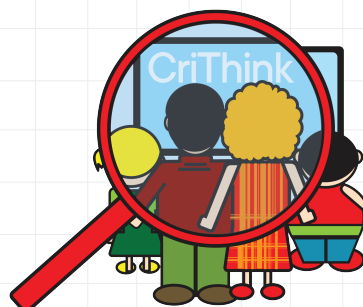

ME MENDIM KRITIK DERI TE DEMASKIMI I DEZINFORMATAVE

DORACAK PËR ARSIM JOFORMAL PËR NJOHURITË ELEMENTARE MEDIATIKE

Botues:

Fondacioni për internet dhe shoqëri Metamorfozis
EUROTHINK - Qendra për Strategji Evropiane

Për botuesit:

Bardhyl Jashari Drejtor ekzekutiv Metamorfozis
Ljupço Petkovski, Drejtor ekzekutiv. EUROTHINK

Autorë:

Biljana Goneska
Vasko Magleshev
Tanja Andonova Mitrevska
Vladimir Petreski

Redaktorë:

Filip Stojanovski
Goran Llazarov
Violeta Gligoroska

Redaktimi grafik:

Dragan Dodevski

Lektura:

Eleonora Stojkovska Popetreska

Përkthimi në shqip:

Rexhep Xheladini, Valon Abdiu

CIP - Katalogizacija во публикација

Национална и универзитетска библиотека "Св. Климент Охридски", Скопје

37:316.774(035)

ME mendim kritik deri te demaskimi i dezinformatave [Електронски извор] : doracak për arsim
joformal për njohuritë elementare mediatike / [autorë Biljana Goneska ... и др.]. - Скопје :
Metamorfozis : Qendra për strategji Evropiane Eurothink, 2019

Начин на пристап (URL): <https://www.metamorphosis.org.mk>. - Текст во PDF Формат, содржи 109
стр., илустр. - Наслов преземен од екранот. - Опис на изворот на ден 28.11.2019. - Други автори:
Vasko Magleshev, Tanja Andonova Mitrevska, Vladimir Petreski. - Библиографија: стр. 107-109. -
Содржи и: Shtojcë

ISBN 978-608-263-023-6 (Метармофозис)

ISBN 978-608-66235-6-2 (Евротинк)

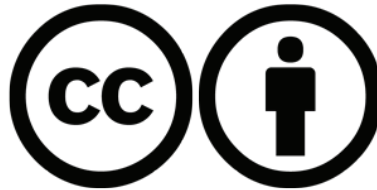
1. Goneska, Biljana [автор] 2. Magleshev, Vasko [автор] 3. Andonova Mitrevska, Tanja [автор]
4. Petreski, Vladimir [автор]

а) Медиумска писменост - Прирачници

COBISS.MK-ID 111739146

Ky doracak është përgatitur në kuadër të projektit "Mendim kritik për qytetarë me shkathtësi mediatike - KritThink, i implementuar nga Fondacioni për Internet dhe Shoqëri – Metamorfozis dhe EUROTHINK "- Qendra për Strategji Evropiane, dhe i mbështetur financiarisht nga Bashkimi Evropian. Për përgatitjen e Doracakut mjete financiare u siguruan edhe nga Qeveria e Mbretërisë së Bashkuar, me mbështetjen e Ambasadës Britanike në Shkup.

Përmbajtja e këtij publikimi është përgjegjësi e vetme e Fondacionit për Internet dhe Shoqëri Metamorfozis dhe e EUROTHINK - Qendra për Strategji Evropiane dhe në asnjë mënyrë nuk i pasqyron pikëpamjet e Bashkimit Evropian dhe të Qeverisë Britanike.

Përmbajtjet e këtij botimi janë publikuar nën licencën "Creative Commons: Thekso burimin" <https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>- lejohet shpërndarja, kopjimi dhe rishpërndarja, si dhe përshtatja e tyre me kushtin e vetëm që të theksohet se burimi është projektit KriThink i mbështetur nga Bashkimit Evropian dhe i zbatuar nga Metamorfozis dhe EUROTHINK.

Përmbajtja:

Për doracakun	6
Parathënie	7
Hyrje	8
Thelbi i gazetarisë	9
Të menduarit kritik	13
Standardet e të menduarit kritik	13
Pse të menduarit kritik është i rëndësishëm për njohuritë elementare mediatike?	15
Mekanizmat psikologjikë për të menduarit jokritik	15
Mediat	21
Roli dhe funksionet e mediave në shoqëri	22
Media në realitetin shoqëror	23
Media dhe politika	23
Institucionet rregullatorë dhe vetë-rregullatorë të mediave	23
Si mediat e prezantojnë dhe krijojnë realitetin	25
Shembuj të titujve dhe lajmeve të konstruktuar	26
Mediat në hapësirën digjitale	28
Njohuritë elementare mediatike	29
Çfarë janë njohuritë elementare mediatike?	29
Politika arsimore dhe njohuritë elementare mediatike	29
Njohuritë elementare digjitale	30
Liria e fjalës kundrejt gjuhës së urrejtjes	36
Dezinformim, propagandë dhe spinim	44
Çka është lajmi i rremë?	44
Shembuj historikë të lajmeve të rreme dhe propagandës në të kaluarën	46
Lajmet e rreme në botë - problem global për demokracinë	46
Maqedonia e Veriut - vend me "ndjeshmërinë" më të lartë për lajme të rreme në Evropë	47
Llojet e përmbajtjes dhe shembujt e lajmeve të rreme në kaosin e informacionit	48
Velesi dhe roli i tij në zgjedhjet presidenciale në SHBA	54
Mekanizmat për përhapjen e lajmeve të rreme	55
Verifikimi i fakteve (fact checking)	58

Verifikim i kryqëzuar (cross-checking)	61
Mospërputhjet logjike më të zakonshme dhe paragjykimet kognitive në manipulimin e lajmeve	61
Si të zbulohen lajmet e rreme në mediat digjitale?	64
Zbatimi i Metodologjisë së Shërbimit për Verifikimin e Fakteve në Media	66
Përmbledhje e aktiviteteve	73
Aktiviteti 1: Njohja e formave gazetareske	73
Aktiviteti 2: Unë gazetar	81
Aktiviteti 3: Fakt/Mendim	82
Aktiviteti 4: Mungesa e vëmendjes	84
Aktiviteti 5: Ndërhyrësi në tekst	86
Aktiviteti 6: Argumente të forta dhe të dobëta	89
Aktiviteti 7: Leximi i artikujve në media	91
Aktiviteti 8: A e zbulon titulli temën e tekstit?!	95
Aktiviteti 9: Lajme false dhe propaganduese	98
Aktiviteti 10: Verifikimi i publikimeve gazetareske	100
Bibliografia	107

Për doracakun...

Shoqëri e fortë demokratike, në mes tjerash nënkupton që qytetarët të kenë qasje tek informatat e sakta dhe në kohë. Gjithashtu në mënyrë plotësuese ata duhet të kenë shkathtësi, për informatat që i marrin nga burime të ndryshme – të cilat jo gjithmonë janë të sakta dhe me qëllim të mirë – ti analizojnë, ti vendosin në kontekstin e duhur, si dhe ti ndërlidhin me informatat tjera, të mendojnë në mënyrë kritike dhe të jenë në gjendje ta vlerësojnë kualitetin e tyre dhe si rezultat i kësaj të marrin vendime dhe gjykime të bazuara në fakte.

Në kohën e tashme kur kemi numër të konsiderueshëm të burimeve me dezinformata si dhe manipulime të fabrikuara me qëllim të keq, të cilat e kontaminojnë diskursin publik dhe i vënë njerëzit në hamendje, bëhet rëndë edhe për institucionet por edhe për qytetarët të marrin vendime dhe politika, që do të kontribuojnë në zgjidhjen e problemeve dhe me këtë përmirësimin e kualitetit të jetesës. Informatat jo të sakta dhe dezinformatat, janë aq shumë të pranishme, sa që ndonjëherë e varrosin edhe aftësinë tonë për identifikim të problemeve të vërteta dhe me prioritet.

Prandaj, është kryesore të gjithë, pa përjashtim të edukohemi si të mendojmë në mënyrë kritike dhe me atë ta zvogëlojmë ndikimin negativ që kanë lajmet e rreme.

Ky libër është një kontribut i vogël në këtë proces.

Bardhyl Jashari- Drejtor ekzekutiv i Fondacionit për internet dhe shoqëri – Metamorfozis

Dezinformatat dhe lajmet e rreme si terme janë shenjë e kohës sonë, por nuk paraqesin fenomen të ri. Përkundrazi, e nxjerrin në dritë problemin e vjetër të propagandës politike në një kohë kur gjeneratat e reja nuk e kanë kujtimin e epokës së ideologjive.

Mungesa e kujtimit na bën më cinikë në qëndrimin tonë ndaj betejave diskurseve politike dhe më pak të ndjeshëm ndaj rrezikut të propagandës në regjimet tradicionale të së vërtetës, të cilat paraqesin themele të demokracisë së vërtetë liberale. Përgjigja më e mirë ndaj dezinformatave është zhvillimi i shkathtësive rutinore për njohjen, dekonstrukcionin dhe refuzimin e tyre. Njohuritë elementare mediatike paraqesin një sërë të shkathtësive praktike që mund të ndihmojnë për t'u përballur më lehtë me numrin e shtuar të (dez)informatave në epokën e internetit.

Njohuritë elementare mediatike janë të domosdoshme dhe ato mësohen, por nuk mjaftojnë.

Mendimi kritik është një koncept më i gjerë sesa njohuritë elementare mediatike dhe i referohet qëndrimit themelor të individëve ndaj botës së jashtme, dinamikës së saj dhe raporteve të fuqisë.

Mendimi kritik është qëndrimi që e kanë individët ndaj burimeve të autoritetit gjatë jetës. Subjektet që kanë mendim kritik nuk krijohen me ndërhyrje ad-hoc, por përmes socializimit, në familje, në shkollë, në praktikatat e informimit, mësimit, përvetësimit të aftësive dhe inkurajimit të krijimtarisë tek të rinjtë. Mendimi kritik është i lidhur me vlerat themelore që i krijon dhe i promovon një shoqëri. Libri që e keni para vetes është një kontribut i vogël praktik dhe teorik, për atë se si vendimmarrësit duhet të mendojnë për rëndësinë e mbjelljes së vlerës së mendimit kritik në shoqëri. Pa mendim kritik nuk ka njohuri elementare mediatike.

Pa njohuri elementare mediatike, demokracia është nën presionin e propagandës.

Lufta kundër dezinformatave është betejë themelore politike për demokracinë.

Ljupço Petkovski - drejtor ekzekutiv i Eurothink - Qendra për Strategji Evropiane

Parathënie

Shkak për përgatitjen e këtij doracaku është projekti evropian me titull “KriThink: Mendim kritik për qytetarë me shkathtësi mediatike”. Aktivitetet e projektit parashohin trajnime të pjesëmarrësve që kanë fituar mjete për realizimin e projekteve të vogla, kështu që ky doracak duhet të shërbejë si **një literaturë fillestare dhe udhëzues praktik** në punën e tyre.

Për nevojat e doracakut u formua një ekip me përfaqësues nga sektori joqeveritar dhe ai shtetëror, nga shkencat shoqërore dhe natyrore (gazetaria, psikologjia, neuroshkencat sociale) dhe në përgjithësi individë me përvoja të ndryshme pune dhe pikëpamje të ndryshme. Ky doracak është rezultat i bashkimit kreativ dhe në formë kolazhi të perspektivave të ndryshme nga një ekip multidisiplinar i autorëve dhe koordinatorëve. Qëllimi përfundimtar është të fitohet një pasqyrë e shumanshme dhe e plotë mbi temën e vlerësimit kritik të informatave.

Arsyet e përgatitjen e këtij doracaku janë natyrisht më të përgjithshme dhe e prekin tërë popullatën e Maqedonisë së Veriut. Në fakt, analiza e paradokohshme e Indeksit të njohurive elementare mediatike në Evropë tregoi se në vitin 2018, vendet e Ballkanit janë më pak rezistuese ndaj fenomenit të post-vërtetës, ndërsa Maqedonia e Veriut është më në fund, gjegjësisht ajo është vendi me “ndjeshmërinë” më të lartë për lajme të rreme për shkak të shkallës më të ulët të arsimit cilësor dhe lirisë së mediave.

Prandaj, doracaku është krijuar me qëllim që të krijohet një **mjet themelor për informimin dhe edukimin** e qytetarëve të Maqedonisë, që do të kontribuonte në nxitjen e të menduarit kritik dhe krijimin e një kulture të dialogut konstruktiv. Literaturë që do të kontribuojë për dialog në të cilin ruhet e drejta për ta mbajtur mendimin e vet, me respektim dhe shqyrtim kritik të mendimeve të tjera.

Doracaku është i dedikuar për:

- Organizatat qytetare dhe institucionet qeveritare që me përpjekje të përbashkëta, duhet për çdo ditë të tregojnë për manipulimin mediatik me informatat dhe të kontribuojnë në zhvillimin e njohurive elementare mediatike midis qytetarëve të Maqedonisë.
- Çdo qytetar i Maqedonisë së Veriut duhet të luftojë për respektimin e standardeve profesionale në hapësirën mediatike dhe të përpiqet për mendim dhe shprehje të lirë.

Nga autorët,
Shkup, 2018

Hyrje

Njohuritë elementare mediatike sot janë jashtëzakonisht të rëndësishme dhe përfaqësojnë një nga elementet thelbësore të shkrim–leximit qytetar. Media është një kanal i domosdoshëm për shkëmbimin e informacionit dhe një aktor integral në proceset politike bashkëkohore, komunikimet midis qytetarëve dhe autoriteteve publike. Në të njëjtën kohë ato ndikojnë në formimin e opinionit publik dhe ndërtimin e qëndrimeve ndaj vlerave shoqërore. Mediat janë të rëndësishme për realizimin e së drejtës për informim dhe realizimin e të drejtës për shprehje të lirë të çdo individi.

Njeriu bashkëkohor, për të qenë me të vërtetë i informuar, duhet të zotërojë aftësitë më të rëndësishme për të përdorur mediat:

- Të ketë qasje kritike për të lexuar për të kuptuar informacionin
- Të ketë aftësi teknike për të përdorur një medium të veçantë
- Të ketë njohuri që t'i qaset një mediumi të veçantë

Në mospërputhjen midis nevojës për të menduarit kritik dhe mungesës së njohurive elementare mediatike, krijimi dhe shpërndarja e njohurive elementare mediatike është një mjet kryesor për të luftuar ndikimin negativ të dezinformatave.

Ky doracak propozon aktivitete të ndryshme që do të thellojnë njohuritë e gazetarisë dhe aftësitë se si të përdorin në mënyrë kritike informacionin e marrë nga media të ndryshme. Ky fakt ka një rëndësi të veçantë sepse njeriu modern i sotëm përballet gjithnjë e më shumë me problemin e ri global të dezinformatave me të cilat përballet shoqëritë në përgjithësi. Adresimi i kësaj sfide globale, e cila përhapet në mënyrë të pashpjegueshme kudo, është shtypa kryesore për krijimin e këtij doracaku.

Në faqet e doracakut paraqiten përmbajtje nga një larmi fushash që lidhen me gazetarinë, mendimin kritik, mediat, njohuritë elementare mediatike dhe digjitale, lajmet e rreme.

Përmbajtja paraqitet përmes përshkrimeve, shembujve, aktiviteteve dhe ushtrimeve të ndryshme që mundësojnë që grupe të ndryshme të synuara t'i përdorin ato për t'u bërë qytetarë me njohuri mediatike.

Ky doracak promovon metodat e arsimit joformal që zakonisht kryhen jashtë procesit arsimor klasik (shkollat publike dhe universitetet), brenda kornizës së aktiviteteve të shoqërisë civile.

Ky doracak propozon aktivitete të ndryshme që mund të përshtaten si në shkollë ashtu edhe në mjedisin shkollor. Çdo aktivitet rendit temat, qëllimet, kohëzgjatjen dhe materialin e nevojshëm.

Thelbi i gazetarisë

Thelbi i gazetarisë është i shumëanshëm, por bërthama përbëhet nga dy gjëra: faktet dhe e vërteta. Prandaj, gazetaria është një disiplinë që interesohet (përmes fakteve) të përcjellë atë që me të vërtetë (e vërteta) ka ndodhur. Kjo është arsyeja pse disa teoricienë e quajnë këtë profesion "disiplinë të verifikimit", sepse gazetarët kërkojnë çdo ditë konfirmimin e së vërtetës. Gazetari mbledh, hulumton, analizon dhe paraqet informacion.

Gazetaria është profesion që i kundërshton me zë të lartë të gjitha padrejtësitë, diskriminimet, presionet dhe abuzimet në shoqëri, por edhe kundër propagandës dhe imponimit të mendimeve të njëanshme. Roli i saj është t'i bëjë problemet e tilla publike dhe të dukshme dhe të ofrojë zgjidhje për to. Prandaj, nga këtu del edhe rëndësia që gazetaria, çdo ditë është "gjaku i së vërtetës" në një shoqëri. Qëllimi më i rëndësishëm i gazetarëve është të informojnë qytetarët në mënyrë objektive dhe të paanshme. Ato krijojnë përmbajtje (tekste dhe stroje) përmes zhanreve të ndryshme gazetareske që ndikojnë në opinionin publik dhe kështu mbi ndryshimet në shoqëri.

Gazetari përdor burime informacioni për të vërtetuar se informacionin që e paraqet është i besueshëm. Një nga rregullat themelore në gazetari është se informacioni duhet të konfirmohet nga të paktën dy burime reciprokisht të pavarura dhe gazetari ka të drejtë të mos zbulojë emrin e burimit.

Sidoqoftë, gazetaria është një profesion që, për shkak të fuqisë që ka për të ndikuar në ndryshimet në shoqëri, është shënjestra e heshtjes. Bllokuesit kryesorë të së vërtetës janë zakonisht politikanët ose qendrat e fuqisë. Censurimi është i ndaluar dhe është përgjegjësi e gazetarit ta parandalojë atë. Për shkak të ndikimeve politike, autocensura gjithashtu rezulton në vuajtjen e "së vërtetës" dhe qytetarët nuk kanë asnjë mundësi të zbulojnë se çfarë ndodh.

Gazetaria është një profesion që nuk ka orare pune klasike, pasi informacioni vazhdimisht ndryshon dhe e vërteta duhet të arrijë më shpejt te qytetarët. Një shoqëri demokratike nuk mund të imagjinohet pa vëmendjen e kujdesshme të gazetarëve, të cilët ndjekin të gjitha zhvillimet shoqërore, madje edhe ato që publiku nuk mund t'i shohë drejtpërdrejt. Format e gazetarisë po ndryshojnë, veçanërisht me digjitalizimin, por është një kusht pa të cilin asnjë demokraci nuk mund të funksionojë.

Konceptet kyçe në lidhje me të kuptuarit e gazetarisë dhe diskursit publik janë:

OPINIONI PUBLIK

Opinioni publik përkufizohet si shprehja publike e një opinioni të veçantë të një shumice ose grupi qytetarësh për një problem apo një çështje të hapur. Qytetari i zakonshëm formon perceptimin e proceseve dhe situatave shoqërore bazuar në ndikimin e krijuesve të opinionit publik (të ashtuquajturit opinionmakers). Qytetarët, në fakt, kanë iluzionin se janë autorët e pikëpamjeve të tyre politike. Por, pak prej tyre kanë qasje në informacione përkatëse për të menduar në mënyrë të paanshme dhe të pavarur.

BURIMET E INFORMACIONIT

Burim informacioni në gazetari mund të jetë një dokument, një person, një institucion që ka, d.m.th. përmban disa informacione. Ndarja themelore e burimeve të informacionit është: burime primare dhe sekondare. Burimet primare kanë informacione të dorës së parë: dëshmitarë, pjesëmarrës të ngjarjeve, viktimat ... Burimet sekondare janë burime indirekte të informacionit kur informacionet gjenden në mënyrë indirekte: arkivat, ekspertët ... Në gazetari është e lejuar që të përdoren burime anonime.

INTERESI PUBLIK

Interes publik janë të gjitha të drejtat, detyrimet dhe përgjegjësitë e përfaqësuesve të shtetit ndaj qytetarëve. Këto janë çështje ose politika që prekin jetën e shumicës së qytetarëve: të drejtat dhe liritë e njeriut, shpenzimi i parave të buxhetit, çështjet e sigurisë, standardet e jetesës ... Mediat janë rojet e interesit publik. Ata duhet të mbrojnë të drejtat themelore të njeriut për lirinë e fjalës dhe të shprehurit, për të informuar publikun për zhvillimet aktuale socio-politike...

CENSURIMI

Ndalimi i publikimit të informacionit me interes publik.

AUTOCENSURA

Gazetari me vetëdije vendos që të mos i kalojë ndonjë informacion publikut.

Format më të zakonshme të gazetarisë janë:

LAJMI

Lajmi është informacion me përmbajtje të re që ngjall interes të madh tek publiku. Që informacioni të jetë lajm, zakonisht duhet të plotësojë kriteret e mëposhtme: të ketë përmbajtje të re, të rëndësishme, interesante, të pazakontë. Lajmi plotësisht përcillet kur ju jepet përgjigje pesë pyetjeve themelore që janë: "Kush?", "Çfarë?", "Kur?", "Ku?" dhe "Si?". Lajmet përfshijnë informacione për të gjitha aspektet e jetës së njerëzve: konflikte, katastrofa, ngjarje. Temat mund të jenë të ndryshme: shëndetësia, arsimi, ekonomia, drejtësia, politika sociale...

RAPORTI

Raporti është një formë e zgjeruar e lajmeve sepse përfshin një përshkrim më të dhe më të detajuar të ngjarjes ose dukurisë për të cilën informohet, së bashku me deklaratat nga pjesëmarrësit.

KOMENTI

Komenti është qëndrim i gazetarit ose redaksisë. Prandaj, komenti duhet të dallohet qartë nga lajmet ose raporti. Komenti është një zhanër standard i gazetarisë, por gazetari, përveç qëndrimit të tij personal, duhet të mbajë një distancë të caktuar nga ngjarjet dhe të mbështesë pikëpamjet e tij në argumente.

INTERVISTA

Një zhanër klasik gazetaresk, në të cilin përmbajtja ose lajmet transmetohen transmetohen si dialog. Intervistuesi, tema dhe pyetjet janë më të rëndësishmet në bërjen e intervistës.

ARTIKULLI

Artikulli është analizë e një ngjarje aktuale apo fenomeni në shoqëri me pasoja pasoja të caktuara, e cila nuk ka lidhje me informacionin e përditshëm.

KOLUMNA

Kolumna është një zhanër që përcjell një pikëpamje personale mbi temën e jetës shoqërore. Personi që shkruan kolumna quhet kolumnist dhe vetë kolumna nënkupton tekstin e shkruar që botohet grafikisht në një kolonë (lat. Columna).

REPORTAZHI

Zhanër specifik gazetaresk, i cili tregon për një ngjarje të veçantë apo vend duke e transferuar atmosferën. Ky zhanër lë vend për komentet e autorit dhe përshkrimet artistike në tregimet, d.m.th. transferimin atmosferës.

RECENSIONI

Teksti kritik që vlerëson një punë shkencore, artistike ose punë tjetër profesionale. Vjen nga fjala latine recensio, recensere që do të thotë "të shqyrtosh".

GAZETARIA HULUMTUESE

Gazetaria hulumtuese, në kontrast me gazetarinë e përditshme, shtjellon një temë të veçantë dhe zbulon fakte që nuk ishin të njohura për publikun. Nëse gazetari i përditshëm është një "oficer policie" që raporton atë që ka ndodhur, gazetari hulumtues shkon një hap më tej. Ai është "mjeku-ligjor" dhe që zbulon motivet dhe arsyet e asaj që ka ndodhur.

Të menduarit kritik

“Shkenca është një mënyrë për të shmangur vetë-mashtrimin. Është thelbësore që një person të mos mashtrorë veten edhe pse ai është personi më i lehtë për të mashtruar veten.”

- Riçard Fajnman, Fitues i Çmimit Nobël për Fizikë, 1965

Fjala "kritikë" vjen nga termi i lashtë grek "grykim" që do të thotë "aftësi për të dalluar, d.m.th. gjykuar". Efekti i grykimit të vlefshëm varet nga aftësia e të menduarit kritik. Të menduarit kritik mbështetet në rishqyrtimin logjik të deklaratave gjegjësisht pohimeve që lejojnë një perceptim objektiv të realitetit.

Të menduarit kritik është një proces i disiplinuar intelektualisht për të konceptuar në mënyrë aktive dhe të shkathtë, zbatimin, analizimin, sintetizimin dhe/ose vlerësimin e informacionit të marrë ose krijuar përmes vëzhgimit, përvojës, të menduarit të kujdesshëm, arsytimit ose komunikimit si një udhëzues për të besuar dhe vepruar. Në formën e tij primare është i bazuar në vlerat universale intelektuale që tejkalojnë pjesët e materies: qartësisë, saktësisë, precizitetit, qëndrueshmërisë, rëndësisë, prova të shëndoshë, arsye të mira, thellësisë, shpërndarjen dhe drejtësisë.

Të menduarit kritik mund të konsiderohet se përbëhet nga dy komponentë: 1) grup të informatave dhe besimesh që krijojnë dhe përpunojnë shkathtësi dhe 2) zakoni, i bazuar në angazhimin intelektual, të përdorimit të këtyre shkathtësive për të udhëhequr sjelljen. Kundër kësaj janë: 1) marrja dhe ruajtja e zhveshur e informacionit, pasi kërkon një mënyrë të veçantë të kërkimit dhe trajtimit të informacionit; 2) zotërimi i zhveshur i një grupi shkathtësish sepse kërkon përdorimin e tyre të vazhdueshëm dhe 3) përdorimi i zhveshur i këtyre shkathtësive ("si një ushtrim") pa pranuar rezultatet e tyre.

Të menduarit kritik ndryshon në bazë të motivimit që është pas tij. Kur rrethohet nga motive egoiste, shpesh manifestohet nga manipulimi i shkathtë i ideve sikur të ishte i disponueshëm për interesin personal të dikujt ose për interesin personal të ndonjë grupi. Si i tillë, sjell të meta intelektuale pa marrë parasysh sa i suksesshëm në mënyrë pragmatike është. Kur rrethohet nga paanshmëria dhe integriteti intelektual, zakonisht është i një rendi intelektual më të lartë, megjithëse i nënshtrohet nxitimit të "idealizmit" të atyre të mësuar me përdorimin e tij egoist.

Standardet e të menduarit kritik

Disa standarde intelektuale për të menduarit kritik janë të zbatueshme në mënyrë universale (në kontekste të ndryshme), dhe për këtë arsye janë të shënuara në Tabelën 1. Në mënyrë shtesë jepet një pasqyrë e çështjeve që do të ndihmojë për rishikim më të lehtë dhe analizë kritike të argumenteve për secilin standard veçmas.¹

STANDARDET E TË MENDUARIT KRITIK

QARTËSIA - Standard për korrektësi me shmangieje të argumenteve të dykuptimtë, të palogjikshëm ose konfuz.	A MUND TË PËRSHKRUHET ME LEHTËSI TEMA A MUND TEMA TË ILUSTROHET DHE MBËSHTETET ME SHEMBUJ
SAKTËSIA - Standard për respektim të argumenteve të cilët janë valid dhe të vërteta gjegjësisht i nënshtrohen kontrollit dhe verifikimit	A EKZISTON NJË MËNYRË PËR TË KONTROLLUAR DHE KONFIRMUAR ARGUMENTIN? SI MUND TË VËRTETOHET SAKTËSIA E ARGUMENTIT?
PRECIZITETI - Standardi për ezaurimin e një çështje me theksimin e detajeve, përmirësimin dhe specifikat	A ËSHTË I MUNDSHËM PËRSHKRIM MË SPECIFIK, MË KONKRET I TEMËS? A MUND TË JEPEN MË SHUMË DETAJE PËR TEMËN?
RËNDËSIA - Standard për rishikimin e aspekteve të cilat janë relevante për temën	NË ÇFARË MËNYRE ARGUMENTI I PARAQITUR KONTRIBUON PËR TEMËN? ARGUMENTI A I REFEROHET ÇËSHTJES KRYESORE TË TEMËS DHE A OFRON PËRGJIGJE TË RËNDËSISHME?
THELLËSIA - Standard i saktësisë së thellë (e kundërta e sipërfaqësore), e cila i merr parasysh të gjitha aspektet të cilat e përbëjnë kompleksitetin e temës	CILAT ASPEKTE E KOMPLIKOJNË TEMËN? CILAT ÇËSHTJE PARAQESIN VËSHTIRËSI PËR RISHIKIMIN DHE ZGJIDHJEN E PROBLEMIT?
GJERËSIA - Standard për gjithëpërfshirjen për rishikimin e më shumë qasjeve për të njëjtin problem	A EKZISTON NJË QASJE TJETËR PËR TEMËN? A MUND PROBLEMI TË KONSIDEROHET NGA NJË TJETËR KËND/PIKËPAMJE/PERSPEKTIVË?
LOGJIKSHMËRIA - Standardi i ndjekjes pasojës kauzale të argumenteve	A JANË TË LIDHURA NË MËNYRË LOGJIKE FILLIMI DHE FUNDI I TEMËS? A ËSHTË ARGUMENTI I MBËSHTETUR DHE A RRJEDH NGA ARGUMENTET E DORËZUARA?
RËNDËSIA - Standard për rishikimin aspekteve të cilët janë kyçe/qendrore/kryesore (gjegjësisht që nuk janë dytësore) për një temë	CILA ËSHTË TEMA KRYESORE? CILA ÇËSHTJE ËSHTË THELBËSORE PËR TEMËN? CILAT FAKTE JANË MË TË RËNDËSISHME PËR TEMËN?
DREJTËSIA - Standard i paanshmërisë dhe objektivitetit me përfshirjen e perspektivave të huaja, i zhveshur nga ndjenjat dhe interesat e veta	A KA INTERES PERSONAL PËR TEMËN? A KA QASJE TË PAANSHME NDAJ QËNDRIMEVE TË HUAJA PËR TEMËN?

Tabela 1 - Standardet universale intelektuale të të menduarit kritik dhe pyetjet që mund të ndihmojnë për përdorim më të lehtë në analizat e përditshme

Pse të menduarit kritik është i rëndësishëm për njohuritë elementare mediatike?

Çdo ditë shumë qendra të pushtetit (politik, biznesit, bashkësisë ekonomike) përpiqen të "shesin të vërtetën e tyre", dhe të menduarit kritik e bllokun mundësinë e manipulimit dhe joshjes, **gjegjësisht nga marrja e gjykimeve të gabuara.**

Është e nevojshme për të kuptuar lidhjet logjike midis ideve, për vlerësimin e argumenteve, për gjetjen e gabimeve në gjykim, për zgjidhjen sistematike të problemeve, për konfirmimin e rëndësisë së ideve, në mënyrë që të justifikohen idetë dhe besimet e veta.

Nocioni "të menduarit kritik" nuk duhet të barazohet me nocionin "kritikë negative". Kritika negative është një procedurë që përdoret shpesh në hapësirën mediatike, dhe përfshin **kundërshtim me qëllimin e vetëm për të provuar se diçka është e gabuar ose e rremë, pa dhënë arsye, gjegjësisht argumentet për të treguar se kritika është e justifikuar, d.m.th. e bazuar.**

Mekanizmat psikologjikë për të menduarit jokritik

Arsyet e të menduarit jokritik, të cilat janë për shkak të attributeve individuale, d.m.th. cilësitë e personalitetit (jo faktorët socialë), përcaktohen si mekanizma **psikologjikë për të menduarit jokritik.** Nga njëra anë, të menduarit jokritik është për shkak të gabimeve kognitive dhe nga ana tjetër, të predispozicioneve emocionale kur marrin informacion. Emocionet janë faktori motivues që e shtyn njeriun të veprojë dhe gjithashtu ndikojnë në mendimet që iu paraprijnë aktiviteteve. Mesazhet e krijuara mund të manipulojnë emocionet e audiencës duke shkaktuar histerinë masive të urrejtës, zemërim, panik ose frikë. Për një pasqyrë më të mirë, ato ndahen në dy grupe teorike, megjithëse në praktikë ato janë të ndërvarura dhe vazhdimisht plotësohen.

1. Të menduarit jo kritik për shkak të gabimeve kognitive:

- Gabimet në gjykim - **Gabimet logjike ose sofizmat janë gabime të gjykimit** (ang. Logical fallacies)² dhe **përfaqësojnë mospërputhje të paqëllimshme në gjykim** kur supozimet fillestare çojnë në një përfundim që nuk duhet të jetë i gabuar, por i pavlefshëm, gjegjësisht nuk del nga supozimet. Ato janë "hile" intelektuale me të cilat truri i njeriut aktivizon mekanizmat mbrojtëse me qëllim të ruajtjes së egos, identitetit dhe integritetit të vetë.

- Gabimet në argumentim - Për dallim nga gabimet logjike që përdoren rastësisht dhe pa dashje, **gabimet në argumentim** (ang. Argumentative errors) janë mospërputhje logjike që përdoren me qëllim sepse "fitorja" në një diskutim ose mosmarrëveshje është më e rëndësishme se "fitorja" e së vërtetës objektive.

- Njëanshmëritë kognitive- **Njëanshmëritë kognitive d.m.th. paragjykimet kognitive** (ang. "cognitive biases"³) janë devijime në proceset njohëse (të tilla si kujtesa, vëmendja, marrja e vendimeve) që manifestohen me gabime në arsyetimin, gjykimin, kujtesën dhe shpesh janë të pavetëdijshme dhe të pavullnetshme. Ata përfaqësojnë një "pikë të verbër" në procesin e të menduarit dhe një tendencë natyrore në çdo qenie njerëzore.

2. Të menduarit jo kritik për shkak të manipulimit të emocioneve:

- **Përdorimi i gjuhës me shtrembërime morale-emocionale**⁴ - është shprehje e gjykimit vlerësues moral duke shprehur emocione të forta (p.sh., dënim, përbuzje, neveri, krenari). Mesazhet me shtrembërime morale dhe emocionale zakonisht përdoren për të vlerësuar zhvillimet shoqërore dhe politike dhe zakonisht gjendet në rrjetet sociale.

- **Përdorimi i gjuhës së prekur** - zakonisht mendohet për **gjuhën e urrejtjes (hate speech)** me qëllim të poshtërimit, ngacmimit dhe sulmit të individëve/grupeve në bazë të gjinisë, moshës, pamjes (të tilla si lartësia, pesha dhe ngjyra e flokëve), përkatësisë etnike, fetare apo nacionale, orientimi seksual, klasa socio-ekonomike, profesioni dhe çdo tipar tjetër që është bazë për diskriminim.

3. Të menduarit jo kritik për shkak të manipulimit të emocioneve inkurajon:

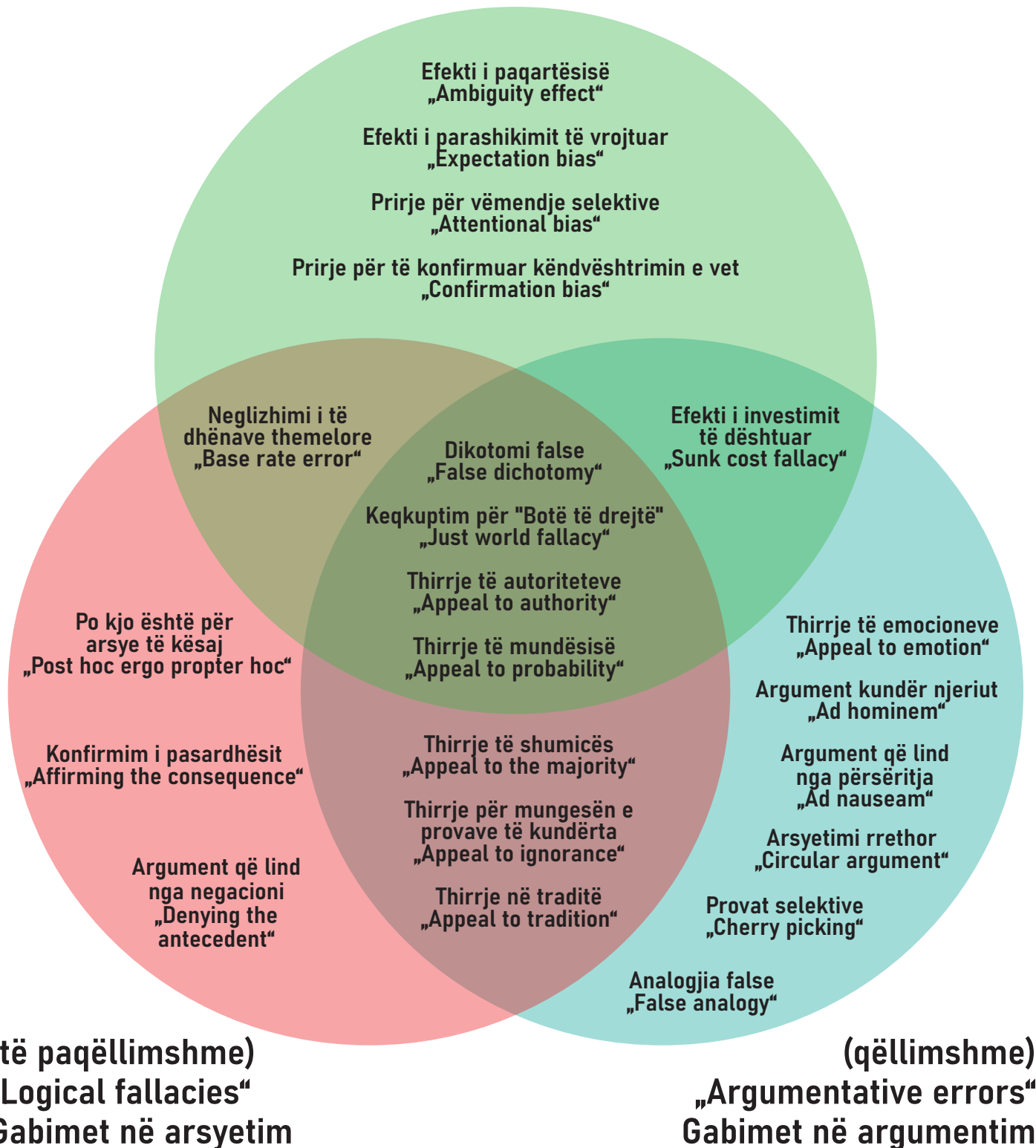
- **Lirim nga përgjegjësia morale (moral disengagement)**⁵, e cila karakterizohet nga justifikim moral dhe etiketim eufemistik të veprimtarive imorale të një personi (p.sh. "luftëtarët e të drejtave" në vend të "terroristëve"), transferim.

- **Zemërim moral (moral outrage)**⁶, me poshtërimin publik dhe linçim të individëve/grupeve që janë larguar nga kodet morale të sjelljes, veçanërisht të pranishme në rrjetet sociale.

- **Paniku moral (moral panic)** është frikë e fortë nga kërcënimi që përhapet me shpejtësi tek komuniteti më i madh njerëzve. Rrjetet sociale veprojnë si dhoma jehonë, d.m.th. sisteme të mbyllura, ku për kohë të shkurtë të shpërndarjes së mesazheve në mes personave të të njëjtit mendim përforcohen dhe ndryshohen në madhësi.

Në Fotografinë 1 tregohet diagrami për secilin grup të gabimeve kognitive, ku janë treguar si grupe të veçanta duke pasur kufizime reciproke (të veçanta), dhe pjesët e përbashkëta (për gabime të përbashkëta kognitive).

Paragjykime kognitive „Cognitive biases“ (të paqëllimshme)

Fotografia 1. Diagrami me grupe të gabimeve kognitive (sipas grupeve), me kufizime reciproke (për gabime të veçanta) dhe prerje (për gabime të zakonshme kognitive).

Në vazhdim është dhënë zgjedhja e mospërputhjeve logjike dhe njëanshmërive kognitive më të përdorura gjatë manipulimit të informacionit:

Titulli	Original	Definicioni	Shembuj
Thirrje të autoriteteve	Ang. Appeal to authority Lat. Argumentum ad verecundiam	Prirje për t'i atribuar vërtetësisë një deklaratë nëse thuhet nga autoriteti.	Një mesazh propagandistik që interpretohet si i vërtetë vetëm sepse përcillet nga liderët politikë. Një person i veshur me pallto të bardhë pozon si mjek dhe reklamon pastën e dhëmbëve.
Thirrje në mundësisë	Ang. Appeal to probability	Prirje për të besuar se mundësia që diçka mund të ndodh është dëshmi se e njëjta do të ndodhë	Pohimi se me siguri do të ketë fluks të emigrantëve vetëm për shkak se ekziston mundësi (edhe shumë e vogël) që kjo të ndodh.
Keqkuptim për "Botë të drejtë"	Ang. Just world fallacy	Prirje për të besuar në vërtetësinë e ndonjë dëshmie, nëse shumica e mbështet	Nëse do të merrej e saktë deklarata se "2 + 2 = 5", vetëm për shkak se shumica e pohon këtë. Mesazhi reklamues "të gjithë hanë smokit tanë". Më shumë se 50% + 1 votuan për Partinë X, nëse nuk ju pëlqen ajo që ata bëjnë, nuk keni të drejtë të ankoheni deri në zgjedhjet e ardhshme.
Thirrja për mungesën e provave të kundërta	Ang. Appeal to ignorance Lat. Argumentum ad ignorantiam	Prirje për të besuar se një deklaratë është e vërtetë vetëm sepse i mungon prova që nuk është e vërtetë (si dhe anasjelltas)	Kur pretendohet se një i dyshuar ka vjedhur, sepse nuk ka prova se është i pafajshëm. (Mungesa e provave as nuk e konfirmon dhe as hedh poshtë pretendimin).
Thirrje në traditën	Ang. Appeal to tradition Lat. Argumentum ad antiquitatem	Prirje për të besuar në vërtetësinë e ndonjë dëshmie nëse e njëjta korrespondon me përvojën dhe traditën	Pretendimi se një sëmundje mund të shërohet me magji vetëm për shkak se kjo ka qenë një traditë që familja e ka pasur me gjenerata pas.
Dikotomi false	Ang. False dichotomy	Prirje për të paraqitur vetëm dy mundësi (zakonisht të kundërta) si zgjidhje të vetme, kur ekzistojnë më shumë mundësi.	Pretendimi se nëse dikush nuk është mbështetës i VMRO-DPMNE-së, patjetër duhet të jetë një mbështetës i LSDM-së.

Analogjia false	Ang. False analogy	Prirje për të bërë një analogji midis dy gjërave të palidhura, dhe pastaj analogjinë ta përdorim për të bërë një supozim.	Pretendimi se një punëtor në një korporatë të madhe duhet të eksploatohet, sepse ai është krahasuar me vidat e një makine të madhe e të përsosur.
Provat selektive	Ang. Cherry picking	Prirje për të treguar fakte që flasin për mbështetje të një pretendimi dhe në të njëjtën kohë injorim të fakteve që janë kundër të njëjtës.	Pretendimi se vaksinat shkaktojnë autizëm është bazuar në dëshmi të izoluar positive dhe injorim të dëshmive të shumta negative.
Arsyetimi rrethor	Ang. Circular argument Lat. Circulus in probando	Prirje për dëshmuar vërtetësinë e një pretendimi nën supozimin së është e vërtetë. Përdorimi i konkluzionit të synuar si supozim fillestar.	Pretendimi se çdo vrasës ka një çrregullim mendor sepse vetëm një person me çrregullim mendor do të mund të kryente vrasje.
Argument që lind nga përsëritja	Ang. Argument from repetition Lat. Ad infinitum	Prirje për të pretenduar në mënyrë të përsëritur se një deklaratë është e vërtetë edhe kur është vërtetuar si e pavërtetë.	"Një gënjeshtër mija herë e përsëritur bëhet e vërtetë"
Argument kundër njeriut	Ang. Personal attack Lat. Ad hominem	Prirje për sulm ndaj ndonjë pretendimi përmes sulmit të personit që e përfaqëson atë.	Pretendim se dikush nuk është thirrur të shprehë një qëndrim për një temë për të cilën ai është i kualifikuar, përmes tentimit për diskreditim të karakterit të tij në vend të njohurive të tij.
Thirrja e emocioneve	Ang. Appeal to emotion Lat. Argumentum ad passiones	Prirje për përdorim të fjalimit të bazuar në bindje në vend të fakteve, në mënyrë që të ngjallë emocione tek bashkëbiseduesi dhe të fitojë në diskutim.	Pretendimi që të gjithë qentë endacakë duhet të eutanizohen bazuar në përshkrimin e një skene traumatike ku një fëmijë sulmohet nga një qen endacak.
Prirje për të konfirmuar këndvështrimin e vet	Ang. Confirmation bias	Prirje për të kujtuar, favorizuar dhe gjurmuar informacione që konfirmojnë pikëpamjet ekzistuese.	Pretendimi se një shembull negativ për një përfaqësues të komunitetit pakicë është dëshmi që konfirmon besimet stereotipe për tërë komunitetin.

Prirja për anim të vëmendjes	Ang. Attention bias	Prirje për t'i kushtuar më shumë vëmendje informacioneve që sjellin më shumë vlera emocionale ose njohëse, ndërsa të injorohen të tjerat.	Kur në mënyrë aktive kërkohen prova për kërcënim të sulmit terrorist, për shkak të rritjes së frikës se e njëjta gjë mund të ndodhë.
Efekti i pritshmërisë së monitoruar	Ang. Expectation bias	Prirje për t'i atribuar një vlerë më të madhe të rezultateve që konfirmojnë pritjet nga ata që nuk i mbështesin.	Publikimi i një studimi me theksim të të dhënave që janë të dobi të pritjeve dhe shpërfillje e të dhënave që nuk flasin në dobi të tyre.
Efekti i paqartësisë	Ang. Ambiguity effect	Prirje për të shmangur zgjedhjet që përfshijnë pasiguri. Dhe, anasjelltas, favorizimi i mundësive me perspektiva të njohura për sukses përpara opsioneve me një mundësi të panjohur të suksesit.	Votim për një mandat të dytë për një lider politik, për shkak të pritjeve të njohura të praktikave të qeverisjes, si dhe për të shmangur surprizat në zgjedhjen e një kandidati.
“Pas kësaj do të thotë për këtë”	Lat. Post hoc ergo propter hoc	Prirje për të besuar se nëse një ngjarje i paraprinë një të dyte, ajo është shkak i shfaqjes së saj.	Pohimi se vakcina kundër shytave është shkak për shfaqjen e autizmit , sepse tek pacienti janë paraqitur simptoma të autizmit në periudhën pas vaksinimit.
Efekti i investimit të dështuar	Ang. Sunk Cost Fallacy	Prirje për vazhdimësi të mbështetjes gjegjësisht investim në një opsion të pafavorshëm për shkak të investimeve të kaluara në të.	Pretendimi se duhet të vazhdohet me sulme ushtarake mbi një bazë për arsye se shumë ushtarë kanë dhënë jetën e tyre për vendin, në atë luftë.
Neglizhimi i të dhënave themelore	Ang. Base rate error	Prirje për të vlerësuar në bazë të të dhënave specifike, duke mos i marrë parasysh të dhënat fillestare për një rastin e dhënë. .	Pohimi se një i sëmurë me HIV patjetër duhet të jetë homoseksual, sepse infeksioni është më i shpeshtë te ajo popullatë, duke mos u marrë parasysh se kjo pjesë e popullatës paraqet një përqindje të vogël të popullsisë së përgjithshme.

Mediat

Gazetari është kur publikohet diçka që dikush nuk dëshiron ta publikojë. Çdo gjë tjetër është marrëdhënie me publikun.

- XhroXH Oruell, gazetar dhe shkrimtar britanik

Ka shumë përkufizime se çfarë përfaqësojnë mediat (në varësi të aspektit), por sipas përkufizimit më të përgjithshëm, **mediumi është sistem komunikimi përmes kanaleve të të cilit transmetohet informacioni.**

Termi "media" në kuptim të përgjithshëm përfshin të gjitha llojet e mjeteve:

- transmetuesit si televizionet dhe radiot, mediat digjitale (internet portalet)
- media e shtypur (gazeta, revista)...
- pajisjet teknologjike në të cilat ruhen të dhëna të caktuara: DVD, CD, pajisje optike...
- telefonat, posta elektronike, SMS mesazhet, por edhe rrjetet sociale, blogjet, etj.

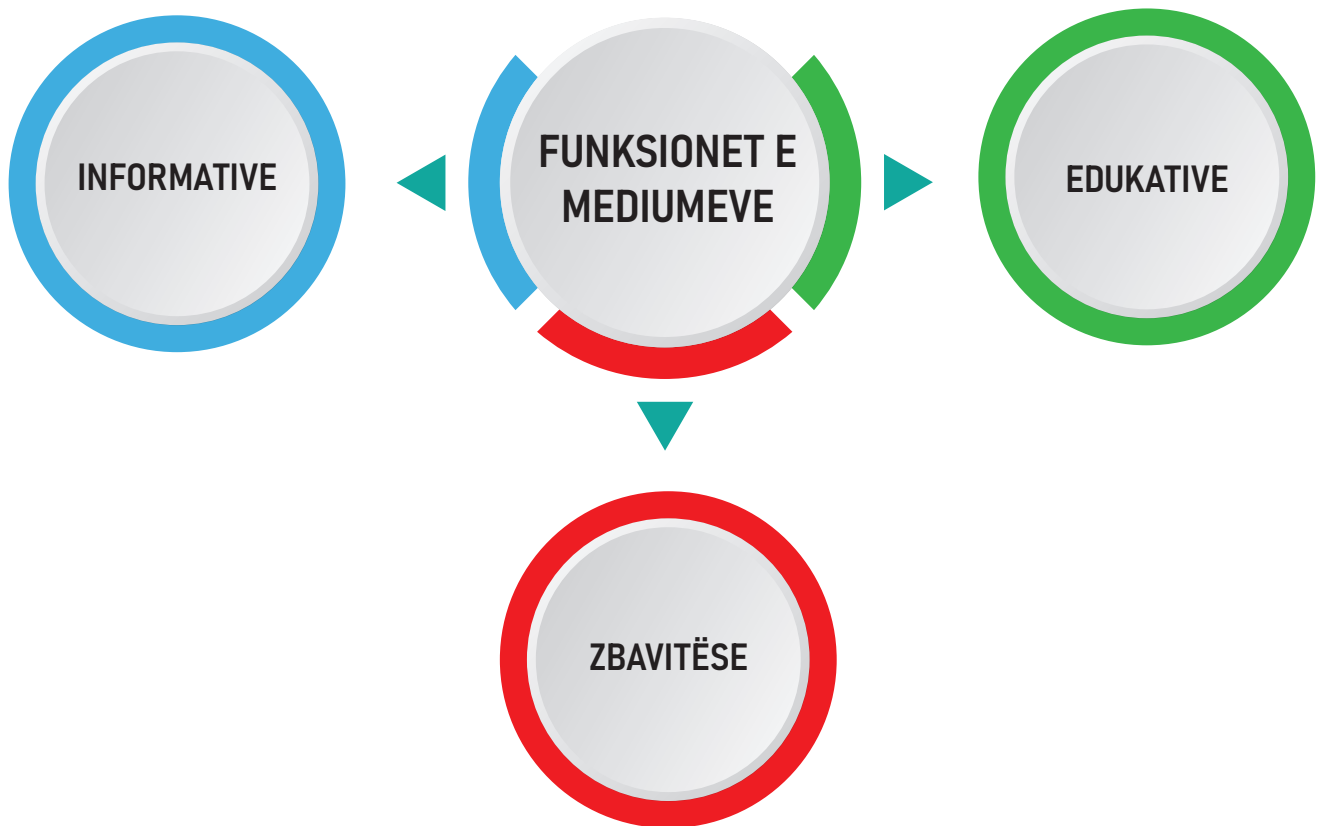
Në funksionimin e të gjitha llojeve të mediave rëndësi parësore kanë:

- **GJUHA E PËRDORUR NË MEDIA** – duhet të jetë e thjeshtë dhe e kuptueshme. Rekomandohen fjali të shkurtëra. Rregulli është: një fjali - një mendim. Në tekstin gazetaresk nuk ka vend për gjuhë administrative, zhargone, fraza klishe, fjalim figurativ...
- **NGJARJET E VLEFSHME MEDIATIKE** - çdo ngjarje që është e rëndësishme për publikun e gjerë. Ngjarja mediatike që është e vlefshme, është e lidhur direkt me interesin publik dhe është e lidhur me afatet kohore, konfliktin, afërsinë, polemikën, relevancën...
- **MEDIAT MASIVE (MAS-MEDIA)** - janë media që arrijnë një audiencë më të gjerë (për shembull: televizione që transmetojnë në të gjithë vendin ose gazeta që shiten në të gjithë vendin). Shprehja media masive bëhet veçanërisht e dukshme pas përhapjes së kulturës masive.
- **KORNIZA PROGRAMORE (AGENDA SETTING)** - Agenda setting (ose korniza programore) përkufizohet si ndikim ndaj mediave në zgjedhjen e përmbajtjes për krijimin e një agjende publike.
- **"EKONOMIA E VËMENDJES"(ATTENTION ECONOMY)** - Sipas këtij parimi, më e rëndësishmja është përmbajtja që do të tërheqë/ruajë vëmendjen më të madhe në rrjetet sociale. Kjo është për shkak të "bombardimit" të përditshëm me informacion kur vëmendja e përqëndruar bëhet një burim i vlefshëm. Prandaj, teknikat për të kontrolluar vëmendjen e shkaktuar nga një artikull i lajmeve bëhen të rëndësishme: numri i klikimeve, pëlqimeve, shpërndarjeve, ridërgimeve (përmes e-mail-it dhe mediave të tjera), numri i shikimeve të faqeve, etj.

Roli dhe funksionet e mediave në shoqëri

Përveç legjislativit, ekzekutivit dhe gjyqësorit, media përfaqëson pushtetin e katërt, joformal në një shoqëri. Roli i tyre është që të jenë qen roje (public watchdog) i interesit publik.

Ndarja tradicionale e mediave sipas qëllimit të tyre është të jetë informuese, edukative dhe argëtuese, kështu që ata kryejnë tre funksione themelore (Fotografia 2) :

Fotografia 2. Funksionet/ndarjet themelore (tradicionale) të mediave në shoqëri

Përveç funksioneve tradicionale të përmendura më lart, mediat gjithashtu kanë një funksion analitik dhe kritik, d.m.th. ato shërbejnë gjithashtu për të analizuar dhe komentuar mesazhet.

Roli kryesor i mediave në shoqëri është promovimi i pluralizmit të opinioneve dhe debateve publike, promovimi i vlerave demokratike dhe nxitja e pjesëmarrjes qytetare në jetën shoqërore, si dhe angazhimi i tyre kryesor të jetë liria e shprehjes.

Mediat në realitetin shoqëror

Nuk është lajm nëse një qen kafshon një njeri, lajmi është nëse një njeri kafshon një qen.

- Alfred Harmsfort, manjat-botues në Britaninë e Madhe, shekulli XIX

Mediat dhe politika

Politika në një vend varet shumë nga imazhi i realitetit politik të paraqitur nga media. Politikanët si qendra të pushtetit gjithmonë kanë kërkuar të kenë një kontroll më të madh mbi përmbajtjen dhe informacionin e dhënë nga media. Nga ana tjetër, media është në një garë të përditshme për informacione të reja dhe ekskluzive që do të mbajnë vëmendjen e publikut. Prandaj, shpesh ka një reagim mes këtyre aktorëve, në të cilin disa nga mediat përpiqen të zbulojnë lajmet direkt nga vetë zyrtarët publik. Në këtë mënyrë, media bëhet një ndërmjetës i mesazheve midis politikanëve dhe qytetarëve. **Ky ndërmjetësim gjithnjë e më shumë është në dy drejtime, kështu që përveç mesazheve nga politikanët në publik, media po bëhet një ndërmjetës që gjithashtu transmeton informacione nga publiku tek politikanët.**

Politika redaktuese është mënyra sesi media pranon, përzgjedh dhe prezanton ngjarjet politike.

Ndikimet në media mund të kryhen në mënyra të ndryshme. Mënyra më e zakonshme është përmes presionit të drejtpërdrejtë ndaj pronarëve të mediave dhe redaktuesve, si dhe me frikësimin ose pengimin e punës së gazetarëve. Duhet të theksohet se puna e mediave varet nga stabiliteti i tyre ekonomik, si dhe nga qëndrueshmëria e ndikimeve ekonomike. Përkatësisht, reklamuesit, ose sponsorët përmes hapësirës së tyre të reklamave, mund të shantazhojnë median dhe të vendosin në emër të tij nëse një artikull i veçantë lajmesh do të shfaqet në lajme.

Institucionet rregullatorë dhe vetë-rregullatorë të mediave

Agjencia për Shërbime Audio dhe Audiovizuale Mediatike (ASHAAM)⁷

Agjencia për Shërbime Audio dhe Audiovizuale Mediatike është organ rregullator autonom dhe i pavarur, jofitimprurës, me status të personit juridik, me autoritet publik për të rregulluar sferën e mediave në përputhje me Ligjin.

Një nga përgjegjësitë e ASHAAM-it është të promovojë dhe përmirësojë njohuritë elementare mediatike. Ky institucion ka zhvilluar gjithashtu një Program për promovimin e njohurive

elementare mediatike në Republikën e Maqedonisë së Veriut⁸. Qëllimi i programit është të rritet ndërgjegjësimi dhe të kuptuarit e njohurive elementare mediatike dhe të përmirësojë kushtet për pjesëmarrje qytetare dhe demokratike. Në vitin 2017, me iniciativën e Agjencisë, u krijua Rrjeti i Maqedonisë për njohuritë elementare mediatike.

Hulumtimi⁹ i Agjencisë për Shërbime Audio dhe Audiovizuale Mediatike (ASHAAM) i realizuar në vitin 2016, për njohuritë elementare mediatike tek popullata e rritur, tregoi se 50,95% e të anketuarave kanë deklaruar se ata nuk i hedhin poshtë ose injorojnë të gjitha informacionet e publikuara, nëse vërejnë ndryshime thelbësore në mbulimin mediatik të të njëjtave ngjarje, 45.90% refuzojnë dhe 3.15% nuk kanë menduar.

Këshilli i Nderit¹⁰

Këshilli i Nderit është një organ vetë-rregullues i gazetarëve në Maqedoninë Veriore. Detyra kryesore e tij është të promovojë dhe përparojë parimet etike, kriteret dhe standardet e gazetarisë profesionale dhe të përgjegjshme, të përshkruara në Kodin e Gazetarëve të Maqedonisë “.

Gazetaria e mirë apo etike është në interes të publikut. Ajo ofron informacione që janë të sakta, të verifikuara, të ekuilibruara. Një gazetari e tillë është zëri i publikut, nuk është dhe nuk duhet të jetë partizan, duhet të bëjë dallimin midis fakteve, komenteve dhe opinioneve – pra praktikisht duhet të jetë e ndryshme nga propagandimi apo gazetaria tabloide – që plotësojnë çfarëdo qëllimi ose interesi tjetër dhe të cilat nuk e respektojnë plotësisht Kodin. Respektimi dhe promovimi i Kodit përmirëson besueshmërinë e mediave në publik dhe ato perceptohen jo vetëm si të lira, por edhe si përgjegjëse. Në të njëjtën kohë, respektimi i Kodit mbron vetë gazetarin – pasi ai ka të drejtë të refuzojë diçka që nuk është në përputhje me standardet profesionale dhe në të njëjtën kohë e përjashton atë nga gjykimi nga të tjerët, duke e lënë atë në gjykimin nga kolegët.

Çdo qytetar mund të paraqesë një ankesë në Këshillin e Nderit nëse ata dyshojnë se një gazetar shkel standardet dhe etikën profesionale në raportimin e tij. Këshilli i Nderit është i detyruar të rishikojë ankesën dhe të përcaktojë nëse gazetari ka raportuar në përputhje me Kodin e Gazetarëve..

Këshilli për etikë në media në Maqedoni¹¹

Këshilli është një organ për vetë-rregullimin e mediave dhe aktiviteti i tij është i bazuar kryesisht në përcaktimin e sanksioneve morale publike për mediat të cilat nuk i respektojnë standardet profesionale/etike, Kodin e gazetarëve dhe parimet e Federatës Ndërkombëtare të Gazetarëve.

Misioni i Këshillit është që të angazhohet për mirëmbajtjen dhe promovimin e etikës dhe standardet profesionale në media për anëtarët e vetë dhe komunitetin e përgjithshëm të mediave në Maqedoninë e Veriut. Gjithashtu monitoron dhe përgjigjet fuqishëm për çdo ndërprerje të realitetit etik dhe profesional në përgjithësi, dhe vazhdimisht përpiket për lirinë e fjalës, luftën kundër censurës dhe vetë-censurimit, si dhe për heqjen e të gjitha pengesave që media dhe gazetarët të punojnë në përputhje me rregullat e profesionit dhe normat morale të gazetarisë.

Vizioni i KEMM është të përpiqet që mediat në Maqedoninë e Veriut të pranojnë parimet e gazetarisë profesionale dhe etike, duke ndjekur vazhdimisht lirinë e mendimit, fjalës dhe interesat e publikut. Në të njëjtën kohë, inkurajon publikun të mbështesë vetë-rregullimin dhe të kontribuojë që media të jetë e paanshme, e pavarur dhe e ekuilibruar në punën e vet.

Qëllimi i KEMM është të promovojë rregulla dhe norma etike në gazetari dhe të rrisë ndërgjegjësimin e publikut për standardet profesionale dhe etike që media duhet ti respektojë.

Si mediat e prezantojnë dhe krijojnë realitetin

Informacioni për një ngjarje të veçantë duhet të patjetër të përmbajë një interpretim të caktuar të asaj ngjarje. Në nivel filozofik, kjo ndodh ashtu për faktin se **realiteti përcillet nga një subjekt** pas të cilit qëndrojnë përvoja të caktuara emocionale, edukative dhe shoqërore, kështu që subjektiviteti nuk mund të përjashtohet në procesin e transmetimit të realitetit.

Gjithçka që mediat paraqesin në publik në thelbin e saj është një konstruksion. Një numër i caktuar i informatave të zgjedhura japin një imazh të caktuar mediatik. Kjo varet nga shumë faktorë të tillë si :

- zgjedhja e fokusit dhe mënyra e raportimit,
- politika redaktuese e mediumit,
- forma e tekstit ose shtojca
- përmbajtja e tekstit ose shtojca,
- mënyra se si është krijuar
- gjuha e përdorur në informacion

Gazetari, gjegjësisht redaktori, zgjedh se cilat informacione do të vendosen, si do të formësohen, dhe kështu krijon një seri të vogël "ndërtimesh". Në media gazetari dhe redaktori respektojnë:

- **KORNIZËN PROGRAMORE/REDAKTUESE (AGENDA SETTING)** – përkufizohet si ndikim i mediave në përzgjedhjen e përmbajtjes për krijimin e një agjende publike.
- **“EKONOMIA E VËMENDJES” (ATTENTION ECONOMY)** – Sipas këtij parimi, më e rëndësishmja është përmbajtja që do të tërheqë/ruajë vëmendjen më të madhe të audiencës. Për më shumë sqarime mund të lexoni në faqe 21.

Gazetari dhe kryeredaktori i mediumit bëjnë përzgjedhjen e asaj që është një **ngjarje e denjë për media** që do të transmetohet në lajme. Redaktori vendos nëse artikulli, d.m.th. teksti do të publikohet në minutat e para të lajmit, pra në faqet e para të gazetës.

Realiteti në media mund të përfaqësohet në shumë mënyra, varësisht se për çfarë mediumi bëhet fjalë dhe cili është qëllimi që duhet të arrihet. Gazetari dhe redaktori janë krijuesit kryesorë të mënyrës së paraqitjes së informacionit, sepse ato bëjnë zgjedhjen e formës dhe përmbajtjes së lajmit.

Shembuj të titujve dhe lajmeve të konstruktura

Titulli	Shpjegimi
(FOTO) Aksidenti i tmerrshëm trafiku në Strumicë - Gjak nga të gjitha anët ¹²	Titulli pretendon se kishte "gjak nga të gjitha anët", por teksti thotë "nuk ka informacion për të plagosur apo të vrarë". Nëse nuk do të kishte lëndime ose vdekje, dhe në këtë rast nuk dihet nëse ka pasur, nuk mund të ketë gjak nga të gjitha anët. Informacioni i marrë nga Lidhja Automobilistike e Maqedonisë nuk përmend se trafiku ishte i rëndë dhe kishte gjak nga të gjitha anët. Këto të dhëna, media i shtoi me tendencë, për ta bërë titullin bombastik, sensacional dhe manipulues. Ndërtimi i titullit është krijuar për të tërhequr sa më shumë klikime që të jetë e mundur për lajmin, ndërsa manipulon me vetëdije që të joshë lexuesin për të klikuar në lajme dhe për të lexuar informacionet.
Foto: Katica Janeva me kallëzim penal kundër Latasit ¹³	Titull konfuz dhe i palogjikshëm. E pasaktë të pretendosh që PSP mund të paraqesë kallëzime penale. Akuzat penale dorëzohen tek prokurori publik, kurse prokurori publik nuk dorëzon akuza penale.
TRONDITJE, TRAUMA DHE KONTUZION NGA BRUKSELI PËR FAMILJEN GRUJOS DHE MIJALKOVIT: Në raportin e tij të fundit për Maqedoninë, KE do të kërkojë një departament të gjykatës speciale ¹⁴	Një ndërtim i gjatë i titullit, i ngarkuar me terma mjekësorë që janë të pakuptimta në këtë kontekst ("kontuzion"). Titulli flet për një raport të Komisionit Evropian kurse ilustron me ndërtesën e Parlamentit Evropian.
Vajzat maqedonase prostituohen në jahte malazeze ¹⁵	Problemi kryesor në këtë tekst është në titull, i cili bën një pretendim serioz se nuk ofrohet mbështetje. Kjo është etikisht e papranueshme sepse çon në manipulimin e lexuesve.
Ndërsa kryetari i Kumanovës mbanë syze qindra euro kjo familje 8 anëtarësh nuk ka sobë për ngrohje dhe jeton në varfëri ekstreme. ¹⁶	Mbi këto informacione është "shartuar" një titull spinues që synon të nxjerrë një politikan fajtor, i cili nuk ka asnjë lidhje me lajmin. Së pari sepse ndodh në një komunë krejtësisht tjetër - në Staro Nagoriçane, ku kryetari i komunës është një person tjetër dhe është i një opsioni tjetër politik, nëse kjo bëhet një moment i rëndësishëm. Me të vërtetë është e paqartë se si kryetari i Kumanovës mund të mbahet përgjegjës për diçka që po ndodh në një komunë tjetër?

<p>(ANALIZA): Para falimentimit 11 shtete në botë¹⁷</p>	<p>Teksti me 20 rreshta nuk mund të quhet "analizë" (kurse "analzë", siç thotë titulli gabimisht, në asnjë mënyrë). Kur kjo fjalë përdoret në një pozitë kaq mbizotëruese, lexuesit presin një lexim më të gjerë dhe analitik, ku ka një përpunim serioz dhe argumentues të llojeve të ndryshme të informacionit, opinioneve dhe qëndrimeve të ndryshme, si njohuri të reja.</p>
<p>Nesër në Maqedoni fillon lufta? Shikoni se çfarë ndodh në Butel¹⁸</p>	<p>Titulli është spekulativ, sensacional, i pasaktë dhe paralajmëron luftë! Ajo shkakton ankth tek qytetarët dhe mund të nxisë dhunë. Është njoftim dramatik i protestës së Butelit, e cila përfundoi pa u përshkallëzuar situata. Në përgjigje të protestave të shqiptarëve për vendosjen e një kryqi në Butel, me të vërtetë dolën edhe maqedonasit, por nuk pati tensionim të madh.</p>
<p>(VIDEO) KJO MEDOEMOS DUHET PARË, KËTË VETËM PSIKIATRI MUND TË DESHIFROJË: Gruevski vetë ishte i befasuar nga duartrokitjet, nga fytyra e tij lexohej - JU A JENI NORMAL QË ENDE MË DUARTROKISNI MUA, KUSH JENI JU TË ÇMENDUR?!?!¹⁹</p>	<p>Titulli është i përbërë nga disa fjali që janë të lidhura gabimisht me shenjat e pikësimit. Në titullin me ndërtim prej kilometra që përmban qëndrime personale, gjetje që nuk mbështeten nga fakte, por edhe fyese. Titulli është vetëm një sugjerim i asaj që duhet të presim në artikull.</p>
<p>Ankesa është refuzuar: Neymar dy vjet pas grilave!²⁰</p>	<p>Në titull thuhet qartë: "Neymar dy vjet pas grilave!" Dhe brenda tekstit lexohet: "Kjo do të thotë që edhe nëse shpallet fajtor, Neymar nuk do të shkojë në burg, pasi nuk ka qenë i dënuar më parë. Gjithashtu, do të thotë se Neymar nuk do të duhet të largohet nga Barcelona përfundimisht". Si mund të jetë e mundur këto dy pikëpamje të kundërta, të jenë në një artikull të lajmeve, është me të vërtetë e pakuptueshme.</p>

Gjithçka që është theksuar më lartë tregon se krijimi i lajmeve është një proces tek i cili ndikojnë shumë faktorë. Kuptimi i tyre është një parakusht kryesor për një qasje kritike për të dalluar informacionin e vërtetë nga dezinformatat, d.m.th. lajme të rreme.

Mediat në hapësirën digjitale

Media digjitale dhe ekonomia e vëmendjes në rrjetet sociale

Mediat më të përdorura në shoqërinë moderne në botë dhe në vendin tonë janë mediat digjitale. Këto medime praktikojnë politikë redaktuese që bayohet në parimin "**ekonomia e vëmendjes**" (**attention economy**), që është nxitësi kryesor për qarkullimin e informacionit nëpër rrjete sociale dhe internet në përgjithësi. Më shumë sqarime për këtë princip do të lexoni në faqe 21.

Njohuritë elementare mediatike

Çfarë janë njohuritë elementare mediatike?

Njohuritë elementare mediatike janë aftësi për perceptimin kritik dhe analitik të informacionit. Kjo do të thotë se qytetarët nuk janë marrës pasiv të informacionit nga media. Qytetarët me njohuri elementare mediatike nënkuptojnë opinion publik vigjilent dhe kritik, d.m.th. aktorë aktivë në proceset shoqërore. Term i shpeshtë gjithashtu është **njohuritë elementare kompjuterike, gjegjësisht, digjitale**, por i referohet aftësisë për të kuptuar dhe përpunuar teknikisht përmbajtjen elektronike dhe është vetëm një pjesë e njohurive elementare mediatike. Sipas kësaj, njohuritë elementare mediatike përfshijnë lexim të kujdesshëm, shikim, kuptim dhe analizë të përmbajtjes së informacionit që transmetohet.

Qytetarët marrin shumë informacione mbi tema të ndryshme të jetës shoqërore çdo ditë përmes mediave dhe mediave sociale. Midis tyre ka dezinformata, të cilat përmbajnë përmbajtje të pasaktë. Ndërsa rritet përhapja e dezinformatave dhe propagandës nëpër media, po kështu rritet edhe nevoja për njohuritë elementare mediatike.

Politika arsimore dhe njohuritë elementare mediatike

Arsimi është gjithnjë i ndërlidhur me njohuritë elementare mediatike, pasi është lidhja më e rëndësishme në procesin e krijimit të qytetarëve kritikë dhe aktivë. Qytetarët me arsim të lartë, të aftë të lexojnë me mirëkuptim, mbi të gjitha, do të jenë në gjendje të kuptojnë tekstin që e lexojnë. Duke kuptuar tekstin dhe mesazhin në të, ata do të jenë në gjendje të dallojnë përmbajtjet e spinuara dhe të manipuluarat të informatave nga informacionet e verifikuara. Në sistemin tonë arsimor, praktika e të kuptuarit të leximit është më pak e pranishme, kjo është për shkak të performancës së dobët të shumicës së testeve ndërkombëtare. Studimi ndërkombëtar PISA²¹ 2015 është shembulli i fundit për pasqyrën e tillë në sistemin tonë arsimor. Për dallim nga ne, në shtetet e zhvilluara aftësia për të lexuar me kuptim (shkrim-leximi gjuhësor) praktikohet nga moshë më e re dhe për këtë arsye në ato vende lehtësisht aplikohen njohuritë elementare mediatike.

Duke supozuar se shkrimi gjuhësor praktikohet në orët mësimore të gjuhës dhe letërsisë maqedonase, elementët e leximit mediatik janë ose mungojnë ose më shumë përfaqësohen si informacion në kurrikula në disa lëndë. Në tekstet shkollore të gjuhës dhe letërsisë maqedonase, edukimi qytetar, sociologji, informatikë, etikë ... përmendet njohuria elementare mediatike, por më shumë si

njohje e studentëve me llojet themelore të mediave dhe kuptimin e tyre. Disa nga këto lëndë janë të detyrueshme dhe disa janë zgjedhore. Kurrikulat duhet të përfshijnë përmbajtjen e njohurive elementare mediatike që i përgjigjet nevojës për të krijuar qytetari kritike dhe aktive në proceset demokratike.

“Mungesa e temave të mjaftueshme për njohuritë elementare mediatike pasqyron njohuritë e tyre për ndikimin e mesazheve mediatike, aftësitë e interpretimit, rolin dhe funksionet e mediave dhe, veçanërisht, krijimin e një qëndrimi kritik ndaj përmbajtjes së tyre.”²²

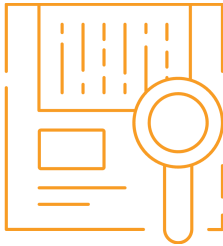

Në Strategjinë Gjithëpërfshirëse të Arsimit 2018-2025²³ dhe Planin Strategjik në Arsim 2017-2019²⁴ në Ministrinë e Arsimit fare nuk përmendet termi njohuri elementare mediatike.

Njohuritë elementare digjitale

Nocioni **njohuri digjitale** (ang. digital literacy) i referohet aftësisë së individit për të gjetur, vlerësuar, krijuar dhe shkëmbyer informacion të qartë (e-përmbajtje) nëpër platforma të ndryshme digjitale. Nuk ka një përcaktim zyrtar të njohurive elementare digjitale dhe më së shpeshti kuptohet si një kombinim i aftësive dhe njohurive që mundëson përdorimin e përditshëm të teknologjive të informacionit dhe komunikimit (TIK) të nevojshme për të përdorur dhe krijuar përmbajtje digjitale, të quajtura e-përmbajtje, në formën e tekstit, fotografive, dizajneve grafike, audio ose video incizimeve.

Përveç aftësive teknike që në fillim të shekullit të 21-të, përdorej termi **njohuri elementare kompjuterike**, forma moderne e njohurive elementare mediatike, përfshin edhe përvetësimin e njohurive që lidhen me fushat përkatëse të njohurive elementare mediatike dhe të menduarit kritik, si dhe të **drejtat digjitale**, pra të drejtat e njeriut në sferën digjitale. Ato janë baza për pjesëmarrje në jetën shoqërore përmes përdorimit të TIK-ve, veçanërisht duke mundësuar pjesëmarrjen aktive të qytetarëve në vendimmarrje ose plotësimin e nevojave individuale nën kompetencën shtetërore përmes përdorimit të shërbimeve të ndryshme elektronike, duke mundësuar **qytetarinë digjitale**.

Pra, në qoftë se për shembull marrim përgatitjen e përmbajtjes së tekstit të destinuar për botim në internet si pjesë e njohurive elementare digjitale nuk konsiderohet vetëm njohja e programeve për të shkruar tekstin dhe aftësinë për të përdorur një tastierë kompjuteri me një shpejtësi të caktuar, por edhe aftësinë për të hartuar tekst të lexueshëm sipas rregullave gramatikore dhe stilit të përshtatshëm për qëllimin. Në këtë kuptim, shkrim-leximi digjital nuk është zëvendësim i formave tradicionale të shkrim-leximit, por një përditësim që mundëson aplikimin e tyre në sferën digjitale. Një nga termat e përdorur së bashku me termin njohuri elementare digjitale është njohuria për përdorim në internet ose **ueb njohuritë** (ang. web literacy), të cilën Fondacioni Mozilla e përcakton si bazë për "Shkathtësitë e Shekullit XXI". Që përfshinë shkathtësitë për "lexim", "shkrim" dhe "pjesëmarrje" që kanë aspekte të zgjidhjes së problemeve, krijimtarisë, komunikimit dhe bashkëpunimit.

Të shkruarit	Të lexuarit	Pjesëmarrja
		
Dizajn, programim, përpilim, rishikim, remiksim	Vlerësim, sintetizim, navigim, kërkim	Rrjetëzim, mbrojtje, praktikat e hapura, kontribut, ndarje
Korniza për ueb njohuri elementare e "Mozilla" është shembull për qasje për promovim të njohurive themelore digjitale. Për secilën nga njësitë e ueb faqes learning.mozilla.org/en-US/web-literacy ka një mori të aktiviteteve për të mësuar, me ushtrime.		

Aftësia për të vlerësuar/evaluar mesazhet që njerëzit marrin përmes mediave të ndryshme digjitale, si pjesë e njohurive elementare digjitale, përfshin aftësinë për të ekzaminuar dhe kuptuar kuptimin e mesazheve, për të vlerësuar besueshmërinë e autorit dhe të dhënat e ekspozimit, si dhe cilësinë teknike të punës digjitale. Njohuritë elementare digjitale mundësojnë që qytetari të bëhet anëtar i përgjegjshëm shoqëror në komunitetin e tij të ngushtë dhe më të gjerë, i cili përhap vetëdijen për aspektet e ndryshme të tij dhe ndihmon bashkëqytetarët të gjejnë zgjidhje për dhe brenda familjeve, në punë ose në nivel lokal ose nacional.

Disa qytetarë dhe gazetarë që janë rritur pa shumë "ekspozim" ndaj teknologjive digjitale, siç janë gjeneratat e reja, tek ata mund të vërehet një nivel shqetësimi (të ashtuquajturën teknofobi) ose rezistencë kur iniciojnë çështje të lidhura me këto fusha, për shkak të paragjyimit se për atë kohë njohuri të ekspertëve që kanë vetëm profesionistë të kualifikuar të TI-së. Përkundrazi, ashtu si koncepti i lidhur ngushtë me njohuritë elementare mediatike nuk mund të monopolizohet vetëm nga komunikologët ose gazetarët, kështu njohuritë elementare digjitale (të cilat shpesh mbulohen nga konvergjenca mediatike) është gjithashtu një zonë me interes për institucionet arsimore, OSHC-të dhe mediat, pavarësisht nëse ata janë tashmë të specializuar në mbulimin e çështjeve të caktuara të informacionit.

Qëllimi i KEMM është avancimi i rregullave dhe normave etike në gazetari dhe ngritja e vetëdijes së publikut për standardet etike dhe profesionale që duhet t'i respektojnë mediat.

Të drejtat digjitale

Të drejtat digjitale janë një grup i të drejtave themelore të njeriut në mjedisin digjital dhe përfshijnë të drejtën e privatësisë, të drejtën e mbrojtjes së të dhënave personale, të drejtën e lirisë së shprehjes dhe fjalës, të drejtën e informacionit dhe të drejtat e autorit.

Këto të drejta po bëhen gjithnjë e më të rëndësishme duke pasur parasysh përdorimin në rritje të teknologjive të informacionit në jetën e përditshme dhe profesionale, dhe numrin e qytetarëve që i përdorin ato. Ajo që është e veçantë për këto të drejta në shoqërinë e informacionit është se ato

shpesh praktikohen dhe ushtrohen së bashku, si një paketë. Kjo për shkak të konceptit unifikues të teknologjisë së informacionit digjital dhe mediave të reja.

Të drejtat digjitale mbulohen nga Rezoluta për Promovimin, Mbrojtjen dhe Zbatimin e të Drejtave të Njeriut në Internet, miratuar nga Këshilli i KB për të Drejtat e Njeriut më 5 korrik 2012²⁵

Në nivelin legjislativ, shumica e çështjeve të të drejtave digjitale në Maqedoni tashmë janë të përfshira në Ligjin për mbrojtjen e të dhënave personale, Ligjin për komunikime elektronike, Kodin Penal (në lidhje me gjuhën e urrejtjes) dhe Ligjin për përgjegjësinë civile për fyerje dhe shpifje. , si dhe ligjet që rregullojnë median, të drejtat e autorit dhe të drejtat e ngjashme.

Avokatët e të drejtave digjitale fillojnë nga premisa që të drejtat dhe detyrimet e qytetarëve në botën digjitale duhet të kenë të njëjtën rëndësi si ato jashtë saj, kështu që ekspertët në këtë fushë përgjithësisht besojnë se nuk ka nevojë për miratimin e ligjeve të veçanta nga sfera digjitale.

Organizatrat që merren me të drejtat digjitale në Maqedoninë e Veriut kanë konsensus që fushat e mëposhtme janë përparësi:²⁷

- Përmirësimi dhe zbatimi i kornizës ligjore - harmonizimi me legjislacionin e BE-së, përfundimi i mosndëshkimit
- Promovimi i lirisë së fjalës kundrejt gjuhës së urrejtjes në internet
- Zhvillimi dhe promovimi i njohurive elementare digjitale
- Mbrojtja e privatësisë së komunikimeve në internet nga mbikëqyrja e pakontrolluar
- Zhvillimi, promovimi dhe respektimi i politikave për privatësi
- Zbatimi i kulturës së lirë dhe të drejtës së autorit
- Zhvillimi i e-qeverisjes: të dhëna të hapura dhe e-pjesëmarrje
- E-përfshirja: sigurimi i kushteve për përfshirjen e të gjithë qytetarëve në përfitimet nga shoqëria informatike është një detyrim i organeve shtetërore, tejkalimi i hendekut digjital, përkatësisht ndarja në mes të njerëzve që kanë dhe atyre që për arsye të ndryshme nuk kanë qasje në teknologjitë "e kudondodhura".
- Përmirësimi i të drejtave digjitale të fëmijëve

Njohuritë elementare digjitale si mjet për të mbrojtur të drejtat e fëmijëve

Mbrojtja e të drejtave të fëmijëve në sferën digjitale vlen për të gjitha fushat e mësipërme, por veçohet për rëndësinë e saj të jashtëzakonshme. Megjithëse fëmijët që janë rritur me teknologji digjitale si kompjuter shtëpiak ose telefon celular mund të kenë një nivel të lartë njohurish dhe aftësish teknike, disa teoricienë përdorin për ta termin "indigjenë digjital". (ang. digital natives), ata shpesh nuk kanë njohuri për marrëdhëniet njerëzore, të fituara përmes edukimit dhe përvojës, si dhe aftësitë e të menduarit kritik që janë të nevojshme për të vlerësuar përmbajtjen për tu mbrojtur kundër manipulimit dhe të realizojnë të drejtat e tyre të njeriut siç është e drejta për sigurinë.

Ndarja e njohurive dhe shkathtësive, gjegjësisht edukimi i fëmijëve, drejtpërdrejt ose me anë të edukimit të dy grupeve të lidhura synuara: prindërve/kujdestarëve dhe mësuesve është shumë e rëndësishme për të promovuar të drejtat digjitale të fëmijëve.

Shembull tipik i aplikimit të kësaj qasje për ti adresuar të tre grupet e synuara është faqja e internetit www.bezbednonainternet.org.mk, e zhvilluar nga Fondacioni "Metamorfozis" në bashkëpunim me Drejtorinë për Mbrojtjen e të Dhënave Personale dhe me rrjetin e organizatave të shoqërisë civile të specializuar në të drejtat e fëmijëve. Përveç udhëzimeve dhe lajmeve, kjo ueb faqe gjithashtu përmban përmbajtje multimediale, siç janë filmat edukativë në shumë gjuhë dhe lojërat në shumë gjuhë që fliten në Maqedoninë e Veriut, pasi qasja efektive për fëmijët në shumë raste kërkon që të përdoret gjuha e tyre amtare.

Burimi: „sigurt në internet“ ofron arkiv të mjeteve për përmirësimin e të drejtave digjitale të fëmijëve, në mes të cilave udhëzime dhe filmave.

Është e rëndësishme të bëhet një dallim shtesë me "fëmijët" që në legjislacionin e Maqedonisë identifikohen me të mitur, d.m.th persona nën 18 vjeç. Edhe pse ata të gjithë përdorin teknologji të reja në një farë mënyre dhe shpesh janë "indigenë" për sferën digjitale, nevojat e fëmijëve parashkollorë (deri në 6 vjet), fëmijët që ndjekin klasat e ulëta dhe më të larta të arsimit fillor (6-10 dhe 11-14 vjet), dhe në shkollat e mesme (mbi 15 vjet, të cilët gjithashtu përfshihen në kategorinë e rinisë ose rinjtë), në shumë aspekte ato ndryshojnë në mënyrë dramatike dhe kërkojnë qasje të ndryshme.

Si probleme kyçe në këtë fushë paraqiten dy grupe pyetjesh :

- Zhvillimi i formave të varësisë që lidhen me luajtjen e tepërt të video-lojërave (të ashtuquajturat gameing) ose përdorimin e pajisjeve të ndryshme, veçanërisht celularët për të kapur video përmbajtje.
- Rrezikimi i sigurisë për shkak të përdorimit të pahijshëm të rrjeteve sociale dhe mjeteve të tjera të komunikimit, siç janë sistemet e telefonisë dhe mesazheve.

Sidomos kritike janë fushat e mbrojtjes së të drejtës së privatisë dhe sigurisë në sferën digjitale, për shkak të ndjeshmërisë së fëmijëve dhe mundësive për ekspozimin e tyre ndaj ndikimeve të dëmshme dhe kontakteve, veçanërisht përmes përdorimit të papërshtatshëm të rrjeteve sociale, të cilat sipas definicionit janë të dizajnuara për përdoruesit më të rritur. Për shembull, "Fejsbuk" është e ndaluar për përdorim nga persona nën moshën 13 vjeç dhe është përgjegjësi e prindërve/kujdestarëve që fëmijët e tyre të mundësojnë të shkelin kushtet e përdorimit. Vendimi i një mësuesi për të përdorur një platformë si një mjet komunikimi mund të ndikojë gjithashtu nëse fëmijët do të bëhen përdorues të programeve kompjuterike dhe jashtë klasës, gjë që mund t'i ekspozojë tek përdoruesit e tjerë që mund të jenë edhe fëmijë edhe të rritur.

Mënyra më efektive për të përfshirë temat e kësaj fushe në kuadër të sistemit arsimor publik është për të kapërcyer perceptimin se bëhet fjalë për tema "teknologjike", sepse kështu kufizohen në mësim zgjedhor në kuadër të lëndës së informatikës. Plan programi duhet të përfshijë arsimim shtesë për pedagogë, psikologë dhe staf mësimor në të gjitha lëndët, veçanërisht ato që lidhen me zhvillimin e shkathtësive jetësore dhe njohurive të sistemit shoqëror.

Specifikat e terminologjisë të lidhura me njohuritë elementare digjitale

Çështja e zhvillimit të terminologjisë në lidhje me njohuritë elementare digjitale, rrjedh nga nevoja për të përmendur disa situata, funksione dhe sjellje plotësisht të reja që lindin nga përdorimi i teknologjive digjitale, të cilat më parë mund të kishin qenë dhe mund të mos ishin ekuivalente në botën analoge.

Zhargoni midis përdoruesve të teknologjisë së informacionit zakonisht bazohet në importin e drejtpërdrejtë të shprehjeve angleze, pasi ndërfaqja e përdoruesit është në përgjithësi në anglisht, dhe shumica e përmbajtjes fillimisht në dispozicion është në të njëjtën gjuhë. Shpesh edhe kur ekziston një ekuivalent lokal (maqedonas, shqiptar) i një termi të caktuar në anglisht, në praktikë preferohet termi "i importuar" dhe jo "origjinali". Nuk është vetëm një fenomen i ri i lidhur me internetin, ai është tashmë i pranishëm në informatikë. Për shembull, folësit e gjuhës maqedonase e përdorin më shpesh termin "kompjuter" sesa "smetaç". Kërkimi në Google për fjalën "kompjuter" jep 1.66 milion faqe, ndërsa për vetëm 16.6 mijë për "smetaç".

Përdorimi i platformave të caktuara të komunikimit shpesh çon në krijimin e komuniteteve (komunitetet onlajn), dhe madje edhe subkulturat, anëtarët e të cilëve adoptojnë përdorimin e një teknologjie të caktuar si pjesë të identitetit të tyre individual dhe grupor, zhvillojnë zakone të veçanta dhe zhargon ose theks të tyre. Për shembull, tek disa fëmijë mund të vërejmë se në vend të theksimit korrekt të "Jutjub-(YouTube), ata thonë "Jutub".

Në tridhjetë vitet e kaluara, "gjeneratat" individuale të përdoruesve (sipas llojit të teknologjisë, jo edhe sipas moshës) kanë zhvilluar elemente të përkatësisë grupore me një komunitet të veçantë, duke filluar me "kompjuterxhitë" (entuziastë kompjuterësh disa prej të cilëve më vonë bëhen profesionistë), përmes studimeve të duhura ose punës praktike me harduer dhe softuer), "modemxhi" (përdoruesit e formave të para të komunikimeve digjitale), i cili gjithashtu u bë një nga grupet e para të përdoruesve të hershëm të internetit në Maqedoninë Veriore në periudhën pas vitit 1995. Me shfaqjen e platformave në internet fituam "ircashët" (përdoruesit e sistemit InternetRelayChat – IRC, veçanërisht të aplikacionit mlRC), deri tek aktualët "tuitërxhinjtë", "jutjuberët" dhe shumë të tjerë.

Në mungesë të një sistemi të krijimit të konsensusit për adoptimin e termeve në këtë fushë në gjuhët lokale, termet shpesh pranohen spontanisht nga vetë përdoruesit, ndërsa gjuhëtarët, përkthyesit, lektorët gjuhësor dhe arsimtarët shpesh vihen në gjendje të gjejnë zgjidhje të thjeshta në frymën e gjuhës vendase ose duke iu përshtatur asaj që është bërë një normë de facto në praktikë. Për shembull, termi në anglisht "cyberbullying" (sajberbuling), i cili përfshin forma të ndryshme të dhunës verbale dhe forma të tjera të ngacmimit në botën digjitale, veçanërisht ato të synuara në mesin e fëmijëve, gjithashtu përdorin termin "dhuna kibernetike", nganjëherë "sajber frikësimi" por shpesh transliterimi i drejtpërdrejtë "cyberbullying".

Përveç kësaj, përpjekjet për të futur terme në përputhje me disa rregulla drejtshkrimi shpesh nuk arrijnë vetë përdoruesit, të cilët e konsiderojnë këtë si një formë të ndikimit të padëshirueshëm "jashtë" dhe ndërhyrjes në identitetin e tyre grupor. Ndjenjat e neverisë që mund të lindin në situata të tilla duhet të merren parasysh kur planifikoni dhe zbatoni aktivitete edukative.

Disa shembuj të mëposhtëm të termave që tashmë përdoren gjerësisht për të cilat nuk ka ndonjë përkthim zyrtar në gjuhën maqedonase tregojnë nevojën që arsimtari në këtë fushë të jetë i

vetëdijshëm për problemin e terminologjisë dhe nevojën për të rregulluar nivelin e gjuhës që ka qasje në një grup të caktuar që në një mënyrë të sigurojë mirëkuptim. Duke u nisur nga kjo bazë, atëherë mund të punojnë në modifikimin ose “përmirësimin” e terminologjisë.

„Trollim“ (ang. trolling) - tallje dhe nxitje e komunitetit online me komentet që janë kryesisht mesazhe ofenduese në mënyrë që qëllimisht të krijohet një mashtrim apo gënjeshtër ose të defokusohet debati.

„Trolle“ (ang. trolls) - kryesisht përdorues anonimë të mediave sociale (të tilla si facebook, twitter, youtube, instagram, snapchat, forume në internet dhe blogje), të cilët përdorin gjuhë fyese dhe madje edhe gjuhë urretjeje (shpesh të paraqitura nën maskën e cinizmit) me qëllim që të provokojnë zemërim, bujë, panik, frikë, trishtim, dëshpërim (d.m.th emocione negative) tek tjetri dhe për argëtim dhe kënaqësi e tyre (d.m.th emocionet pozitive).

Termi "troll" buron nga përrallat popullore nga Evropa veriore dhe i referohet llojit të përbindëshit që pret në pritë (nën urë, në shpellë), i cili nuk është shumë i zgjuar dhe mund të pushtohet. Në internet ka qenë gjithashtu i përhapur për shkak të ndikimit të trillimit epik, i cili përmend krijesa të tilla (veprat e Tolkien dhe lojërat që ata përdorën si frymëzim).

Shprehja "**bot**" përdoret gjithashtu si një term i lidhur, i cili është një formë e shkurtuar e "robotit", sepse përdoruesit e tillë sillen në mënyrë të përsëritshme dhe "mekanikisht", pa kreativitet dhe i ndjekin udhëzimet ose urdhrat e dikujt tjetër. Në komunikimin politik termat troll dhe bot partiak tashmë janë përdorur gjerësisht për profile anonime të krijuara si pjesë e një "ushtrie" propagande të partive politike.

Përdoruesit me ndikim ose "ndikuesit" (nga ang. influencers) - Kryesisht bëhet fjalë për njohës të mirë të internet-teknologjive të përparuara të platformave sociale, që përdorin aftësitë e tyre teknologjike dhe sociale për të rritur dukshmërinë e mesazheve që përhapin. Kohët e fundit, përmes platformave YouTube dhe Instagram, njerëzit e njohur të këtij lloji janë ngritur në nivelin e krijuesve të opinionit publik, veçanërisht për grupet specifike të synuara që adresohen drejtpërdrejt.

Internet "meme" ose "mim" (nga ang. meme, fjalë ekuivalente në informatikë për gjenet, ang. gene) - çdo informacion që evoluon në një fenomen shoqëror për arsye të transferimit dhe shpërndarjes së lehtë dhe të shpejtë nëpër platformat sociale. Zakonisht në procesin e transmetimit, informacioni ndryshohet nga përdorues të ndryshëm, gjë që kontribuon në një shikim edhe më të madh në hapësirën virtuale. Kur përdoruesit përmendin "memet", zakonisht bëhet fjalë për video, fotografi, hiperlidhje ose regjistrim humoristik, por përgjithësisht i referohet çdo shprehjeje, mendimi që përhapet përmes internetit në mendjet e përdoruesve në një mënyrë të ngjashme si gjenet që riprodhohen në organizmat e gjallë.

Bot social (ang. social bot) - softuer inteligjent që krijon ose lidh përmbajtje në mediat sociale me qëllim të: fabrikimit masiv të profileve fiktive të përdoruesve, rritjes së rreme të numrit të ndjekësve, grumbullimit në masë dhe publikimit të informacionit të rremë. Sistemet më të sofistikuar të këtij lloji kanë aftësinë të imitojnë sjelljen e përdoruesit njerëzor në nivelin e bisedës.

Liria e fjalës kundrejt gjuhës së urrejtjes

*Holokausti nuk filloi me vrasje.
Filloi me fjalë.
- Muzeu Memorial i Viktimave të Holokaustit,
SH.B.A.*

Liria e fjalës ose liria e shprehjes është një e drejtë themelore e njeriut që ka të bëjë me lirinë e individit për të shprehur mendimet ose idetë e tij ose të saj pa frikë nga hakmarrja, censura ose pasojat ligjore. Në kuptimin më të gjerë, **gjuha e urrejtjes** është keqpërdorimi i aftësisë për të komunikuar për qëllime kriminale dhe për këtë arsye është shpallur si vepër penale.

Edukatorët që transferojnë njohuri në këtë fushë duhet të mbajnë në mend se për shkak të mos njohjes së konceptit të të drejtave të njeriut, lirisë së shprehjes dhe bazave ligjore për mbrojtjen e tyre në aktivitetet hyrëse, ata duhet ti kushtojnë një pjesë të kohës së tyre për njohjen e publikut me këto terma dhe koncepte themelore.

Kur planifikoni aktivitete arsimore në këtë fushë, është jashtëzakonisht e rëndësishme të merret parasysh mosha e pjesëmarrësve në aktivitetet e ngritjes së kapaciteteve ose lexuesve. Materiali duhet të rregullohet sipas moshës, në mënyrë që të kuptohet siç duhet, si dhe të shmangen keqkuptimet, veçanërisht në lidhje me zgjedhjen e shembujve të përditshëm.

Burimet: Publikimet në temë gjuha e urrejtjes të përshtatura për grupe të ndryshme të qëllimit

Udhëzuesi nr. 9 “E drejta për të folur nuk është e drejtë për gjuhë të urrejtjes” ka për qëllim audiencën më të re ku ka elemente grafike, gjuhë dhe shembuj të thjeshtësuar. Udhëzuesi nr.10 “Gjuha e urrejtjes në internet” ka për qëllim audiencën më të rritur dhe është më gjithëpërfshirëse, ku përfshihen shpjegime të hollësishme të koncepteve, duke përfshirë citate dhe shpjegime të hollësishme të shembujve.

Publikimet kanë qasje në format PDF në nemrazi.mk dhe crithink.mk

Përcaktimi i lirisë së shprehjes

Për të bërë dallimin midis kuptimit laik që shpesh përfaqësohet me gjuhën e urrejtjes, si deklarata që nxisin çdo ndjenjë negative dhe **rëndësinë juridike** si vepër penale, duhet të shpjegohet se të drejtat e njeriut janë thelbi i sistemit juridik modern, që është krijuar nga traktati i shumicës së njerëzimit pas Luftës së Dytë Botërore. Qëllimi i kësaj marrëveshje, të krijuar nga Organizata e Kombeve të Bashkuara (OKB) është të mbrojë jetën dhe dinjitetin e të gjithë njerëzve në botë dhe të parandalojë tmerret e luftës.

Në të drejtën ndërkombëtare liria e shprehjes është futur në nenin 19 të Deklaratës Universale të të Drejtave të Njeriut të vitit 1948. Një tjetër dokument kryesor ndërkombëtar që është pjesë e sistemit tonë juridik është Konventa Evropiane për të Drejtat e Njeriut, të cilën Republika e Maqedonisë së Veriut e ka pranuar si anëtare e Këshillit të Evropës. Në nivelin kombëtar, kjo e drejtë mbrohet në nenin 16 të Kushtetutës së Republikës së Maqedonisë, i cili ka të bëjë me lirinë e shprehjes.

Neni 19 i Deklaratës Universale e të Drejtave të Njeriut thekson:

“Gjithkush ka të drejtën e lirisë së mendimit dhe të shprehjes; kjo e drejtë përfshin lirinë e mendimit pa ndërhyrje, si dhe lirinë e kërkimit, marrjes dhe njoftimit të informacionit dhe ideve me çfarëdo mjeti goftë, pa marrë parasysh kufijtë.”

Neni 10 i Konventës Evropiane për të Drejtat e Njeriut shteteve thekson:

“1. Çdokush ka të drejtën e lirisë së shprehjes. Kjo e drejtë përfshin lirinë e mendimit dhe lirinë për të marrë ose për të dhënë informacione dhe ide pa ndërhyrjen e autoriteteve publike dhe pa marrë parasysh kufijtë. Ky nen nuk i ndalon Shtetet që t’u kërkojnë ndërmarrjeve të transmetimit audioviziv, televiziv ose kinematografik të pajisen me liçencë.

2. Ushtrimi i këtyre lirive që përmban detyrime dhe përgjegjësi, mund t’u nënshtrohet atyre formaliteteve, kushteve, kufizimeve ose sanksioneve të parashikuara me ligj dhe që janë të nevojshme në një shoqëri demokratike, në interes të sigurisë kombëtare, integritetit territorial ose sigurisë publike, për mbrojtjen e rendit dhe parandalimin e krimit, për mbrojtjen e shëndetit ose të moralit, për mbrojtjen e dinjitetit ose të të drejtave të të tjerëve, për të ndaluar përhapjen e të dhënave të fshehta ose për të garantuar autoritetin dhe paanshmërinë e pushtetit gjyqësor.”

Neni 16 i Kushtetutës së Republikës së Maqedonisë së Veriut thekson:

„ Garantohet liria e bindjes, ndërgjegjes, mendimit dhe e shprehjes publike të mendimit. Garantohet liria e fjalës, paraqitjes publike, informimit publik dhe e themelimit të lirë të institucioneve për informim publik. Garantohet qasja e lirë tek informatat, liria e pranimit dhe e bartjes së informatave. Garantohet e drejta e përgjigjes në mjetet e informimit publik. Garantohet e drejta e korrigjimit në mjetet e informimit publik. Garantohet e drejta e mbrojtjes së burimit të informatës në mjetet e informimit publik. Censura është e ndaluar.“

Është e rëndësishme të kuptohet se liria e shprehjes nuk është një e drejtë absolute, por si të gjitha të drejtat e tjera të njeriut është e kufizuar nga mos-shkelja e të drejtave dhe dinjitetit të të tjerëve.

Gjuha e urrejtjes është keqpërdorimi i çdo forme të shprehjes, rezultati përfundimtar i së cilës është të inkurajojë dhe mundësojë kryerjen e krimeve të tjera, domethënë të krijojë një atmosferë për kryerjen e krimeve të tjera, duke përfshirë kryerjen e pushtimit, gjenocidit, spastrimin etnik ose persekutimin politik, ose vrasjen masive të njerëzve në bazë të përkatësisë së tyre grupore. Për pjesëmarrësit në trajnime ose lexuesit e materialeve arsimore që nuk janë jurist është e rëndësishme t'u shpjegohet se anëtarësimi i Republikës së Maqedonisë së Veriut në Këshillin e Evropës do të thotë që organi i lartë gjyqësor në sistemin tonë juridik është Gjykata Evropiane e të Drejtave të Njeriut (KEDNJ) në Strasburg.

Shembull i gjuhës së urrejtjes – grafiti që bënë thirrje për gjenocid mbi baza etnike (në të zezë) dhe grafiti i dytë që shprehin rezistencë ndaj krimit (me të gjelbër).

Gjykatat e Republikës së Maqedonisë janë të detyruara me ligj që të zbatojnë praktikën e GJEDNJ-së në punën e tyre, kështu që aktgjykimet e mëparshme të kësaj gjykate duhet të përdoren si bazë për gjykim. Prandaj, në aktivitetet edukative në këtë fushë, përveç informacionit të çështjeve nga vendi (nëse ka), transmetohen gjithashtu informacione mbi gjykimet e GJEDNJ-së. Ato shërbejnë si një model për atë që do të ishte vendimi përfundimtar në një rast të veçantë, ndër të tjera në situata kur palët janë të pakënaqur me gjykimet e gjykatave në vendin e tyre.

Siç tregon prof. Mirjana Najçevska, eksperte për të drejtat e njeriut: “Kur GJEDNJ merr aktgjykim, ai është një aktgjykim kundër shtetit që nuk ka arritur të mbrojë të drejtat dhe liritë e njeriut të garantuara me Konventën Evropiane për të Drejtat e Njeriut.”²⁸ Zbatimi i gjykimeve konsiston në pagimin e dëmeve të caktuara për ankuesin dhe zgjidhjen e çështjes në fjalë dhe zbatimin e ndryshimeve të tilla që parandalojnë raste identike ose të ngjashme në të ardhmen.

Anëtarët e Këshillit të Evropës, përfshirë Republikën e Maqedonisë së Veriut, për shkak të përvojës së tyre të drejtpërdrejtë me pasojat katastrofike të Luftës së Dytë Botërore dhe Holokaustit kanë marrë qëndrim se duhet të ekzistojnë kufizime ligjore për format e shprehjes që përmbajnë gjuhë të urrejtjes, si masë parandaluese kundër përsëritjes të fashizmit, domethënë nazizmit.

Për dallim nga Evropa, mjediset e tjera, të cilat nuk kanë pasur përvojë të drejtpërdrejtë me okupimin fashist në historinë e tyre, kanë një qëndrim të ndryshëm ndaj gjuhës së urrejtjes në sistemin e tyre juridik. Në Shtetet e Bashkuara, për shembull, gjykatat nuk e ndjekin atë si një krim më vete, por e konsiderojnë atë si një rrethanë rënduese në rastet e **krimeve të urrejtjes**, gjegjësisht duhet të vërtetohet se ka çuar në lloje të tjera të sjelljes kriminale, siç janë dhuna, vrasja, etj., të motivuar nga urrejtja ndaj grupit shoqëror të cilit i përket viktimat ose kriminelit ka menduar se i përket.

Definimi i gjuhës së urrejtjes

Në sistemin juridik evropian, ku bënë pjesë edhe vendi ynë, në përcaktimin se çfarë është dhe nuk është gjuha e urrejtjes përdoret **përkufizimi orientues**, sipas të cilës gjuha e urrejtjes konsiderohet:

„... të gjitha format e të shprehurit me të cilat përhapet, nxitet, promovohet ose arsyetohet urrejtja racore, ksenofobia, antisemitizmi ose forma të tjera të urrejtjes, të bazuara mbi mostolerancë, përfshirë edhe: mostolerancën e shprehur në formë të nacionalizmit dhe etnocentrizmit agresiv, diskriminimin dhe armiqësinë ndaj minoriteteve, migrantëve dhe personave me origjinë imigrante”. (Rekomandimi nr. R (97) 20 i Komitetit të Ministrave të Këshillit të Evropës mbi gjuhën e urrejtjes 1997).

Në përgjithësi, gjuha e urrejtjes shoqërohet me lloje të ndryshme të shprehjeve ekstremiste:

- gamë e gjerë e fjalimit ekstrem negativ
- forma ekstreme të urrejtjes dhe nxitjes së urrejtjes
- shprehje jashtëzakonisht lënduese dhe nxitëse
- forma ekstreme të paragjyqimeve dhe stereotipeve negative

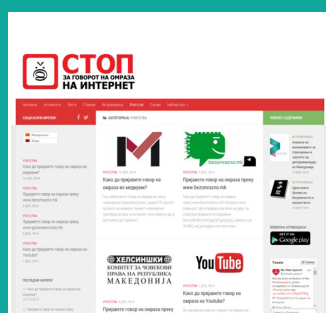
Përkufizimi më i gjerë i gjuhës së urrejtjes përfshin të gjitha format e shprehjes që përhapin, nxisin, promovojnë ose justifikojnë urrejtjen bazuar në intolerancën mbi çdo bazë diskriminuese. Gjuha e urrejtjes është një abuzim i lirisë së shprehjes që përfshin shkeljen e të drejtave të të tjerëve.

Shtirirja e përkufizimit të gjuhës së urrejtjes nuk i referohet vetëm fjalës ose tekstit të shkruar, por mund të përfshijë edhe forma të ndryshme të shprehjes: përdorimi publik i simboleve të urrejtjes (p.sh., kryqin e thyer ose një kryq që digjet), postera, fletëpalosje, karikatura, mbishkrime, etj. muzikë, video, video lojëra ose përmbajtje të publikuara përmes mediave tradicionale ose në internet.

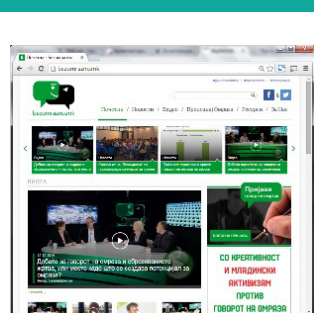
Gjuha e urrejtjes "online" ose "internet" ose "cyber-urrejtjes", nënkupton çdo përdorim të teknologjisë së komunikimeve elektronike për të përhapur përmbajtje anti-semite, raciste, ksenofobike, diskriminuese, ekstremiste apo përmbajtje terroriste.

Në internet gjithashtu ka një numër burimesh që mund të përdoren si burime për materiale edukative dhe shembuj në ligjërata dhe diskutime mbi gjuhën e urrejtjes.

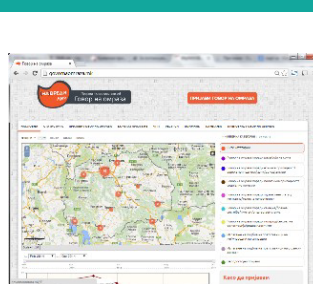
Burime në internet: Ueb-faqe që e trajtojnë gjuhën e urrejtjes nga aspekte të ndryshme

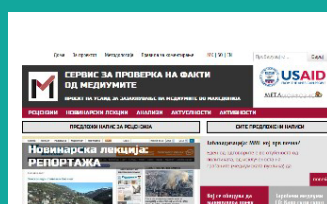
nemrazi.mk
Arkivi gjithëpërfshirës i burimeve dhe lajmeve.

bezomrazno.mk
Video klipe edukative dhe debate televizive.

govornaomraza.mk
Paraqitja në hartë e rasteve të gjuhës së urrejtjes.

proverkanafakti.mk
Analizat dhe vlerësimet gazetareske të gjuhës së urrejtjes në media.

Shprehje të ngjashme të gjuhës së urrejtjes janë:

Mbjellja e frikës (ang. Fear mongering/scare mongering) - Mbjellja e frikës është një teknikë e përhapjes së spekulimeve ose thashethemeve të pabaza në lidhje me një rrezik të caktuar që po vjen. Qëllimi është të ngjallet frika e publikut për një çështje të veçantë.

Alarmizmi (ang. Alarmism) - Alarmizmi është paralajmërim i ekzagjeruar apo i tepërt për ndonjë kërcënim real apo të imagjinuar, të tilla si përhapja e vdekshmërisë nga sëmundjet infektive. Edhe pse rreziqet janë të vogla, mediat mund të bëjnë raportet sensacionale.

Paragjykimet dhe keqkuptimet rreth gjuhës së urrejtjes

Sfida kryesore me të cilën përballen edukatorët që punojnë për të kuptuar gjuhën e urrejtjes është njohja e dobët e kësaj teme tek qytetarët. Gjuha e urrejtjes është një term juridik, por përkufizimi i tij në terma juridikë nuk është ende pjesë e kulturës së përgjithshme, pasi nuk është përpunuar si pjesë e arsimit formal në dekada, kështu që shumica e popullsisë nuk ka qenë në gjendje ta përvetësojë atë.

Mbi të gjitha, gjuhën e urrejtjes në shumë raste, për shkak të përmbajtjes së saj emocionale, shumica e baraspeshojnë me cilën do formë të shprehjes, që mund të shkaktojë emocione negative siç janë urrejtja, frika, neveria, poshtërimi, fyerja, etj. Edukatori duhet të jetë i përgatitur të tregojë ndryshimet dhe ngjashmëritë midis këtyre kategorive. Gjuha e urrejtjes mund të përmbajë fyerje dhe shpifje, por jo me çdo kusht - mesazhet që thirrin në shkatërrimin ose përndjekjen e llojit të caktuar të njerëzve mund të shqiptohen me fjalë "të mira".

Është e rëndësishme për t'u shpjeguar ngjashmëritë dhe dallimet midis gjuhës së urrejtjes dhe :

- Shpifjes dhe fyerjes
- Diskriminimit
- Krimin nga urrejtja ... në kuptimin juridik .

Dhe, anasjelltas, një deklaratë mund të përmbajë si fyerje ashtu dhe shpifje dhe të nxisë urrejtje ndaj një individi, por nëse nuk prek grupin e saj shoqëror mund të mos përmbushë kriteret për krimin e gjuhës së urrejtjes. Në atë rast, personi në fjalë nuk mund të fillojë procedurë penale kundër të pandehurit, por mund të kërkojë drejtësi përmes një padie private në bazë të Aktit të Përgjegjësisë Civile për fyerje dhe shpifje.

“Gazetari nuk do të krijojë ose përpunojë me vetëdije informacione që rrezikojnë të drejtat ose liritë e njeriut, nuk do të flasë gjuhën e urrejtjes dhe nuk do të nxisë dhunë dhe diskriminim në asnjë bazë (nacionale, fetare, racore, gjinore, sociale, gjuhësore, orientim seksual, politik...)”.
- Neni 10 i Kodit të gazetarëve të Maqedonisë

Shembuj të gjuhës së urrejtjes

Meqenëse gjuha e urrejtjes përdoret çdo ditë në Republikën e Maqedonisë dhe tema e gjuhës së urrejtjes shpesh është e lidhur me zhvillimet aktuale politike, vëmendje e veçantë duhet t'i kushtohet zgjedhjes së shembujve të përdorur në trajnime. Për shkak të polarizimit që mund të prekë pjesëmarrësit, është e rëndësishme që ligjëruesi të jetë i përgatitur t'i përgjigjet pyetjeve të menduara në lidhje me zgjedhjen e shembujve dhe të shpjegojë lidhjen e shembullit të dhënë me përmbushjen (ose mos përmbushjen) e kriterëve të gjuhës së urrejtjes në baza e përkufizimeve dhe zgjidhjeve ligjore.

Preferohet që shembujt të përfshijnë gamë të gjerë të palëve të interesuara dhe të jenë specifike. Sipas mundësisë shembujt mund të anonimohen, përveç nëse identitetet e pjesëmarrësve luajnë një rol në situatë - për shembull, që janë të lidhur direkt me statusin e tyre shoqëror, gjë që u jep atyre fuqi për të përhapur gjuhën e urrejtjes ose për të promovuar diskriminimin.

Duhet të kemi në mendje se përdorimi i shumë shembujve abstraktë nuk është i dëshirueshëm, në krahasim me diskutimin e jetës së përditshme, prodhimin e mediave dhe rrjetet sociale ku mund të gjenden praktikantët ose lexuesit direkt. Kjo do t'i ndihmojë ata të zhvillojnë aftësi njohëse si hap të parë në parandalimin e efekteve të dëmshme.

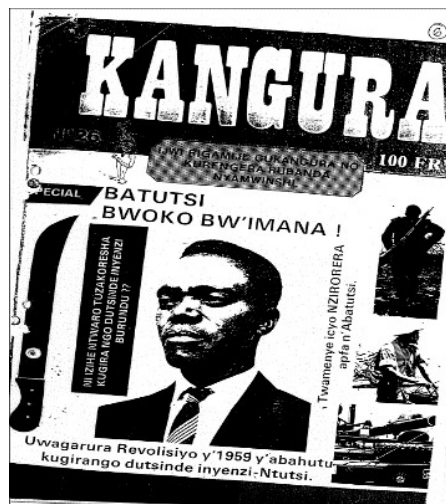
Sfida themelore në zgjedhjen e shembujve nga jeta e përditshme është mungesa e praktikës gjyqësore në Republikën e Maqedonisë Veriore. Meqenëse është një vepër penale, është më konstruktive të flitet në bazë të vendimeve të mara, kurse në mungesë të shembujve të tillë vendorë është e dobishme të diskutohen shembuj nga historia, në veçanti ligji ndërkombëtar ose shembuj bashkëkohorë nga vendet me sistem kompatibil juridik.

Shembuj historik: Faqet e para të botimeve, ku botuesit e të cilëve kanë qenë të dënuar për nxitje të gjenocidit nga ana e gjykatave ndërkombëtare.

Majtas: Gjuha e urrejtjes ndaj hebrenjve në "Jurishnik" nga Gjermania naziste. Botuesi i saj u dënua me vdekje në Gjyqin e Nurembergut për nxitje të gjenocidit..

Djathtas: Dehumanizëm dhe nxitje e gjenocidit përmes gazetës "Kangura" nga Ruanda. Popullin Tutsi e quan "buburrecat" dhe rekomandon hanxhar si një armë për një përballje me ta.

Meqenëse me ligj ata duhet të shërbejnë si udhëzues të praktikës gjyqësore në Republikën e Maqedonisë, një qasje në analizimin e çështjeve shtëpiake pa një vendim gjyqësor është që të krahasohen me aktgjykimet e Gjykatës Evropiane për të Drejtat e Njeriut (KEDNJ). Në e-bibliotekën të "KriThink" (crithink.mk) janë vendosur një seri botimesh që përmbajnë shembuj të këtij lloji. Duke pasur parasysh kohën dhe kufizimet e tjera të trajnimit, shpesh përdoren një ose dy shembuj nga fusha, të cilat gjithashtu mund të shërbejnë si një shtysë për diskutim përmes të cilit pjesëmarrësit aplikojnë të menduarit kritik.

- Materiali racist dhe ksenofobik: çdo material i shkruar, çdo imazh ose ndonjë përfaqësim tjetër i ideve ose teorive që mbrojnë, promovojnë ose nxisin urrejtje, diskriminim ose dhunë ndaj çdo individi ose grupi të individëve në bazë të racës, ngjyrës së lëkurës, origjinës nacionale ose etnike, si dhe fetare...
- Gjuha e urrejtjes raciste mbulon një gamë më të gjerë se ngjyra e lëkurës, prejardhja etnike dhe fetare. GJEDNJ ka sjellë vendime për:
 - Fletëpalosjet politike me parulla si "Le të kundërshtojmë islamizimin e Belgjikës"; "Stop politikës artificiale të integritit"; "Dërgoni në shtëpi emigrantët që kërkojnë punë."
 - Qytetari rus është dënuar për nxitje të urrejtjes etnike, racore dhe fetare ndaj artikujve që portretizojnë hebrenjtë si burim të së keqes në Rusi.
- Gjuha e urrejtjes bazuar në orientimin seksual: Gjykata vendosi kundër shpërndarësve të fletëpalosjeve në shkolla duke pretenduar se homoseksualiteti është një "dëshirë e devijuar seksuale" që ka një "efekt moral shkatërrues në thelbin e shoqërisë" dhe është përgjegjës për zhvillimin e HIV dhe AIDS. Deklaratat e fletëpalosjes ishin pretendime serioze të bazuara në paragjykimet, megjithëse ato nuk ishin një thirrje e drejtpërdrejtë për veprim për urrejtje.
- Gjuha e urrejtjes që nxit dhunën fizike: Pronari i revistës javore turke e cila publikoi dy letra nga lexuesit është dënuar për nxitje armiqësie dhe urrejtje mes njerëzve. Njëra nga letrat identifikoi personat me emrat e tyre dhe i ekspozoi ata ndaj rrezikut të mundshëm të dhunës fizike.
- Nxitja për gjenocid, Gjykata Penale Ndërkombëtare në Ruandë dënon pronarin e radios RTLM për nxitje të gjenocidit ("është përzgjedhur arma që përdoret për të shkaktuar vrasjen e civilëve tutsi"). Gjuha e urrejtjes në RTLM dhe Kangura dënohet si përndjekje. Gjuha e urrejtjes nuk duhet të përmbajë një thirrje për veprim ose lidhje midis përndjekjes dhe akteve të dhunës.
- Përgjegjësia e mediave dhe platformave të internetit: Në "Delfi kundër Estonisë" KEDNJ përcaktoi përgjegjësinë e drejtpërdrejtë të mediave për komentet për lexuesit e tij. Nëse redaktori ose administratori i portalit mund të ndikojë në dukshmërinë e komenteve para se të publikohen (me miratim) dhe pas publikimit të tyre (fshirja), ai ka përgjegjësi për përmbajtjen, e cila është objekt i sanksioneve ligjore.

Përsëri, gjatë përhapjes, sqarimit dhe diskutimit të shembujve, është jashtëzakonisht e rëndësishme të merren parasysh karakteristikat e audiencës së synuar dhe zgjedhja të bëhet duke iu përshtatur moshës. Nëse disa nga shembujt përmbajnë materiale që mund të konsiderohen si shqetësuese, është e rëndësishme të paralajmëroni audiencën dhe të shpjegoni pse është e rëndësishme të jeni të vetëdijshëm për atë material. Kjo është veçanërisht e rëndësishme në qoftë se ju punoni me të mitur. Në situata të tilla është më mirë të përshkruani rastin me gojë, në vend se të shfaqni një foto ose video që përmban përshkrime të dhunës ose elemente të pornografisë ose përmbajtje tjetër që është e papërshtatshme apo edhe e ndaluar për shikuesit e asaj grupmoshe.

Çka më tej?

Në përfundim të secilit diskutim mbi gjuhën e urrejtjes, është e nevojshme të identifikohen mënyrat e trajtimit të këtij fenomeni që janë në dispozicion të qytetarëve të Republikës së Maqedonisë Veriore. Është e rëndësishme të theksohet se çdo qytetar mund dhe duhet të luajë një rol aktiv në luftimin e gjuhës së urrejtjes përmes hapave të mëposhtëm.

- (1) Edukimi për tu njohur me termat që lidhen me gjuhën e urrejtjes
- (2) Njohja e gjuhës së urrejtjes, për shembull. në media ose në rrjetet sociale
- (3) Duke theksuar se përmbajtja e caktuar është gjuhë urrejtjeje, p.sh. në diskutim me miqtë
- (4) Dorëzimi i ankesave ndaj një redaktori ose botuesi
- (5) Inkurajimi i debatit publik duke komunikuar me Shërbimin e kontrollim të fakteve dhe projektin "Mendim kritik për qytetarë me shkathtësi mediatike – CriThink", të cilët më pas i bëjnë publike analizat e ekspertëve për çështjet
- (6) Përdorimi i mekanizmave për raportim të platformës në internet (kur shkelën rregullat e përdorimit)
- (7) Dorëzimi i ankesave në Komisionin e Ankesave të Këshillit të Etikës së Medias ose Shoqatës së Gazetarëve të Maqedonisë (SHGM)
- (8) Dorëzimi i ankesave në Agjencinë për Shërbime Mediatike Audio dhe Audiovizuale (ASHMAA) (përgjegjëse për transmetim dhe median e shkruar, por jo për mediat online)
- (9) Parashtrimi i ankesës në polici, sipas së cilës Zyra e Prokurorit Publik mund të vendosë që të fillojë procedurë penale.

Tabela²⁹ në vijim bën përmbledhjen e të dhënave në një vend për kontakt të institucioneve që ofrojnë ndihmë në rastet e lidhura me gjuhën e urrejtjes dhe diskriminimin.

Institucioni/OJQ-ja	Ueb faqja	Telefoni	E-mail
Ministria e Punëve të Brendshme	www.mvr.gov.mk	192	kontakt@moi.gov.mk cybercrime@moi.gov.mk
Prokuroria Publike	www.jorm.gov.mk	(02)3298 288	jorm@jorm.org.mk
Komisioni për Mbrojtjen nga Diskriminimi	www.komspi.mk	(02)3232 242	contact@kzd.mk
Agjencinë për Shërbime Mediatike Audio dhe Audiovizuale	www.avmu.mk	(02)3103 400	contact@avmu.mk
Shoqata e Gazetarëve të Maqedonisë	www.znm.org.mk	(02)3298 139	contact@znm.org.mk
Këshilli i Etikës së Mediave në Maqedoni	www.semm.mk	(02)3222 595	info@semm.mk
Komiteti i Helsinkit për të Drejtat e Njeriut në Maqedoni	www.mhc.org.mk	(02)3119 073	helkom@mhc.org.mk
Avokati i Popullit i Republikës së Maqedonisë së Veriut	ombudsman.mk	(02)3129 335	contact@ombudsman.mk
Online platforma "Raporto gjuhën e urrejtjes"	www.govornaomraza.mk	(02)3290 469	
Online platforma "Krimi nga urrejtja"	zlostorstvaodomraza.com	(02)3290 469	
Shërbimi i kontrollit të fakteve në media	proverkanafakti.mk	(02)3109 325	info@metamorphosis.org.mk
Me mendim kritik deri te qytetarët me shkathtësi mediatike – CriThink	crithink.mk	(02)3109 325	info@metamorphosis.org.mk

Tabela 2 - Institucionet që ofrojnë ndihmë në situata që lidhura me gjuhën e urrejtjes dhe diskriminimin

Dezinformim, propagandë dhe spinim

Bota çdo ditë është e bombarduar me informacione. Një pjesë e tyre kanë përmbajtje të gabuar, pjesa tjetër kanë qëllim të dëmshëm, dhe ata që kanë përmbajtjen e gabuar dhe janë krijuar me qëllim të dëmshëm quhen **lajme të rreme ose dezinformata**.

Çka është lajmi i rremë?

Termi "**lajm i rremë**" është i përfolur, i përhapur dhe në përdorimin e përditshëm shpesh i referohet informacionit të pasaktë (që përmban të dhëna false, ngjarje ose deklaratë) e që paraqitet si e vërtetë, me qëllim që të tërheqë sa më shumë vëmendjen e publikut për një agjendë specifike, të fshehur. Sipas disa teoricienëve, lajmet e rreme kategorizohen si një nënbashkësi e të ashtuquajturës **shtyp i verdhë** ose **propagandë**.

Sidoqoftë, sipas rekomandimeve të grupit të ekspertëve të Komisionit Evropian,³⁰ termi "**dezinformata**" është më i përshtatshëm se "**lajmet e rreme**" për dy arsye.:

1. Fjala "e rreme" shtrembëron përfundimin se bëhet fjalë për informacion që është plotësisht i pasaktë, ndërsa në praktikën e përditshme e pavërteta më shpesh kombinohet me fakte për të krijuar përshtypjen e informacionit të besueshëm. Përveç asaj termi "lajm" gabimisht thekson se bëhet fjalë për lajm të transmetuar nga media klasike, ndërsa në praktikë mund të jetë gjithashtu informacion që plasohet përmes burimeve alternative dhe jo konvencionale të informacionit.
2. Shprehja "lajm i rremë" shpesh keqpërdoret nga elitat politike për t'i etiketuar si të rreme të gjitha informacionet që vijnë nga kundërshtarët politikë..

Gjatë informimit të rremë më shpesh përdoren mënyra të ndryshme për të manipuluar informacionin siç janë **spekulimet, spinimet, lajmet satirike, intervistat fiktive**. Një përmbledhje e plotë e të gjitha teknikave për manipulimin e informacionit përmes ciklit të zhvillimit të një dezinformimi (nga krijimi i tij deri në përhapjen me anë të përforcimit specifik) është dhënë në Tabelën 3.

MANIPULIMI I INFORMACIONIT	CIKLI
Kombinim të faktit me trillime, koment me informacion Manipulimi i zgjedhjes së informacionit (nxjerrje nga konteksti, spinim) Manipulimi me material shoqëruar (përmbajtje dokumentare audio / video)	KRIJIM
Reklamim i synuar (i drejtuar kah audienca e synuar) Reklamim i manipuluar (me profile të blera të ndjekësve fiktivë)	PUBLIKIM
I llogaritur, manipulues dhe dashakeq Publikimi dhe komentimi (nga përdoruesit anonimë të temës dytësore "Trolim") Numri i pëlqimeve dhe shpërndarjeve në rrjetet sociale (facebook, twitter, blogosphere)	SHPËRNDARJE
TRYSNI	

Tabela 3. Teknika për manipulimin e informacionit në faza të ndryshme të ciklit jetësor (nga krijimi deri në shpërndarje) e një lajmi.

Shembuj historikë të lajmeve të rreme dhe propagandës në të kaluarën

LAJMET E RREME DATOJNË NGA EGJIPTI I LASHTË

Në shekullin XIII p.e.s., Faraoni egjiptian Ramzesi II përhapte propagandë dhe gënjeshtër për betejën e famshme me Hitejtë në Kadesh. Në dy poemat e tij, ai pretendoi se i kishte mposhtur Hitejtë, megjithëse mbetjet arkeologjike tregojnë krejt të kundërtën. Prandaj, **Ramzesi II i Madh njihet si mbreti autentik i spinimit**³¹

LUFTA E PARË BOTËRORE DHE PROPAGANDA ANTI-GJERMANE

Gjatë Luftës së Parë Botërore një rast i mirënjohur i propagandës anti-gjermane është lajmi i të ashtuquajturës "fabrika për trupa njerëzore". Sipas këtij lajmi, viktimave nga lufta u janë shkruar yndyrat për të prodhuar nitroglicerinë, qirinj dhe sapun njerëzor. Kjo ka qarkulluar në shtypin e Aleatëve nga 1915-1917. Edicioni në anglisht i gazetës NorthChina Daily News ka paraqitur pretendimet si të vërteta në një kohë kur Britania po përpiqej të bindte Kinën të bashkohej me aleatët.

LUFTA E DYTË BOTËRORE DHE PROPAGANDA GJERMANE

Gjatë Luftës së Dytë Botërore, nazistët raportohej se përhapnin propagandë. Ata morën nën kontroll pronësinë e mediave, ushtruan presion politik dhe përdorën të gjitha mjetet në dispozicion të tyre për të përhapur propagandën dhe për të promovuar agjendën e tyre: fletëpalosje, libra, gazeta, radio dhe telekomunikacion. Këto aktivitete ishin nën autoritetin e **Ministrit të Iluminizimit dhe Propagandës Publike të kryesuar nga Jozef Gebels, i cili u emërua nga Adolf Hitleri.**

Lajmet e rreme në botë - problem global për demokracinë

Për shkak se lajmet e rreme përmbajnë informacion të rremë (të pasaktë, të pavërtetë) dhe shpesh ka një agjendë të fshehur dhe manipuluese (komerciale, politike, ose korporatave), mosnjohja e tyre sjell njerëzit në keqkuptime. Kjo kontribuon në keqkuptime të ndërsjella dhe është problem i tejkalimit të konflikteve, si dhe i gjithë demokracisë në një shoqëri.³²

Pasojat e gjera të ekspozimit të lajmeve të rreme shihen në rritjen e mosbesimit të qytetarëve në mediat e internetit dhe digjitale,³³ kurse mosbesimi transmetohet më pas te burimet e referencës dhe në shtëpitë e etabluara të gazetarisë.

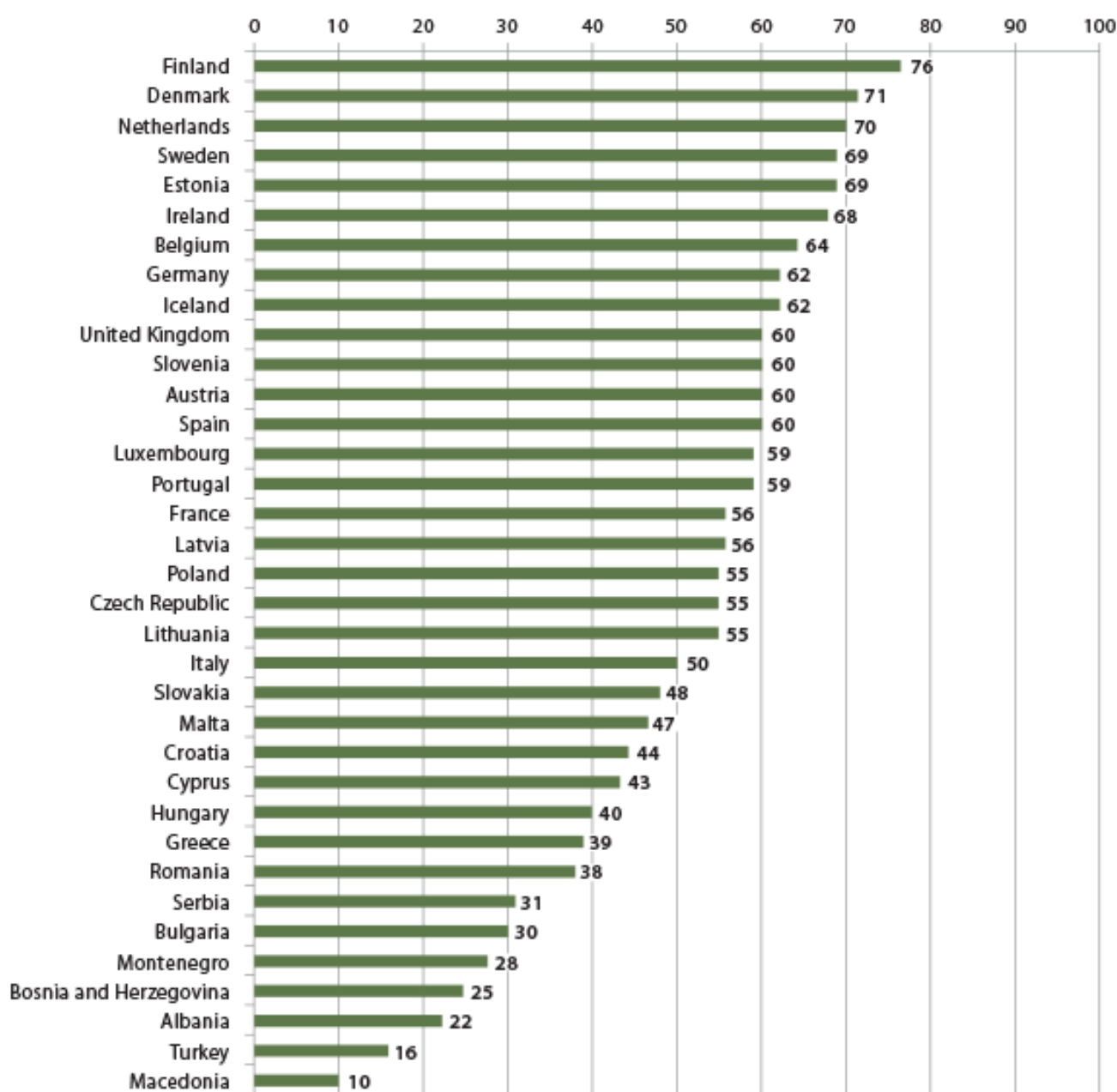
Nga ana tjetër, **qytetarët mbeten kureshtarë, por edhe "blerës dembelë"** të informacionit, të cilët nuk kanë kohë të kontrollojnë të gjitha lajmet që kalojnë nëpër media çdo ditë. Kjo krijon hapësirë për rritjen e mëtejshme të dezinformatave duke përhapur lajme të rreme duke ndjekur figura publike, të cilët, si analistë të **(vetë) shpallur, politikanë ose ekspertë, janë "shitës të shkathët" të lajmeve** në përpjekje për të arritur tek qytetarët. Në këtë mënyrë, forcohet rrethi magjik i dezinformimit në masë është forcuar.

Maqedonia e Veriut - vendi me "ndjeshmërinë" më të lartë për lajme të rreme në Evropë

Indeksi për njohuri elementare mediatike në Evropë³⁴ tregoi se në vitin 2018 vendet e Ballkanit karakterizohen me rezistencë më të vogël ndaj fenomenit të sjelljes, d.m.th. se rajoni ynë është më tërheqës ndaj lajmeve të rreme. Nga 35 vendet evropiane të cituara në raport, shtet nordike janë në krye, kurse **Maqedonia e Veriut është në fund të listës, d.m.th. është vend me "ndjeshmërinë" më të lartë për lajmet e rreme** për shkak të arsimit me cilësi të ulët dhe lirisë së mediave.

Mbi të gjenden Turqia, Shqipëria, Bosnja dhe Hercegovina, Mali i Zi, Bullgaria dhe Serbia.

Media Literacy Index 2018

Llojet e përmbajtjes dhe shembujt e lajmeve të rreme në kaosin e informacionit

Ekzistojnë studime të shumta për shfaqjen dhe përhapjen e dezinformatave në aspekte të ndryshme: psikologjike, sociologjike, politike, ligjore, gazetareske.

Sfera e mediave është e përmbytur me forma të ndryshme të lajmeve dhe informacioneve të rreme. Në media takohen:

Propaganda - informacioni ose pako informatash që nuk janë objektive dhe përdoren që të ndikojnë në mendimin ose sjelljen e njerëzve për përmbushjen e një agjende (politike, korporative, etj.). Propaganda zakonisht përdor një mesazh emocional dhe jo racional. Ekzistojnë shumë lloje dhe nëntipe të propagandës, por është e zakonshme të ndahen në politike, fetare dhe komerciale.

Postevërteta (POST-TRUTH) - bëhet fjalë për neologjizëm (post-truth), të cilën fjalori i Oksfordit e ka zgjedhur si fjalën e vitit. Me këtë term të ri përcaktohen rrethanat në të cilat opinioni publik është formuar, kryesisht nga emocione dhe besime personale, dhe jo, siç thotë fjalori, nga fakte objektive. Postevërteta është veçanërisht e rëndësishme në fushën e opinionit publik, sepse derisa të konfirmohet një fakt, mbetet vetëm një çështje private për studiuesin.

Shtrembërimi (SPIN) - shtrembërimi, gjegjësisht spinimi është një teknikë propagandistike që përfshin paraqitjen e tregimit sipas interesit të njëjës prej palëve, së cilës i përgjigjet.

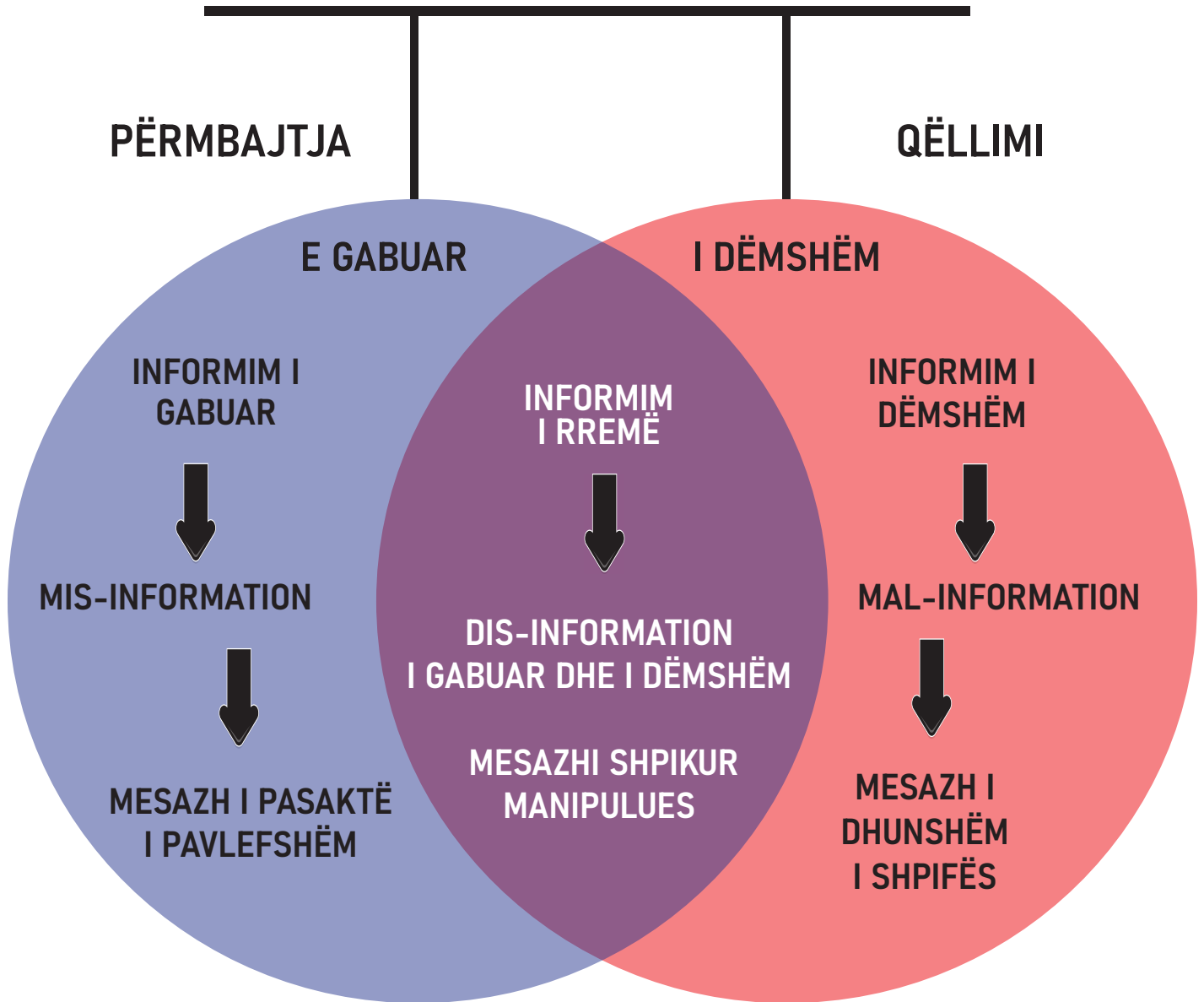
Njëanshmëria (BIAS) - në kontekstin e gjuhës mediale paraqet një disbalans të padrejtë në qasjen e raportimit në favor të një pale kundër një pale tjetër.

Pseudo-ngjarjet - bëhet fjalë për ngjarje që ka funksion marketingu ose PR. Më shpesh janë të organizuara kryesisht për qëllime politike, për të cilat politikanët ua imponojnë agjendën e tyre mediave.

Pseudo-historia - është një formë e hulumtimit të rremë shkencor që përpiket të shtrembërojë ose falsifikojë të dhënat historike, shpesh duke përdorur metoda të ngjashme me ato të përdorura në kërkimet historike.

Një vështrim ilustrues i klasifikimit të manipulimit me informacion dhe ndarjen e lajmeve të rreme nga përmbajtje të tjera që e bëjnë kaosin e informacionit është paraqitur në Fotografinë 3.

KLASIFIKIMI I MANIPULIMIT TË INFORMACIONIT

Fotografia 3. Ndarja e lajmeve të rreme nga përmbajtja tjetër në kaosin e informacionit³⁵

Në përputhje me rekomandimet e Këshillit të Evropës për të trajtuar manipulimin e informacionit duhet të nisesh nga klasifikimi i tyre sipas përmbajtjes dhe qëllimit:

Informimi i gabuar (ang. misinformation)

Lajmet që kanë përmbajtje të gabuar (të pavërteta, të pasakta, të pavlefshme) por nuk kanë për qëllim dëmtimin (d.m.th., pa qëllim manipulimi). (Shembuj 1 dhe 2)

Shembulli nr.1	Informimi i gabuar: Lajmi përcjell informacion të gabuar pa qëllim për të manipuluar
Burimi:	Titulli: „Ish oficeri i inteligjencës ushtarake Sofeski vdiq nga një sulm në zemër“ Mediumi: “Dnevnik” (botimi online), data e publikimit: 23.11.2015
Rasti:	<p>Raportimi për ish-oficerin e inteligjencës ushtarake bazohet në informacione të sakta (në lidhje me vdekjen natyrale), por më tej jepet informacion i gabuar (se do të bëhet autopsy). Për pjesën e saktë të lajmit "Dnevnik" i referohet informacionit nga Policia dhe Prokuroria Publike.</p> <p>Por më pas vijnë informacionet e gabuara. „Trupi është dërguar në autopsy për të përcaktuar shkakun e saktë të vdekjes së ish-oficerit.“</p> <p>Përkatesisht, gati tre orë para se të publikohej ky artikull, lajmi ishte se nuk do të kishte autopsy në trup. Zëdhënësi SPB Ohër për Telma TV tha se Zyra e Prokurorit Publik, pasi fillimisht kishte marrë parasysh kërkimin e autopsisë, vendosi të mos kërkonte një veprim të tillë sepse ishte e qartë se ishte një vdekje natyrale pa shenja dhune. Artikulli nuk verifikon nëse prokurori publik ka lëshuar një urdhër autopsie në trupin e të ndjerit. Kjo është një dështim për aq sa ajo është një rast që zgjoi vëmendjen e madhe e publikut.</p>
Problemi:	Lajmi ka përmbajtje të gabuar (pjesërisht i pasaktë nëse kombinohet me të vërtetën ose plotësisht i pasaktë) dhe tregtohet me qëllim dashakeq.
Vërejtje:	Shembulli është marrë nga Shërbimi për verifikimin e fakteve nga mediumet

Shembulli nr.2	Informim i gabuar: Lajmi transmeton informacion të gabuar
Burimi	<p>Titulli: „Bëni kujdes, mos e merrni paracetamol P/500 – përmban virus“ E publikuar në: Rrjetin social “Fejsbuk” (profili i përdoruesit), data e publikimit: 29.9.2017</p>
Rasti:	<p>Në rrjetin social “Fesjbuk” u përhap lajmi se në Maqedoninë e Veriut shiten tableta “paracetmol” të cilat janë vdekjeprurëse. Një postim përdoruesi thoshte se virusi konsiderohej një nga më të rrezikshmit në botë, me një shkallë të lartë vdekjesh. Menjëherë pas "lajmi" është marrë pa shqyrtim të mëtjshëm dhe është publikuar në të përjavshmen “Republika” (pa demant), si dhe në ueb portalet „Skopje 24“ dhe „Infomaks “ (me një deklaratë nga një ekspert i cili dyshon në vërtetësinë e deklaratës por jo një mohim zyrtar nga Ministria e Shëndetësisë).</p> <p>Dezinformimi i përhapur në rrjetet sociale në lidhje me “paracetamol” vdekjeprurës u mohuan si të rreme dhe të pakontrolluara nga Ministria e Shëndetësisë, e cila postoi në fan faqen e saj në “Fesjbuk” të nesërmen.</p> <p>„Kjo deklaratë përmban një informacion të rremë dhe të pa verifikuar. Ju mund të kontaktoni Agjencinë e Barnave për informacion të mëtjshëm nga profesionistë “.</p>
Problemi:	<p>Asnjë nga mediat kryesore në Maqedoninë e Veriut nuk e transmetoi njoftimin nga Ministria, as nuk kërkoi falje për transmetimin e lajmeve të pa verifikuar dhe të rremë. Faqja e “Fejsbukut” që fillimisht e publikoi dezinformimin ndërkohë është hequr dhe nuk ekziston më.</p>
Vërejtje:	/

ИТНО ПРЕДУПРЕДУВАЊЕ!

Бидете внимателни да не го земате парацетамол кој доаѓа со P / 500. Тоа е нов, многу бел и сјаен парацетамол, лекарите советуваат дека содржи "Machupo" вирус, кој се смета за еден од најопасните вируси во светот, со висока смртност стапка. Ве молиме да ја споделите оваа порака со сите луѓе на вашата листа на контакти, како и со семејството и да спасите живот. Напред како што е примен.Благодарам

Informacioni i rremë d.m.th dezinformata (ang. disinformation)

Lajmi që ka përmbajtje mashtruese (pjesërisht të pasakta kur kombinohen me qëllime të vërteta ose plotësisht të rreme) dhe qëllim të dëmshëm. (Shembulli 3)

Shembulli nr. 3	Informim i gabuar: Lajmi transmeton informacion të gabuar
Burimi:	<p>Titulli: “Urime. Për 15-vjetorin ne japim 2 bileta për çdo destinacion për vetëm 1 dollar”</p> <p>Marrë nga: Rrjeti social “Fejsbuk” (profil përdoruesi), data e publikimit: 18.6.2018</p>
Rasti:	<p>Në rrjetet sociale është publikuar një postim me linkun e një faqeje mashtruese interneti të ngjashme me kompaninë ajrore hungareze me buxhet të ulët, “Wizzair”, e cila thotë se ofron dy fluturime ajrore për vetëm 1 dollarë, duke shënuar 15 vjetorin e kompanisë ajrore. Lajmi bëri jehonë në mes qytetarëve, të cilët po njoftonin në masë të madhe se kishin blerë bileta në “Wizzair” dhe ishin falënderues për promovimin në profilet e tyre në “Fejsbuk”. Në procesin e “blerjes” së biletave të linjës ajrore, qytetarët futën të dhënat e tyre personale nga kartelat bankare, duke lejuar kështu që mashtruesit të keqpërdorin të dhënat e tyre për qëllime të ndryshme.</p> <div data-bbox="847 786 1433 1205" style="border: 1px solid #ccc; padding: 5px;"> </div>
Problemi:	<p>Qytetarët që kanë besuar në mashtrimet nuk kanë marrë parasysh se faqja zyrtare e linjës ajrore është wizzair.com, kurse ueb faqja nga e cila është plasuar lajmi është wizzair.com-fly.net.</p> <p>Brenda një kohe të shkurtër, disa nga qytetarët që blenë bileta e kuptuan se ishte një mashtrim dhe një uebfaqe false, dhe raportuan në masë të madhe bankat për të bllokuar kartelat e tyre.</p>
Vërejtje:	/

Informim qëllimkeq (ang. mal-information)

Lajm që mund të jetë i saktë, por që plasohet me të vetmin qëllim që të dëmtojë dikë. Informatat mund të jenë ekzistuese dhe të vlefshme, por private, të fshehta, të klasifikuara, të mbrojtura dhe të botohen pa dijeninë ose miratimin e palës në fjalë. Përveç keqpërdorimit të informacionit, kjo përfshin gjuhën e urrejtjes, dhunën psikologjike, etj. (Shembulli 4)

Shembulli nr. 4	Informim qëllimkeq: Lajm që mund të jetë i saktë, por që publikohet me qëllimin e vetëm për të dëmtuar dikë.
Burimi:	Titulli: „(Video) KATICA JANEVA ME PILULA NË PARLAMENT: A ka zotësi juridike Katica Janeva për të kryer funksionin që i është dhënë?“ Mediumi: Internet-portali “Infomaks” data e publikimit: 21.9.2016
Rasti:	<p>Në internet-portalin “Infomaks” u publikua fotografia e marrë në parlament, gjatë prezantimit të raportit të Prokurorit Special për punën gjashtëmujore të OBK-së. Fotografia tregon Janevën duke marrë një pilulë. Titulli dhe teksti shoqërues nënkuptojnë dyshime në performancën e Katica Janevës.</p> <div data-bbox="523 1010 1286 1592"></div> <p>Artikulli mbetet i paqartë se për çfarë lloj pilule bëhet fjalë (vitaminë, antibiotik apo ndonjë gjë tjetër). Artikulli nuk i përgjigjet kësaj pyetjeje dhe as nga Prokurori Special nuk është kërkuar përgjigje. Përkundrazi, spekulimet ofrohen për të minuar reputacionin dhe diskredituar udhëheqjen e PSP-së.</p>
Problemi:	Në vend të informacionit për interesin publik, ofrohen mesazhe të njëanshme politike për të zvogëluar besimin tek një përfaqësues i institucionit shtetëror
Vërejtje:	Shembulli është marrë nga Shërbimi për verifikimin e fakteve nga mediumet

Velesi dhe roli i tij në zgjedhjet presidenciale të SHBA-ve

Në vitin 2016, gjatë fushatës zgjedhore presidenciale të SH.B.A.–së, Maqedonia e Veriut u bë aktuale për shkak të përfshirjes së pretenduar në krijimin e opinionit publik dhe duke ndikuar indirekt në rezultatin përfundimtar të zgjedhjeve..

Velesi ka fituar vëmendjen e mediave në mbarë botën për rastin e ndarjes së lajmeve të rreme, të marra nga qindra burime të besueshme të mediave sociale nga përkrahësit e kandidatit për president Donald Trump. Kundërshtarja e Trumpit dhe kandidati demokrat për presidentin amerikan, Hillary Clinton, ka thënë publikisht se lajmet e rreme nga "adoleshentët maqedonas" kishin një efekt të thellë në rezultatin e zgjedhjeve në SHBA.

Çështja u bë e njohur pasi një grup adoleshentësh nga Velesi filluan të shkarkojnë lajme nga media nga e gjithë bota (si BBC dhe CNN), duke i ripërpunuar ato duke shtuar tituj më tërheqës dhe duke i postuar në portalet për përhapjen e lajmeve të rreme. Më pas ata analizuan dhe erdhën në përfundim se lajmet për Trump-in kishin më së shumti shpërndarje dhe filluan përpilimin e lajmeve të rreme, të cilat më pas u shkarkuan nga portalet kryesore në SH.B.A. Kjo ka treguar për një dobësi të informacionit, që është njohja e parakohshme e lajmeve të rreme, dhe **fakti që derisa të zbulohet gënjeshtria, të gjithë ata që e ndajnë, i tregojnë ose e transmetojnë atë, padashje kanë dezinformuar.**

Hetimi i këtij rasti u bë përmes bashkëpunimit të gazetarëve nga portali në internet "BuzzFeed"³⁶ dhe laboratorit hulumtues maqedonas. Sipas rrëfimit të publikuar, ky rast nuk është rezultat i aktivitetit spontan të adoleshentëve nga Velesi, por dy konservatorë amerikanë kanë qenë të përfshirë në një skemë për të përhapur lajme të rreme në mediat sociale për të paktën gjashtë muaj para zgjedhjeve presidenciale të SHBA-ve në vitin 2016. Portali gjithashtu hulumtoi përfshirjen e mundshme të një Ruse të akuzuar në Shtetet e Bashkuara për ndërhyrje në zgjedhjet atje, e cila po qëndronte në Maqedoninë e Veriut para zgjedhjeve në SHBA.

Pjesë nga përmbajtja e botuar në mediat botërore në lidhje me rastin e lajmeve të rreme nga Velesi janë dhënë në Fotografinë 5. Zgjedhja specifike është bërë për të treguar që burimet e informuara mirë, kur mbulojnë ngjarje të vërteta, kanë një qasje sensacionaliste për të tërhequr më shumë vëmendje..

Fotografia 4. Pjesë nga përmbajtja e botuar në mediat botërore në lidhje me rastin e lajmeve të rreme nga Velesi

Mekanizmat për përhapjen e lajmeve të rreme

Çdo artikull i lajmeve të rreme ka një mekanizëm specifik për shpërndarje, i cili përfshin: teknikat (për manipulimin e informacionit) dhe aktorët kryesorë (për shpërndarjen e tij). Burimet në procesin e krijimit të lajmeve të rreme, aktorët përgjegjës për përhapjen e tyre, si dhe ndërlidhjet me përdorimin e manipulimeve janë të ndryshueshme dhe varen nga përmbajtja/qëllimi i lajmeve të rreme. Në vazhdim, përmes një përmbledhje të mekanizmit për përhapjen e lajmeve të rreme nga lëvizja ALT-E DREJTA në SHBA,³⁷ është një shembull që mund të shërbejë si një **analogji për përhapjen e lajmeve të rreme nga lëvizje të ngjashme në Maqedoninë e Veriut.**

“ALT-RIGHT” NË SHBA: AKTORËT QË PËRHAPIN LAJME TË RREME

“Alt-right” (ang.) është shkurtesë për “alternative right” (“e djathta alternative”), e futur në përpjekje për të ribrenduar lëvizjet e nacionalistëve të bardhë. Qëllimi është pranimi më i madh nga publiku përmes mbulimit më të gjerë të mbështetësve meshkuj të bardhë. Karakteristikat kryesore të lëvizjeve „alt-right” janë: frika nga diversiteti (gjinor, fetar, politik, etnik), adhurimi i së kaluarës, kulti i teknologjive militariste dhe përparimi i teknologjisë në përgjithësi, kulti për mashkulloren dhe ndjenja anti- institucionale.

Aktivistët kryesorë janë mbështetës të polarizuar të krahut të djathtë, si dhe përfaqësuesit e tyre në mesin e politikanëve të shquar. Në vazhdim janë dhënë aktorët tjerë „alt-right” cilët janë aktorët kryesorë në procesin e përhapjes së lajmeve të rreme në Shtetet e Bashkuara.

Tallësit („Trollët“)

Prejardhja: nga „troll“ (ang.) dhe i referohet një grupi të përdoruesve të mediave sociale në internet.

Kush?

Përdoruesit e mediave sociale (facebook, twitter, youtube, instagram, snapchat, forume në internet dhe blogje) kryesisht me identitete të panjohura (për shkak të përdorimit të profileve të rreme).

Kujt?

Përdoruesit e synuar zakonisht janë persona ose grupe specifike me identitet të vërtetuar.

Si?

Gjuha e urrejtjes me përmbajtje të qartë poshtëruese dhe diskriminuese, por edhe me interpretim të paqartë. Shpesh paraqitet nën maskën e cinizmit ndaj grupeve/individëve që përdorin të folur të ngjashëm, ose si një luftë për lirinë e fjalës dhe kritikë ndaj "korrektësisë politike dhe puritanizmit".

Pse?

Qëllimi i menjëhershëm është provokimi i emocioneve negative (zemërim, tërbim, panik, frikë, trishtim, dëshpërim) tek i sfiduari dhe emocione pozitive (argëtim, kënaqësi) tek sfiduesi.

Besimtarët e teorisë së konspiracionit

Prejardhja: nga „influence“ (ang.) dhe u referohet aktivistëve që kanë një ndikim të fortë në / jashtë komunitetit të tyre.

Kush?

Individë/grupe që besojnë se zhvillimet në rrethim më të gjerë/të ngushtë shoqëror janë rezultat i manipulimeve nga grupe të fuqishme që ndjekin fshehurazi qëllimet e tyre.

Kujt?

Grupi i synuar varet nga teoria specifike e konspiracionit. Përkrahësit e „Alt-right“ kryesisht besojnë në teoritë e drejtuara kundër: emigrantëve, shoqatave feministe dhe LGBTI, anëtarëve të bashkësive të tjera fetare dhe kombëtare (aktuale janë muslimane dhe hebreje), aktivistëve dhe partive të orientuara majtas.

Si?

Dy efekte janë më të theksuara në këto grupe: amplifikimi (mesazhe përforcuese nga individë/grupe të të njëjtit mendim) dhe polarizimi (kundërshtimi i theksuar ndaj injorimit të mesazheve nga individë/grupe që nuk janë të të njëjtit mendim). Shpesh përmbajtjet sensacionale të teorisë së konspiracionit janë tërheqëse për mediat që e marrin dhe përhapin.

Pse?

Menjëherë, teoritë e konspiracionit synojnë të zvogëlojnë ankthin e mbështetësve duke ofruar një sens të rritur kontrolli mbi ngjarjet dhe marrëveshjet shoqërore.

Ndikuesit ("influencuesit")

Prejardhja: nga „influence“ (ang.) dhe u referohet aktivistëve që kanë një ndikim të fortë në / jashtë komunitetit të tyre.

Kush?

Përfaqësues të shquar nga të gjitha komunitetet që kanë numër të madh të ndjekësve (mbështetës, por edhe individë të interesuar dhe portale mediatike). Kryesisht, këta janë njohës të mirë të teknologjive të internetit dhe përdorues të përparuar të platformave sociale.

Kujt?

Këta aktivistë synojnë mesazhe për komunitetin e gjerë (për shkak të numrit të madh të ndjekësve) por edhe publikut të gjerë (për shkak të ndërmjetësisë në media).

Si?

Përdorimi i teknologjisë së internetit dhe përdorimi i teknikave të tërheqjes së vëmendjes për të rritur shikueshmërinë e mesazheve që përcjellën.

Pse?

Qëllimi i menjëhershëm është të forcojë informacionin e dëshiruar për t'u bërë artikulli kryesor i lajmeve në media.

„Gejmergejteri“

Prejardhja: nga „Gamergate“ (ang.) dhe u referohet aktivistëve të të njëjtës lëvizje.

Kush?

Lojtarët me pasion të internet lojërave (të ashtuquajturit gejmera) dhe anëtarët e komunitetit të lojërave që ndajnë interesa të lidhura me lojërat (kulturën, artin dhe aktivitetet shoqërore të lidhura) përmes forumeve në internet dhe lojërave në rrjet. Kryesisht meshkuj, të papunë dhe / ose me një proces arsimor të papërfunduar.

Kujt?

Personat e synuar zakonisht janë një ose më shumë femra dhe përfaqësuese të lëvizjeve feministe. Aktivistët shpesh perceptohen si një kërcënim për atë që është mashkullore.

Si?

Mobilizim i shpejtë i anëtarëve të komunitetit të lojërave (të ashtuquajturat "cyber mobs") për një garë në internet që përfshin: postimin e të dhënave personale në rrjetet sociale, shpallje publike (shpesh të fabrikuara) përmbajtje pornografike dhe informacione të tjera të pavërteta. Shpesh përfaqësohet nën maskën e luftës për të drejtat e burrave, luftë për drejtësi shoqërore dhe lirinë e fjalës.

Pse?

Qëllimi i menjëhershëm është të frikësojë një grup/individ

ALT-RIGHT" NË SHBA: TEKNIKA PËR MANIPULIM TË MEDIUMEVE DHE PËRHAPJE TË LAJMEVE TË RREME

Rezultati i menjëhershëm i veprimeve të aktivistëve dhe komuniteteve "alt-right" është përhapja në masë e dezinformatave si dhe pranimi i tyre jokritik nga publiku, përmes manipulimit me mediat. Mekanizmat e veprimit ndryshojnë tek aktorë të ndryshëm. Kështu, mediumet janë tërhequr nga teoritë e konspiracionit për arsye të përmbajtjes së tyre sensacionale, mesazhet e "influencuesve" dalin në pah në publik për arsye të bazës së madhe të ndjekësve, "gejmergejterët" fitojnë dukshmëri për shkak të kulturës kolegjiale me bashkëpunim dhe mbështetje si dhe me veprim të koordinuar, "trollët" për shkak të shpërndarjes masovike. Në vazhdim janë përshkruar teknika të veprimit të cilat janë të përbashkëta për të gjithë "alt-right" aktorët gjatë shpërndarjes së lajmeve të rrejshme.

Përmbajtje për pranim të lehtë "meme"

"Meme" është çdo informacion që bëhet një fenomen shoqëror lehtësisht përmes transferit dhe shpërndarjes në platformat sociale. Zakonisht në procesin e transferimit, informacioni ndryshohet nga përdorues të ndryshëm, si dhe kjo kontribuon edhe më shumë në shikueshmëri më të madhe në hapësirën virtuale. "Meme" zakonisht është një video, fotografi, ose regjistrim humoristik.

Internet teknologji për rrjetëzim të shpejtë

Platforma mundëson lidhjen e shpejtë të personave të të njëjtit mendim rreth idesë së përbashkët. Shembull: në Twitter ekziston mundësia për tagim, në Facebook mundësia për krijimin e grupit ose internet forumet japin mundësi për krijimin e temës së diskutimit, në IRC, Skype dhe aplikacione të ngjashme ka opsione për krijimin e kanalit ose ngjarjes, grupit.

Kultura për nxitje në pjesëmarrje

Platformat sociale janë të lehta për t'u përdorur, por me kritere të ulëta për publikim të krijimeve ("meme"). Me qasje mentoriale nga përdoruesit me përvojë të cilët papagesë i përcjellin përvojat e tyre tek përdoruesit e ri, me përkrahje për përhapjen e krijimeve të reja.

"Bot social" ("social bots")

Janë softuer inteligjentë, të cilët krijojnë ose lidhin përmbajtje në rrjetet sociale me qëllim: fabrikimin në mënyrë masive të profileve fiktive të përdoruesve, duke rritur në mënyrë të rreme numrin e ndjekësve, duke publikuar në masë duke grumbulluar informacione false.

Verifikimi i fakteve (fact checking)

„I përkushtuari ideal i regjimit totalitar nuk është një nazist i përkushtuar ose një komunist i përkushtuar, por një njeri që nuk bën dallimin midis fakteve dhe trillimeve (d.m.th. realitetit të perceptimit), dhe në mes të vërtetës dhe të pavërtetës (d.m.th. standardeve të mendimit).“

- Hana Arent, filozof dhe politikolog, 1951

Një nga qëllimet kryesore të gazetarisë është informimi i lexuesit mbi bazën e fakteve që janë të besueshme, të sakta dhe të verifikueshme. **Verifikimi i fakteve është një proces i kontrollit të pretendimeve dhe deklaratave me qëllim të vendosjes së një informacioni të besueshëm dhe të saktë.**

Verifikimi i fakteve duhet t'i paraprijë publikimit të lajmit (ante hoc) ose të pasojë pas publikimit të lajmit (post hoc) dhe përbëhet nga:

1. Lloji i parë i verifikimit të fakteve – përfshin heqjen e të gjitha gabimeve të tekstit para se të publikohet.
2. Lloji i dytë i verifikimit të fakteve – verifikimi një deklaratë të dhënë, pretendim ose tekst i publikuar, e cila është shoqëruar pothuajse gjithmonë nga një raport në të cilën pjesë nuk janë të sakta ose nuk janë të besueshme.
3. Verifikim i dyfishtë (double checking) – për atë është e nevojshme verifikim i dyfishtë (double checking) ose i trefishtë i lajmit që gazetari planifikon të publikojë, pavarësisht besimit të tij në burimin e informacionit. Mund të ketë një duzinë fakte në një histori dhe secila prej tyre duhet të kontrollohet veçmas: burimi i informacionit, fotografia, rëndësia e deklaratës, etj. (Shembujt 5 dhe 6)

Burimi

Titulli: „Një grua maqedonase para Parlamentit u tregua nga policia e partiake“
Marrë nga: Rrjeti social “Fesjbuk”, data e publikimit: 18.6.2018

Rasti:

Protestat para Parlamentit të Republikës së Maqedonisë që u zhvilluan në 18.06.2018 njoftimi për plagosje ishte një rast për disa nga qytetarët në rrjetet sociale të bashkoheshin me shpërndarjen masive të fotove të rreme, të cilat shumë shpejt u bënë virale.

Një nga postimet nga Maqedonia Veriore me dezinformata se personi në foto është viktimë e brutalitetit policor në Maqedoninë e Veriut 2017, ku e njëjta foto është publikuar në një video kroate të 2013-ës.

Në profilet e rrjeteve sociale “Fesjbuk” dhe “Twitter” është ndarë fotografi e një gruaje me mavijosje në fytyrë dhe hundë të gjakosur, sëbashku me publikimin në të cilin shkruhet se para Parlamentit ka një “maqedonase të treguar”. Lajmi pasohet nga një thirrje emocionale për revolucion, duke shpjeguar se mund të jenë nëna, motra, gruaja dhe vajza e të gjithëve. Më vonë u deklarua se ishte një pjesë nga videoklipi për këngën “Muškarcu samo treba kurva” nga këngëtarja kroate Severina Vučković. Kënga është nga viti 2009 dhe synon të tërheq vëmendjen e publikut kundër dhunës ndaj grave.

Problemi:

Duke pasur parasysh që disa postime të ngjashme u shfaqën në rrjetet sociale në të njëjtën kohë (me imazhe të ndryshme të grave nga jashtë të mbledhura nga interneti), mund të konkludohet se qytetarët ishin shënjestra e aksionit të organizuar për të krijuar një imazh të rremë të asaj që po ndodhte përpara Parlamentit.

Vërejtja:

/

Shembulli nr. 6	Dezinformimi nëpërmjet rrjeteve sociale nga ana e "autoriteteteve"
Burimi	<p>Titulli: „Pensionistja nga Serbia pësoi në protestat në Shkup“ Marrë nga: Rrjeti social “Fesjbuk”, data e publikimit: 18.6.2018</p>
Rasti:	<p>Në rrejtët sociale u përhap një foto e një gruaje të moshës së mesme të plagosur kur tregon statusin e një gruaje të dëmtuar, duke aluduar për faktin se gruaja u plagos gjatë protestave para Parlamentit më 18 qershor 2018. Fotografia u nda edhe nga figura publike, akademike dhe intelektualë.</p> <p>Publikimet nga Maqedonia e Veriut janë dezinformata se personi në fotografi është viktimë e brutalitetit policor në Maqedoninë e Veriut në vitin 2017 dhe se e njëjta foto është në lajmet për dhunën në Serbi që nga viti 2015. Verifikimi i fotografisë tregoi se bëhet fjalë për një serbe e cila në vitin 2015, ka qenë e sulmuar nga huliganë, kurse lajmi atëherë ka qenë i publikuar nga portali serb “Kurir”.</p>
Problemi:	<p>Duke pasur parasysh që disa postime të ngjashme u shfaqën në rrjetet sociale në të njëjtën kohë (me imazhe të ndryshme të grave nga jashtë të mbledhura nga interneti), mund të konkludohet se qytetarët ishin shënjestra e aksionit të organizuar për të krijuar një imazh të rremë të ngjarjeve para Kuvendit. Asnjë nga personat të cilët ndanë këtë dezinformatë nëpërmjet rrjeteve sociale më pas nuk ka bërë korrigjim, e as nuk kanë kërkuar falje miqve/ndjekësve të tyre se kanë transmetuar lajmin e rremë. Disa prej tyre zënë poste prestigjioze sociale, veçanërisht në akademi, ku njohja e së vërtetës objektive është një vlerë themelore.</p>
Vërejtje:	/

Verifikim i kryqëzuar (cross checking)

Dy ose tre burime informacioni janë më të mira se një. Verifikimi i kryqëzuar i fakteve përfshin verifikimin nga burime të ndryshme ose nga këndvështrime të ndryshme për të përcaktuar saktësinë dhe besueshmërinë e deklaratës, pra pretendimin.

Mospërputhjet logjike më të zakonshme dhe paragjykimet kognitive në manipulimin e lajmeve

Standardet për verifikimin logjik të informacionit të aplikueshëm për lloje të ndryshme të përmbajtjes (nga lajmet gazetareske deri te kërkimet shkencore) janë të paraqitura në Tabelën 4. Në mënyrë shtesë është dhënë formulari me përmbledhje të pyetjeve për të lehtësuar vlerësimin e lehtë dhe të shpejtë.³⁸

Në vazhdim janë përshkruar mospërputhjet logjike më të zakonshme të përdorura në manipulimin e informacionit (përmes një shembulli të përgjithshëm dhe konkret), si dhe mënyrat për kontrollimin dhe përcaktimin e tyre (përmes pyetjeve specifike të udhëzimit dhe verifikimit).

Lista e detajuar me 44 gabime logjike është bashkangjitur në librin "Udhëzuesi i mendimtarit për gabime logjike: Arti i tinëzisë mendore dhe manipulimit"³⁹ nga Riçard Pol dhe Linda Elder, botuar nga OJQ "Infocentar" në vitin 2013. Një raport i detajuar i verifikimit të fakteve është përfshirë në seksionin "Metodologjia" të Shërbimit për verifikimin e fakteve në media.⁴⁰

FORMULARI PËR VLERËSIMIN LOGJIK TË LAJMEVE

<p>QËLLIMI “Qëllimi kryesor i këtij lajmi është ____.”</p>	<ul style="list-style-type: none"> - CILI ËSHTË QËLLIMI I LAJMIT? - A ËSHTË TREGUAR QËLLIMI NË MËNYRË TË QARTË? - A ËSHTË QËLLIMI I JUSTIFIKUAR?
<p>PYETJA “Pyetja kryesore që autori ngec është ____.”</p>	<ul style="list-style-type: none"> - CILA ËSHTË ÇËSHTJA KRYESORE QË E TRAJTON LAJMI? - A ËSHTË VENDOSUR PYETJA QARTË? - A ËSHTË QARTË E LIDHUR ME QËLLIMIN E LAJMIT?
<p>INFORMACIONI “Informacioni më i rëndësishëm në këtë lajm është ____.”</p>	<ul style="list-style-type: none"> - A OFRON AUTORI PROVA DHE INFORMACIONE TË QARTA QË JANË THELBËSORE PËR LAJMET? - A ËSHTË I SAKTË INFORMACIONI I DHËNË?
<p>KONCEPTET “Konceptet kryesore të prezantuara në këtë lajm janë ____ sipas tyre autori nënkupton ____.”</p>	<ul style="list-style-type: none"> - A I PËRCAKTON AUTORI KONCEPTET QË JANË THELBËSORE PËR LAJMIN? - NËSE KONCEPTET E DISKUTUARA DHE TË PARAQITURA JANË TË JUSTIFIKUARA?
<p>SUPOZIMET “Supozimet fillestare të autorit që janë prapa arsytimit të tij janë ____.”</p>	<ul style="list-style-type: none"> - A NISËT AUTORI NGA SUPOZIME TË DISKUTUESHME KUR PARAQET LAJMIN? - NËSE SUPOZIMET E PARAQITURA NGA AUTORI MERRËN SI TË GATSHME APO TË PARAMENDUARA?
<p>KONKLUZIONE “Nëse ndjekim logjikën e arsytimit, përfundimet kryesore në lajme janë ____.”</p>	<ul style="list-style-type: none"> - NËSE AUTORI OFRON ARGUMENTE NË NJË MËNYRË LOGJIKE PËR TË ARRITUR NË KONKLUZIONET PËRFUNDIMTARE?
<p>PERSPEKTIVA “Ky lajm paraqet pikëpamjen/perspektivën e ____.”</p>	<ul style="list-style-type: none"> - NGA CILA PIKËPAMJE FILLON AUTORI DH QËNDRIMI KUJT ËSHTË PARAQITUR NË LAJMI? - A TREGON AUTORI VETËDIJE PËR PERSPEKTIVAT E TJERA?
<p>IMPLIKIMET “Përfundimet ose implikimet më të rëndësishme të këtij lajmi janë ____.”</p>	<ul style="list-style-type: none"> - A I SHQYRTON AUTORI PASOJAT E POZICIONIT/QËNDRIMIT QË MBAN NDAJ LAJMIT? - CILAT JANË PASOJAT MË TË MUNDSHME NGA LAJMI?

Tabela 4. Standardet për vlerësimin logjik të informacionit

PYETJE: NË ÇFARË ARGUMENTI BAZOHET LAJMI?	PËRGJIGJA: TITULLI I MOSPËRPTHJES SË ANSHMËRISË	SHEMBULL:	VERIFIKIMI:
REFERIMI NË NJË BURIM AUTORITAR, ME NDIKIM? REFERIMI NË JË PERSON OSE INSTITUCION ME STATUS, FAMË, FUQI?	Shq. Thirrja në autoritet Ang. Appeal to authority lat. Argumentum ad verecundiam	Qeveria i referohet rezultateve nga një anketë të opinionit publik të kryer nga "Agjencia ekspertëve", sepse është në favor të politikave të saj. (Agjencia ka kredibilitet të diskutueshme për shkak të lidhjeve fitimprurëse me partinë, sondazhi është falsifikuar ose nuk është zbatuar).	Verifikimi i burimit: Burimi i përdorur a është relevantë, gjegjësisht a mund të konfirmohet besueshmëria e tij? Sa burime përdoren në tekst? Nëse janë më shumë, a përfaqësojnë palë të njëjta ose të kundërta?
THIRRJE NË SHUMICËN, DEMOKRACINË APO VULLNETIN E POPULLIT?	Shq. Thirrje në shumicën Ang. Appeal to the majority lat. Argumentum ad populum	Në mbrojtje të politikave shtetërore që kanë rezultuar të dëmshme (p.sh. luftë), partia në pushtet vazhdimisht thirret në shumicën që ka fituar zgjedhjet, duke i cilësuar politikën si "vullnetin e popullit".	Verifikimi i tezës: A bazohet lajmi në fakte? Pretendimet a janë të vërteta dhe a mund të verifikohet origjinaliteti i tyre?
THIRRJE NË TRADITËN OSE BESIMIN? THIRRJE NË DIÇKA TË PROVUAR DHE TË DËSHMUAR?	Shq. Thirrje në traditën Ang. Appeal to tradition lat. Argumentum ad antiquitatem	Partia Konservatore paraqet programin e saj politik si absolutisht të saktë sepse bazohet në traditë dhe fajëson opozitën për programin e saj. Dëmton vlerat tradicionale.	Verifikimi i tezës: A bazohet lajmi në fakte? Pretendimet a janë të vërteta dhe a mund të verifikohet origjinaliteti i tyre?
PARASHTRIMI I NJË DILEME FALSE OSE E ASHTUQUAJTURA ZGJIDHJA BARDHË E ZI?	Shq. Dikotomi false Ang. False dichotomy	Deklarim ose do të votohet për partinë në pushtet ose për partinë më të madhe opozitare si mënyra e vetme për të vërtetuar votën e një votuesi.	Verifikimi i gjithëpërfshirjes së temës dhe përmbajtjes: A e plotëson lajmi nivelin minimal të gjithëpërfshirjes? A e tregon artikulli gjithë të vërtetën?
APLIKIMI I ANALOGJIE OSE METAFORE TË GABUAR?	Shq. Analogjia e rreme Ang. False analogy	Gjyqtari krahasohet me palën që ishte në pushtet kur u bë gjyqtar dhe për këtë arsye i pandehuri (i cili është nga pala kundërshtarë) kërkon që të mos i besohet gjyqtarit.	Verifikimi i gjithëpërfshirjes, përmbajtjes dhe anshmërisë së temës: A shtrembëron të vërtetën lajmi? A i fsheh i informacionet lajmi?

Si të zbulohen lajmet e rreme në mediat digjitale?

Verifikimi i vërtetësisë së informacionit të vendosur në një ueb faqe gjithmonë fillon me të dhënat themelore: kontrollimin e të dhënave të ueb adresës (uniformresourcelocator ose URL) dhe më pas analizimin e përmbajtjes që është publikuar.

1. Verifikimi i domenit të internetit të ueb faqes ku është publikuar lajmi

Verifikimi i domenit të internetit të një ueb faqe tregon drejtpërdrejt natyrën (dhe indirekt qëllimin) e botuesit. Për shembull, përmes domenit mund të zbuloni nëse është një faqe personale apo një blog (ndarja e një vlerësimi subjektiv të ngjarjeve) apo është qëndrim i një qendre të veçantë fuqisë. Blogjet, faqet personale në "Fejsbuk" ose rrjetet e tjera sociale ndonjëherë janë një burim informacioni në kohë por jo burim i besueshëm, kështu që kërkohet verifikim i detyrueshëm i besueshmërisë së tyre.

P.sh.: Nëse ueb adresa përmban segmente si „/users“ ose „/members“, i referohet qëndrimit të personit në një institucion, jo qëndrimit zyrtar të vetë institucionit.

Shkurtesat zyrtare për domene të ndryshme, shpesh tregojnë për besueshmëri të ndryshme të faqes në internet

„com“ i referohet një burimi komerciale;

„gov“ një institucioni qeveritar;

„org“ i referohet një organizate jo-fitimprurëse/jo-komerciale;

„edu“ një institucioni arsimor;

„mk“ një burimi nacional.

Shpesh portalet që përhapin lajme të rreme në faqen e tyre të internetit gjithashtu rendisin domenin nga faqja zyrtare (vetëm në vendin e gabuar), i cili shpesh ngatërron dhe mashtron përdoruesit e painformuar. Një teknikë tjetër e manipulimit të emrit të domenit është duke zëvendësuar shkronjat: cirilike në vend të latinishtes ose thjesht duke zëvendësuar pozicionet e shkronjave në një fjalë të caktuar, etj.

Për shembull: Ueb faqja zyrtare aviokompanisë "Wizz Air" është wizzair.com, dhe faqja nga e cila tregtohet lajmi i rremë vjen nga e njëjta kompani dhe është wizzair.com-fly.net.

2. Verifikimi i burimit që boton ose ndan lajmet

Në internet ekzistojnë disa tregues për të kontrolluar besueshmërinë dhe pronësinë e mediumit duke analizuar ueb-adresën e tij. Simbolet para fillimit të adresës së uebit mund të zbulojnë informacione rreth pronarit të regjistruar të faqes (duke klikuar në simbolin për informacion) dhe protokollin e sigurisë të përdorura nga faqja (duke klikuar në simbolin e drynit, nëse ka). Prania e një simboli të drynit të gjelbër ose të mbyllur, si dhe parashtesa "https" në adresën e internetit, sigurojnë që askush nuk ka përgjuar ose të ndryshojë përmbajtje të paautorizuar përmes kanaleve në internet për të komunikuar me përdoruesin. Përndryshe (përdorimi i "http" në vend të protokollit "https") është një mundësi për të abuzuar me komunikimin dhe përgjuar atë për të shërbyer informacion të rremë.

3. Verifikimi i autorit të lajmit

Gjatë verifikimit të lajmit në mediat digjitale Vëmendje duhet t'i kushtohet nëse autori ose krijuesi i lajmit është renditur si duhet (emri dhe mbiemri i plotë, si dhe emri dhe lidhja me mediumin nga i cili është shkarkuar). Tekstet që janë botuar në mediat digjitale përmes shkarkimit nga një burim tjetër (pa përmendur ato), që përmbajnë vetëm inicialet e autorit ose nuk kanë autorizim të qartë, në thelb mund të jenë "problematike" në përmbajtjen e tyre (d.m.th., të dyshimta). për lajme të rreme) dhe për këtë arsye duhet të merren me kujdes.

4. Verifikimi i fotografisë/video materialit për lajmin

Mediat zakonisht publikojnë foto ose video të ngjarjes që ata raportojnë nga arkivi i tyre për të vizualizuar tregimet e tyre. **Dhe kur duket më e besueshme, një kontroll në Google (me opsionin e kërkimit të burimit të imazhit Reverse Image Search) ofron mundësinë për të zbuluar nëse është i papërshtatshëm/i vjedhur, kështu që rekomandohet si kontroll rutinë.**

5. Verifikimi i datës së publikimit

Shumë shpesh në rrjetet sociale shpërndahen linqe nga lajme tashmë të shpërndara në rrjetet sociale, kështu duke e riaktualizuar në publik, por gjithashtu duke kontribuar në konfuzion. Mediat profesionale duhet të postojë në mënyrë të dukshme nën ose mbi tekstin/artikullin datën dhe kohën kur është postuar lajmi.

Zbatimi i Metodologjisë së Shërbimit për Verifikimin e Fakteve në Media

Akti i verifikimit të fakteve në gazetari në formën e aktiviteteve të organizuara dhe të përditshme si një ndërmarrje pionierësh në Maqedoninë e Veriut u realizua nga Shërbimit për Verifikimin e Fakteve në Media (SHVFM) i Fondacionit "Metamorfozis". Ai përbëhet nga një seri veprimtarish për të verifikuar pretendimet faktike në një tekst të veçantë për të vërtetuar vërtetësinë ose saktësinë e tyre.

Përndryshe, verifikimi i fakteve, në historinë e fundit të gazetarisë, ka ekzistuar dhe ekziston në aktivitetet e redaksive të lajmeve. Verifikimi bëhet para se të publikohet teksti (ante-hoc) në mënyrë që të mos mashtronin lexuesin, shikuesin ose dëgjuesin (me një fjalë konsumatorin) ose të keqkuptonin përmbajtjen në mënyrë që konsumatorit t'i sugjerohet diçka për të cilin nuk ekziston një bazë.

Ekziston diçka që zakonisht bëhet edhe pas postimit të një teksti (posthoc), zakonisht në takimet redaktuese në vijim, veçanërisht nëse disa përmbajtje kanë shkaktuar reagim në publik ose ndonjë pjesë e redaksisë së lajmeve ka dyshuar se media thjesht ka shkelur pretendimet (faktet), profesionalizëm, i cili ka bërë që konsumatorët të mos jenë plotësisht të informuar dhe saktë.

Verifikimi i fakteve në media si praktikë, d.m.th., si një veprimtari dhe disiplinë e veçantë dhe gjithëpërfshirëse brenda profesionit të gazetarisë në vendin tonë është e re. Erdhi në një moment kur pjesa eksperte e publikut vlerësoi se në nivelin global të informacionit ishte kërcënuar e drejta e publikut për të marrë informacion të saktë dhe të rëndësishëm dhe që strukturat politike në luftën për pushtet dhe ndikim thjesht abuzonin me prodhuesit e lajmeve. Prandaj, vlerësimi analitik i asaj që bëhet këtu ka për qëllim korrigjimin e perceptimeve të gabuara të qytetarëve dhe dekurajimin e politikanëve nga përhapja e dezinformatave. Shërbimit për Verifikimin e Fakteve në Media (SHVFM) u ngrit pikërisht mbi këto motive në një kohë kur liritë e mediave në vend ishin në nivelet e tyre më të ulëta dhe kur media kryesisht shërbeu për shpërndarjen e dezinformatave ose kur ajo thjesht përcillte interesat e partisë.

Qëllimi i ekipit, i cili punoi në përcaktimin e metodologjisë, ishte përmirësimi i atmosferës së përgjithshme në biznesin e informacionit, në mënyrën e bërjes së lajmit ose në qasjen e raportimit nga gazetarët e Maqedonisë, i cili në përgjithësi duhet të rezultojë në ndryshime në sjelljen redaktoriale. Autorët e metodologjisë synojnë të analizojnë artikujt sipas disa kritereve kryesore, brenda të cilave bëhen pyetjet e hulumtimit, me përgjigjet që identifikojnë parametra të ndryshëm që në të vërtetë përcaktojnë "vlerësimin" e vlerësuesit të artikullit të analizuar.

Pyetjet dhe përgjigjet që janë pjesë e përmbajtjes së metodologjisë kanë paraqitjen e tyre të qartë grafike, kronologjike dhe logjike, dhe vetë lexuesi përfundon vlerën e tekstit, në një lloj përmbledhjeje të "pluseve" dhe "minuseve" në shumë segmente. Mbi të gjitha, kjo nuk do të thoshte se teksti domosdoshmërisht duhet të merrte një notë të keqe ose të mirë, por vetëm se duhen hedhur bazat për përcaktimin e cilësisë.

1. Vërtetësia

- Prania e fakteve
- Saktësia e fakteve
- Qëndrueshmëria e fakteve

2. Burimet e informacionit

- Prania
- Lloji (anonim/i emëruar)
- Relevanca
- Numri
- Pluralizmi (i njëanshëm/shumëpalësh)

3. Përmbajta

- Gjithëpërfshirës
- Fshehja e informacionit

4. Njëanshmëria

- Vërtetësia
- Shfaqje të vërtetësisë
- Shtrembërim të vërtetësisë
- Gënjeshtër
- Balans në shfaqjen e anëve
- Llojet e anshmërisë

5. Komentim (nga gazetari)

- Prania
- Të ndara/të integruara

6. Plagjiatura

- Kopjimi i pjesëshëm ose i plotë
- Burimi dhe autori janë listuar

7. Cilësia e titullit

(Informativë/kreativ/sensacionale/
i përshtatshme/i qartë)

8. Fotografia

- Po/jo
- E përshtatshme
- A manipulon
- Ka/nuk ka autor

9. Gjuha e urrejtjes

- Fjalimi fyes dhe diskreditues
- Gjuha e urrejtjes
- Inkurajim të dhunës
- Diskriminim
- Llojet e diskriminimit

10. I optimizuar për ueb

Detyra e parë: përballja me të vërtetën në artikuj

Qëllimi kryesor i shkrimit të lajmeve në gazetari është të informojë konsumatorët për ngjarje të veçanta të rëndësishme për to, të cilat transmetohen përmes fakteve të vërteta dhe të besueshme. Kjo, shumë shpesh nga ana e recensentëve shoqërohej me vetë hulumtimin e saktësisë së pretendimeve ose besueshmërinë! Kjo bëhet me hulumtim të drejtpërdrejt nga recensenti ose duke kërkuar burime të disponueshme për një fakt apo çështje! Përkundrazi, është sikur ata duhet të shkruajnë vetë tekst, por sipas rregullave.

Pikat thelbësore të verifikimit dhe detyrave të recensuesit në procesin e testimit të vërtetësisë janë:

- prania e fakteve - nëse autori në tekst ka deklaruar fakte të caktuara, mbi bazën e të cilave ai e ndërton të vërtetën;
- saktësia e burimeve - të verifikohen ato burime - ekzistojnë dhe a janë deklaruar saktësisht (zakonisht thuhet - cituar).
- besueshmëria e pretendimeve - janë ato pretendime të besueshme, sepse edhe kur ekziston një burim, kur është thënë saktë, nuk ka pse të transmetohet saktësisht ose besnikërisht ose thjesht mund të mos jetë e rëndësishme.

Detyra e dytë: përcaktimi i aktualitetit të informacionit

Në këtë kontekst, një segment i rëndësishëm i një informacioni ditor është aktualiteti i vetë burimeve të lajmeve. Ose, siç thuhet - informacioni është marrë, por sa i vlefshëm është për konsumatorin?! Për më tepër, pavarësisht lirisë së gazetarit për të aktualizuar temat që ai ose ajo i konsideron të rëndësishme për qytetarët në një moment të caktuar kohor, ai/ajo është përgjegjës për kontrollimin e kohës dhe informacionit hapësinor që ai/ajo planifikon të përdorë si bazë për raportim. Praktika kohët e fundit ka treguar një tendencë edhe për të shfrytëzuar informacionin dhe ngjarjet e kaluara, për të ofruar lajme ose histori 'të ndenjura', si dhe informacione në lidhje me një zonë të veçantë gjeografike dhe për t'i vendosur ato në një kontekst aktual, lokal ose kombëtar..

Detyra e tretë: verifikimi i përmbajtjes së një tekstit

Metodologjia e përdorur nga Shërbimit për Verifikimin e Fakteve në Media (SHVFM) zhvendoset nga këto kontrole themelore në ato të një natyre më të thelluar. Këto janë elementët e përmbajtjes që shtrojnë pyetjen pse është shkruar një storje. Çdo tekst mund ose, kryesisht bëhet ndikim në opinionin publik. Prandaj, nga autori për hir të besueshmërisë së tekstit kërkohet të ketë sa më shumë burime zyrtare ose eksperte si bazë për përmbajtjen. Në mënyrë të qartë, në botën reale jo gjithmonë ka burime zyrtare hapura ose janë të vendosura në mënyrë selektive. Dilema e shqyrtuesit është - nëse autori i tekstit ka "trokitur në derë" edhe nëse ata "nuk kanë hapur atë". Ose ai, vetëm ka konstatuar se një burim ishte i paarritshëm ose nuk dëshiron të sigurojë informacione (në kuptimin formal kjo mund të jetë e mjaftueshme) ose, ai nuk ishte mjaft këmbëngulës, që është pikëpamje e recensentit edhe për artikuj të tjerë, madje edhe në media konkurruese, që kanë hedhur tregime më domethënëse në të njëjtën temë. Në disa rrethana, në momente veçanërisht të ndjeshme, është e rëndësishme që gazetari të mos heqë dorë lehtësisht nga rritja e përmbajtjes ose gjithëpërfshirjes. Në këtë kontekst është e rëndësishme të kalosh me kusht - kufirin e përmbajtjes minimale.

Orientimet e shoqëruese për analistin janë:

- a tregon artikulli të gjithë të vërtetën;
- a shtrembërim (spin);
- si dhe sa anshmëri është treguar (me çka disa praktika lejojnë disa masa paragjykimesh për të provokuar gazetarin për të lejuar zbulimin e mendimit ose qëndrimin të).

Detyra e katërt: a ka në lajmë elemente të komentimit?

Në dekadën e fundit në gazetari është vërejtur përzierja tashmë e përmendur të zhanreve - futjen e zakonshme të elementeve të komenteve në informacion. Duke vepruar kështu, shqyrtuesi duhet t'i kushtojë vëmendje nëse ky është i ashtuquajtur i komentim i integruar. I tillë është teksti në të cilin autori jep mendimin e tij (komentin, kolumnë), ku është e lejueshme një qasje tillë, është një zhanër që nuk analizohet në aspektin e kontrollit të fakteve.

Pra, në këtë detyrë të rishikimit, bëhen dy pyetje:

- Nëse artikull përmban elemente komentimi?
- A janë këto elemente të ndara nga paraqitja e fakteve (nga lajmi);

Detyra e pestë: A ka plagjiaturë apo komponentë etik në shqyrtim?

Metodologjia përmban elementë të tjerë, më shumë të lidhur me atë çka do të thotë etika gazetareske. Shfaqja e plagjiaturës është një prej tyre. Në kuadër të SHVFM është punuar program i veçantë (udhëtimi në kohë), nga ku mund të kontrollohet nëse në një tekst ka pjesë të mara nga një teksti tjetër ekzistues dhe në çfarë mase. Sipas nenit 12 të "Kodit të Gazetarëve të Maqedonisë": "Plagjiatura është e papranueshme. Citatet nuk duhet të përdoren pa përmendur burimin ose autorin."

Rishikuesi këtu duhet t'i drejtohet shqyrtimit në dy baza:

- a ka kopjim të pjesshëm apo të plotë?;
- nëse dhe në qoftë se ka marrje a është përmendur burimi ose autori;

Rishikuesit provojnë dyshimin për plagjiaturë në një punim duke u bazuar në kriteret e mëposhtme:

- Përmbajtja duket si një kopje e plotë ose e pjesshme;
- Burimi ose autori nuk janë përmendur ose këto elemente janë mbartur në formë të ndryshme nga forma origjinale;
- Ekziston një ankesë e drejtpërdrejtë nga autori/botuesi fillestar i treguar publikisht ose direkt te Shërbimi në një formë të dokumentuar;
- Ka shkelje të kushteve të përcaktuara në ndonjë prej licencave falas **Krijtivkomons**.

Rishikuesi përcakton kur është botuar një artikull origjinal (data, ora dhe minuta) bazuar në informacione të disponueshme publikisht në faqen e internetit të mediave dhe krahason atë kohë me kohën kur artikulli dyshohet të jetë plagjiaturë.

Detyra e gjashtë: përcaktimi i cilësisë së titullit

Elementi tjetër që rishikuesi e vlerëson është cilësia e titullit të tekstit. Duhet të plotësojë disa elementë:

- të jemi të qartë, domethënë përmes titullit të zbuloni përmbajtjen e lajmit dhe kështu të vendosni të lexoni ose përcillni;
- nëse titulli është kreativ dhe i shkathët - tituj janë konsideruar si një aftësi e veçantë në gazetari dhe rishikimi i e vlerëson atë;
- a ka sensacion në titull - kjo jo patjetër duhet të ketë kontekst negativ, sepse autori me titullin kërkon konsumin e lajmit, por kjo nuk duhet të kalojë në diçka që nuk buron nga përmbajtja e lajmit!
- titulli duhet të pasqyrojë përmbajtjen e lajmit, do të thotë se jo vetëm që mund të tërheq vëmendjen, dhe brenda në lajm, të mos ketë asnjë bazë;
- a është titulli i qartë, çka do të thotë se nuk duhet të jetë i paqartë ose ta mashtrojë lexuesin.

Prandaj, ky kriter, si dhe kontrolli për plagjiaturë, konsiderohen elementë etikë të një rishikimi.

Detyra e shtatë: përshtatshmëria e fotografisë

Ashtu si në përcaktimin e cilësisë së titullit, e cila ka komponentin e saj estetike, prania dhe cilësia ilustrimeve në një tekst është gjithashtu pjesë e rishikimit. Një artikull lajmesh ose një përmbajtje e ngjashme gazetareske mund dhe mund të mos ketë një fotografi (kjo nuk kërkohet për mbulim televiziv, natyrisht) ose një lloj tjetër ilustrimi (karikaturë, për shembull). Rishikuesi, natyrisht, nuk ka tendencë të ketë tekst në mediane e shtypur të shoqëruar nga një element i tillë, megjithëse është i dëshirueshëm.

Shqyrtuesi kontrollon nëse:

- fotografia (ilustrimi) është e përshtatshme për përmbajtjen e tekstit;
- nëse është origjinal apo kopje;
- nëse përmes fotografisë (ilustrimit) bëhet manipulim.

Detyra e tetë: Përcaktimi nëse ekziston gjuhë e urrejtjes

Në mungesë të një përkufizimi në sistemin juridik maqedonas, gjuha e urrejtjes konsiderohet si fjalim që promovon ose nxit akte të dhunshme ose krime të urrejtjes dhe që krijon një klimë urrejtjeje dhe paragjykimi, e cila në fund mund të inkurajojë kryerjen e veprimeve të tilla.

Ky aspekt i veprimtarisë së recensuesit mbështetet në disa pyetje themelore të hulumtimit, por nëse recensuesi identifikon aspekte të ndryshme të shkeljeve të të drejtave dhe lirive themelore të njeriut, veçanërisht në lidhje me gjuhën e urrejtjes, lista mund të zgjerohet.

Recensuesi prezencën e gjuhës së urrejtjes e zbulon atë me pyetjet:

- ka ndonjë fjalim fyes dhe diskreditues;
- a ka gjuhë të urrejtjes;
- a nxitje për dhunë?;
- a ka diskriminim dhe në çfarë baze.

Fenomenet më të zakonshme të analizuara në fushën e të drejtave të njeriut (racizmi, ksenofobia, seksizmi, homofobia, gjuha e urrejtjes, stereotipizimi negativ dhe profilizimi...).

Përmbledhje e aktiviteteve

Aktiviteti 1: Njohja e formave gazetareske

Tema	Gazetaria
Qëllimet	Pjesëmarrësit të njihen me karakteristikat e formave gazetareske
Madhësia e grupit	Jo relevante
Kohëzgjatja	Në varësi të numrit të formave gazetareske, por jo më shumë se 20 minuta
Materiali	Shembuj të shtypur (përveç kësaj), stilolaps / laps.
Udhëzime	<ul style="list-style-type: none"> - Shpërndani materialin punës dhe sqaroni se qëllimi i këtij aktiviteti është njohja e pjesëmarrësve me format themelore të gazetarisë dhe për të parë ngjashmëritë dhe dallimet midis tyre. U thoni pjesëmarrësve se ata mund të krahasojnë përgjigjet e tyre me zgjidhjet e sakta në faqen e fundit. - Diskutoni nëse ky aktivitet është i përshtatshëm brenda trajnimit dhe për cilat grupe të synuara (sipas moshës, nivelit të arsimit, profesionit).
Diskutim dhe vlerësim	<p>Ligjëruesi duhet të përqendrohet në zbulimin e përshtypjes së pjesëmarrësve. Mund t'i pyesë pjesëmarrësit:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Ai ishte interesante aktiviteti? - A është ky një aktivitet i mirë hyrës? - Sa e keni të njohur përmbajtjen e këtij aktiviteti? - U ballafaquat (dëgjuat) terma të rinj të panjohur për ju në këtë aktivitet? - A keni pyetje shtesë?
Këshilla për moderatorin	<ul style="list-style-type: none"> - Bëni kujdes me tonin, gjuhën, performancën tuaj në zbatimin e veprimit. - U thoni pjesëmarrësve, pavarësisht nga statusi i tyre profesional, që ata mund të mos kenë parnjohuri për përmbajtjen e këtij aktiviteti. Kjo është arsyeja pse ekziston nevoja për këtë lloj edukimi joformal.

Ushtrimi 1 – Njohja e formave gazetareske

Një shembull i formës gazetareske	Cilën formë gazetareske e lexoni/dëgjoni?
<p>Gjashtë raste të reja të fruthit</p> <p>29 janar 2019 / 16:01</p> <p>Gjashtë raste të reja të fruthit janë regjistruar në Klinikën e Sëmundjeve Infektive. Prej tyre, tre ishin të shtruar në spital, dy dyvjeçarë nga Gjorce Petrovi dhe Morana dhe një tre vjeç e gjysmë nga Gazi Baba. Klinika strehon gjithsej 27 persona me komplikime nga fruthi.</p>	
<p>Letra nga Londra: Balansim me mirëkuptim</p> <p>Shkruan: Zhaneta Skerlev</p> <p>1 dhjetor 2018</p> <p>Si pjesë e ruajtjes së marrëdhënieve të fqinjësisë së mirë, ne i ftuam fqinjët tanë përballë, Xhon dhe Xheni, fëmijët e tyre të rritur Kejti dhe Ben, dhe mikun e shtëpisë Marti të na vizitojnë. Ftesa si ftesë, por e rëndësishme, sepse këtu me fqinjët duhet të kalojnë kohë, flasim për vite, për t'u bërë miq. Bisedat, nëse bëhen, kryesisht bëhen tek derë - jo si tek ne, urdhëroni për kafe, komshi. Sidoqoftë, një herë para dy shtëpive, unë e ftova fqinjën nga lartë që të vinte, ajo mendoi se po vinte, për të nderjur, kështu që mezi u largua dhe imagjinoni gruaja ishte angleze, hm, duhet të ketë diçka në ajërin që ne maqedonasit e nxjerrim.</p> <p>Por më lëreni t'u kthehem fqinjëve të mi. Prapëseprapë, pa u menduar shumë, i pyes ata - dhe ju hani gjithçka, apo jo? Dhe këtu filloi. Xhoni është vegjetarian. Xheni jo, por nuk mund të durojë peshk. Edhe era e peshkut e shqetëson atë, kështu që nëse nuk është e vështirë për ne, të mos ketë asgjë që del nga deti? Ben filloi si vegjetarian por tani është vegan. Nëse është e ndërlikuar, do ta sjell ai vete diçka me vete ... Jo, jo, them unë, duke planifikuar të thirri Google-in për ndihmë dhe pastaj këtu janë vëllezërit e mi besnikë Marx dhe Spencer (supermarket), kështu që unë do të gjej diçka, jo gjithçka që duhet të gatuj. Epo, sa net i kam nxjerrë jashtë, të ftuarit vetëm të mund të shikonin koshin e plehrave, në mënyrë që të mund t'i numërojnë mbështjelljet e "specialiteteve", njësoj si ato të bëra në shtëpi!</p> <p>Ah, harrova Martin! Ai ha gjithçka!</p>	

Për Shkupin tim

Autor: Viktor Eftimov

Për Shkupin tim, kisha shumë fjalë të këndshme. I mbaja në xhep për t'i shpërndarë në rrugët ku isha i rritur nga fëmijëria, dhe çarjet e të cilave po më shtypnin ndërsa ikja nga miqtë, duke luajtur hapa-dollapa, kufiri, ndjekje, etj. Për çdo plagë kishte një çarje në asfaltin e fortë, i cili të paktën një herë më zhyte poshtë, në mënyrë që të kujtoja lotët e hidhur të fëmijës që thyen fjalët e bukura gjatë rënies. Dhe fjalë të tilla ishin më të lehta për t'u gjetur dhe më të vështira për t'u thyer. Madje më ka rastisur t'i gjej me bollëk, kështu që më duhej t'i shpërndaja në një valixhe nëpër botën që kisha eksploruar, në mënyrë që njerëzit të dëgjonin për Shkupin tim; se ishte një qytet i thjeshtë me shpirt të madh.

Sot, Shkupin tim e ndjej si të huaj. Unë eci në të njëjtat rrugë dhe has në të njëjtat të çara, por nuk kam asnjë fjalë të bukur. Ata janë shuar së bashku me frymën e qytetit, i cili, megjithëse kaq i zbrazët, është aq i kënaqur me vetveten. Dhe si mund të mos jetë, kur për çdo rebelim edhe më fortë e shkelin ata që e përvetësuan, shtrembëruan dhe e prangosën me zinxhirë. Ata e shndërruan atë në diçka që ai nuk kishte qenë kurrë, as kurrë nuk dëshironte të bëhej.

Së pari i hoqën parqet, duke i kthyer ato në garazhe shumëkatëshe. Tani me Shkupin tim dhe unë kollitem edhe thithi ajrin që më bën të ndihem i harlisur. Pastaj u shembën këndet e lojërave për fëmijë për të ndërtuar ndërtesa të reja banimi, kështu që në vend të qanin fëmijët, unë mendoj, se e dëgjoj qytetin që rrëshqet qetë nën presionin midis çekiçit dhe kudhrës. Kur kjo nuk do të mjaftonte, ata vendosën ta zbukurojnë atë me fasada baroke, monumente dhe ide të tjera të çmendura. Ajo pamje e ndezur të vëret syrin kur mendon se dikush diku në Shkup nuk ka as sistem kanalizimi. Dhe mbase ka, por prapëseprapë, ata preferojnë rrugën ose Vardarin - si një vend ku...

Gazetaria ka vdekur, të jetoj zëri i popullit ne njerëzve?!

Shkruan: Sasho Ordanovski

Unë i përkas një pakice gazetarësh që besojnë se profesioni ynë, gazetari, është i dënuar të zhduket. Të paktën në kuptimin që gazetarët i kuptojnë ata si njerëz që mbledhin lajme dhe, duke zbatuar standarde të caktuara profesionale, i përgatisin ato për botim në media. Si e tillë, së shpejti - ndoshta në më pak se dy dekada - do të bëhemi të panevojshëm.

Zhdukja e profesionit të gazetarisë zakonisht ilustron nga roli i kuajve në qytetërimin modern: vetëm njëqind vjet më parë, një jetë pa kuaj nuk mund të imagjinohej si një pjesë kryesore e jetës së përditshme të njeriut në bujqësi,

transport, duke filluar luftën ose ndërtimin e paqes; sidoqoftë, nëse nesër zhduket hamshori i fundit – përfaqësuesi i atyre krijesave të bukura dhe elegante – asgjë nuk do të ndryshojë në mënyrë të konsiderueshme në mënyrën tonë të jetës. Kuajt janë të bukur, por "profesioni" i tyre është i panevojshëm në civilizimin modern njerëzor. Së shpejti, kam frikë, e njëjta gjë i pret gazetarët.

(...)

Në fakt, ky lajm, në vetvete, nuk është as i mirë dhe as i keq. Thjesht tregon se si qëndrojnë gjërat. Por kjo mund të argumentohet se rënia e gazetarisë dhe zhdukja e gazetarëve, si aktorët kryesor në mbledhjen dhe shpërndarjen e informacionit në shoqëri është një lajm i keq për demokracinë liberale siç është sot. Nëpërmjet kreativitetit gazetaresk, përhapet thelbi i demokracisë – debati publik për çështje shqetësuese për shoqërinë – verifikohen faktet, konsultohet konteksti më i gjerë, konsultohen burimet përkatëse dhe bashkëbiseduesit, jepet hapësirë dhe kohë për qëndrimet e pakicave edhe për opinionet më pak tërheqëse por relevante, të paketuara me besueshmëri dhe përgjegjësi. Pa të, në shoqëritë moderne që mbështeten në internet dhe vuajnë nga sindromi akut i pavëmendjes nga publiku, demokracia do të mbështetet gjithnjë e më shumë tek "zëri i popullit" në rrjetet sociale, ku shumicat do të diktojnë vendime politike që i detyrohen vlerave politike gjithnjë e më ekstreme, jotolerante.

(...)

Siç dihet, euforia qytetare egjiptiane u zhduk menjëherë pas ngjarjeve revolucionare, dhe në vend të konsensusit shoqëror, thotë Gonim, media sociale "vetëm e rriti polarizimin" duke "mundësuar përhapjen e dezinformative, thashethemet, manipulimet dhe gjuhën e urrejtjes". "Mjedisi është bërë shumë helmues. Bota ime në internet është bërë një luftë plot troll, gënjeshtër dhe gjuhë urrejtjeje."

Ndër të tjera dhe për shkak të kësaj, populistët, me përgjigjet e tyre të lehta dhe çështjet më komplekse sociale, po dominojnë gjithnjë e më shumë debatin mbi çështjet shumë të rëndësishme të jetës sonë. Për ta parafrazuar Ivan Krastev: ndoshta revolucioni mund të cicërohet, por për reforma serioze në shoqëri, është e nevojshme, gazetaria e vjetër e mirë, e cila në mënyrë të pakthyeshme po zhduket.

Me fat, demokraci!

NË RAJONIN E TETOVËS: Një Amerikan heton bombarduesin e rrëzuar amerikan

Hetimi filloi në mars të vitit të kaluar, kur ambasadori amerikan në Maqedoninë e Veriut Paul Wohlers kërkoi të mësonte më shumë rreth bombarduesit të rrëzuar amerikan. Në verën e vitit 1944 ishte një luftë për jetë ose vdekje në qiellin mbi Maqedoninë e Veriut, kur një bombardues amerikan, është goditur nga një armë anti-avion nga forcat armike, u rrëzua pranë fshatit Vratnicë të Tetovës.

Kishte nëntë trupa amerikane në bord dhe vetëm tre mbijetuan nga përplasja. Ndihma e parë u dha nga fshatarët që u ngjitën në shpatet e Malit Sharr në vendin e mbetjeve të një bombarduesi B-24, të quajtur "Dashuria jonë".

Spencer Filds, një historian dhe oficer në ambasadën amerikane në Shkup, na tha për këtë. Ai kaloi gati një vit duke hulumtuar rënien e bombarduesit dhe fatin e ushtarëve të rinj amerikanë që e përbënin ekuipazhin.

Hetimi filloi në mars të vitit të kaluar, kur ambasadori amerikan në Shkup, Paul Wohlers, kërkoi të mësonte më shumë rreth bombarduesit të rrëzuar. Nga mesi i majit ai as sesi nuk mund të gjurmonte ngjarjen. Sidoqoftë, në një moment dyert filluan të hapen.

Kam hulumtuar me orë të tëra, por gjithnjë përfundoja në rrugë pa fund. Gjithë që kisha ishte thjesht një kujtim i paqartë i një banori të Vratnicës, i cili pretendonte se kishte ndihmuar disa amerikanë që i mbijetuan rrëzimit të aeroplanit në 1943. Doja të hiqja dorë. Por pas një prezantimi rutinë në Tetovë, unë pyeta se sa larg ishte Vratnica dhe ata më thanë që ishte 20 minuta në veri, thotë Fields.

Ai shkoi në fshat ku e udhëzuan të shkonte në kishën e fshatit. Atje ai gjeti një libër që shënon se një aeroplani është rrëzuar në zonën e Vratnicës gjatë Luftës së Dytë Botërore në gusht 1994. Këto të dhëna e inkurajuan atë që ai të kthehej shpejt pas kësaj, i pajisur me një detektor metalik.

Ata më thanë se çfarë po kërkonim, nuk do të gjeni asgjë atje. Sidoqoftë, u ngjitëm në terrenin e pjerrët. Detektori metalik i dorës nuk bëri asnjë tingull, gjë që ishte zhgënjyese, derisa, disa hapa larg, më në fund filloi të lëshoj zë. Gërmova tokën me duart e mia dhe gjeta një copë alumini të shtrembëruar. Ndërsa e mbajtja për ta parë në diell, unë vura re një varg filamentesh, të deformuar nga nxehtësia dhe koha, por i bërë nga një dorë e aftë në San Francisko, Fort Worth, Tulsa ose Willow Run, në Michigan, mbi 70 vjet më parë" thotë Fields atë që ai kishte zbuluar në 1.500 metra mbi nivelin e detit. Drejtuesi i ekipit, ndërkohë, gjeti një disk të vogël çeliku që dukej si një kapak i kanaqesh. Pasi e fshiu në sipërfaqe, u shfaq një tekst: "Rregullator ... Oksigjeni ... AN-6022-1". Ishte një shenjë - ata gjetën aeroplanin.

Sendet e zbuluara e ndihmuan atë të gjente të dhënat e aksidentit, si dhe pasardhësit e ushtarëve të vdekur dhe të mbijetuar. Kjo çoi më tej në bërjen e mozaikut të të gjithë ngjarjes rreth aeroplanit të rrëzuar.

Digjitalizimi – fotografi më e mirë, por ende pa rezolucion të lartë HD për të gjithë

Shkruan: Vladimir Petreski

Padyshim që digjitalizimi ka sjellë fotografi më të mirë televizive. Nga 1 qershori 2013 më në fund ndaloi së transmetuari sinjalin e vjetërsuar, i cili kishte një rezolucion prej 640 deri 480 (numri i pikselave më të vegjël me ngjyra në ekranin e TV që ndryshojnë ngjyrën dhe nga i cili u krijua imazhi i televizionit) dhe formati 4: 3 (raporti i gjatësisë dhe lartësisë së figurës së TV). Rezolucioni, ose dendësia, e dritës është e rëndësishme sepse nga ajo varet cilësia e figurës televizive - sa më e lartë të jetë rezolucioni, aq më e mirë është cilësia, aq më e mprehtë është fotografia.

Cilësia e fotografisë në TV varet edhe nga elementë të tjerë, por kjo është një nga më të rëndësishmet dhe baza për përmirësimin e të tjerëve.

Teknologjitë e reja digjitale kanë mundësuar që sinjali i TV të transmetohet në përkufizim standard (përkufizim standard - SD / EDTV-standard prej 720x576 pikselësh) ose me definicion të lartë (high definition - HDTV- standard me rezolucion prej 1,280 × 720), deri në një maksimum prej 1,920 1,080 rezolucion dhe formati tani është 16: 9. Standardi i transmetimit DVB-T është miratuar gjithashtu, me sinjalin televiziv që transmetohet në formë të ngjeshur.

(...)

Por, përkundër faktit se ekzistojnë tashmë televizione me transmetim HD në rezolucion të lartë 1,920 0 1,080, siç janë Sitel, MTV, TV 21, Telma, televizioni i ri kabllor Nova, TV Terra nga Manastiri dhe të tjerët, kjo nuk nënkupton që TV e të gjitha familjeve marrin kështu sinjalin HD dhe arrijnë në atë formë. Gjatë gjithë zinxhirit të transmetimit të TV, përmes operatorëve televizivë deri tek televizorët shtëpiak, sinjali duhet të shkarkohet dhe transmetohet në HD për të arritur tek shikuesit. Vetëm nëse njëra prej këtyre pjesëve të zinxhirit të transmetimit dhe ritransmetimit zvogëlojë rezolucionin, në fund do të merret një sinjal i një cilësie më të ulët. Dhe kjo ulje e rezolucionit mund të ndodhë në vende të ndryshme. Mund të ndodhë me TV operatorin, ose operatorët e rrjeteve të komunikimit publik, siç quhen zyrtarisht ndërmarrjet tregtare që grumbullojnë parapagesa nga familjet dhe kompanitë, siç janë operatorët kabllorë "Blizoo", "Telekabel" dhe operatorët të tjerët DVB-T si "One" (TV paketat nga marka "Boom TV"), operatori IPTV - "Makedonski Telekom" (paketat e markës "Max TV") dhe operatori satelitor "Total TV". Ja çfarë thotë Borce Nikolovski, shefi i departamentit të teknikës në "24 Vesti" :

Problemi është se si merr operatori. Të gjithë televizionet e disa operatorëve transmetohen në dy platforma - me rezolucion HD ose me rezolucion SD. Operatori është i detyruar t'i ketë të dy format në mënyrë që t'i ofrojë ato tek përdoruesi i fundit.

Por problemi mund të ndodhë edhe nga ana tjetër, pra në amvisëri. Më kot është që operatori jep cilësi HD, nëse parapaguesi nuk ka një televizor të aftë për të shfaq një imazh të tillë, por duhet ta bëjë këtë përmes pajisjes marrëse (kutia e siguruar nga TV operatori ose i blerë në një dyqan për ndjekje papagesë të televizioneve nacionale dhe programet e Radio dhe Televizionit të Maqedonisë - MRT) dhe telekomanda të reduktohet në një rezolutë që i përshtatet TV-së.

Rreth 40% e qytetarëve ende nuk kanë blerë TV me ekran të sheshtë, por ende përdorin CRT televizor (me tub rreze katodike), thotë Nikolovski.

Edhe nga televizorët e ri me ekran të sheshtë, jo të gjithë kanë aftësinë të shfaqin të ashtuquajturat fotografi FullHD me rezolucion 1.920 × 1.080, por janë të certifikuar si HDRReady, që do të thotë rezolucion 1.280x720, për shembull. Këto TV, megjithëse nuk janë të afta për riprodhim të plotë të HD rezolucionit, janë të njohura për shkak të kostos më të ulët.

Përveç faktit që jo të gjitha stacionet televizive transmetojnë në HD dhe jo të gjitha familjet kanë HD televizor, çfarë ndodh me TV operatorët?

A lëshojnë ata së paku një sinjal HD nga stacionet televizive nga të cilat marrin si të tillë? Këtu gjërat ndërlikohen dhe kjo varet si nga vetë operatori, ashtu edhe nga lloji i operatorit. Operatorët kabllorë, si rregull, duhet të jenë në gjendje të transmetojnë në HD pa problem, sepse kabloja u lejon atyre të "përhapen" pa probleme dhe transmetimi varet vetëm nga fakti nëse pajisjet e tyre, "centralet" e tyre janë të destinuara dhe të afta për transmetim HD. Ekzistojnë 71 operatorë kabllorë në Maqedoninë Veriore dhe shumica e tyre janë të vegjël dhe lokalë, kështu që nuk është e lehtë të përcaktohet rezolucioni dhe formati i transmetimit të tyre.

Nga ana tjetër, operatori televiziv satelitor Total TV transmeton në HD në të gjithë vendin:

Ata që marrin një program televiziv satelitor kanë avantazhin sepse kanë një sinjal të mirë në të gjithë vendin. Avantazhi është që ju mund të merrni marrësin satelitor me vete dhe nëse shikoni në shtëpinë tuaj të uikendit, për shembull, nëse keni një antenë të duhur atje. Mund edhe ta marrësh marrësin satelitor jashtë vendit, sepse sinjali satelitor transmetohet në vendet e tjera dhe atje mund të shikosh kanalet maqedonase, thotë Nikolovski.

Kur është fjala për operator DVB-T, të tilla si "One" e markës "Boom TV", ai nuk transmetohet në HD. Dhe vetë marrësi, i cili është marrë për këtë TV paketë, nuk ka të ashtuquajturat HDMI-dalje për televizor, i cili është thelbësor për marrjen HD, shpjegon Nikolovski.

Për këngët, letrat, lejlekët dhe presjet: kurthet në përkthime

Shkruan: Stojan Sinadinov

Kur vdiq këngëtari i njohur i Splitit Oliver Dragojevic disa ditë më parë, portal-et në Maqedoninë e Veriut hynë në garën e përgjithshme për klikime me tituj dhe përmbajtje, tema e së cilës ishte lajmi i vdekjes së markës mbrojtëse të shpirtit dhe këngës dalmate. Portali "Reporter" e transmetoi publikimin në "Instagram" të këngëtares Severina: "Në letrat ("pisma") e Oliverit, i mësova fjalët e mia të para", ishte titulli i tekstit në të cilin ajo shprehte dhimbje të thellë, duke deklaruar se ajo kishte mësuar praktikisht të fliste nga këngët e Oliverit.

Gjithçka do të ishte në rregull, nëse Severina nuk ishte Dalmate apo nga Spliti, kështu që njoftimi i saj është shkruar - si tjetër?! - pra të folurit e Splitit, në të cilin termi "pisma" do të thotë këngë. Kishte mjaft reagime në rrjetet sociale, kështu që portali pas një kohe i korrigjoi gabimet. Sepse nuk ishte vetëm problemi i "pisma", por edhe përkthimi i termit karakteristik dalmat "pape" (kënduar saktësisht në njërin nga këngët legjendare të Dragojevic, "Oprosti mi pape"), e cila në versionin origjinal të përkthimit të postimit të Severinës në portal lexonte "Papa" si kryesuesi i Vatikanit, jo si referencë për baba apo për një të moshuar për të cilin keni emocione dhe respekt të veçantë.

Portalet maqedonase shpesh gabojnë me përkthimet nga serbishtja dhe kroatishtja. Gabimet më të zakonshme ndodhin kur nuk njihen lakimet në gjuhët e treguara, kështu që nuk është e pazakontë që Zoran Petroviq të bëhet Zorana Petroviq (për shembull: "Policia e kërkonte Zorana Petroviq") kurse saktësisht duhet të jetë "Policia e kërkonte Zoran Petroviqin"). Ose, kur mediat serbe e emërojnë Ministrin aktual Zorana Mihajloviq si Mihajloviqka, shpesh përfundon në portalet maqedonase si - Mihajloviqka, dhe duhet të mbetet Mihajloviq.

Përgjigje të mundshme

1) Koment gazetaresk

2) Storje hulumtuese

3) Lajm

4) Kolumnë

5) Reportazh

Aktiviteti 2: Unë gazetar

Tema	Shkrimi i formave gazetareske. Ne shpesh lexojmë, dëgjojmë ose shikojmë tekst gazetaresk, pa e ditur se çfarë duhet të përmbajë. Mos njohja e formave të caktuara të gazetarisë mund të na çojnë në marrjen e gabuar të informacionit që ai përmban. Ndodh në procesin e perceptimit të një komenti gazetaresk që ne ta pranojmë qëndrimin e autorit si lajm, jo si pretendimin e tij.
Qëllimet	Ky aktivitet ka për qëllim për të vënë pjesëmarrësit në rolin e një gazetari.
Madhësia e grupit	Jo relevante
Kohëzgjatja	20+20 minuta - shkrim + diskutim
Materiali	Letër ose kompjuter, lapsa.
Udhëzime	<ul style="list-style-type: none">- Shpërndani materialin punës dhe sqaroni se qëllimi i këtij aktiviteti është njohja e pjesëmarrësve me procesin e krijimit të formave themelore gazetareske. U thoni pjesëmarrësve që pasi të shkruajnë, do të pasojë një diskutim dhe koment mbi artikujt.- Diskutoni nëse ky aktivitet është i përshtatshëm brenda trajnimit dhe për cilat grupe të synuara (sipas moshës, nivelit arsimor, profesionit).
Diskutim dhe vlerësim	Ligjëruesi duhet të përqendrohet në zbulimin e përshtypjes së pjesëmarrësve. Mund t'i pyesë pjesëmarrësit: <ul style="list-style-type: none">- Ai ishte interesante aktiviteti?- A është ky një aktivitet i mirë hyrës?- Sa e keni të njohur përmbajtjen e këtij aktiviteti?- U ballafaquat (dëgjuat) terma të rinj të panjohur për ju në këtë aktivitet?- A keni pyetje shtesë?
Këshilla për moderatorin	<ul style="list-style-type: none">- Bëni kujdes me tonin, gjuhën, performancën tuaj në zbatimin e veprimit.- U thoni pjesëmarrësve, pavarësisht nga statusi i tyre profesional, që ata mund të mos kenë parnjohuri për përmbajtjen e këtij aktiviteti. Kjo është arsyeja pse ekziston nevoja për këtë lloj edukimi joformal.

Ushtrimi 2 – Unë gazetar

Shkruani lajm ku do t'i përdorni pesë pyetjet themelore **Kush?, Çfarë? Kur? Ku? dhe Si?** me fjalët në vazhdim:

1. Koncert Filarmonia TKM nesër mbrëma Mbrëmjet Operistike të Majit mbanë
2. Maqedonia e Veriut vaksina dhjetor Ministria e Shëndetësisë prokurim tenderin
3. Kalimi kufitar MPB paligjshme pije shtator konfiskuar në qese sanduiç kontroll

Aktiviteti 3: Fakt/Mendim

Tema	Të menduarit kritik
Qëllimet	Ky aktivitet ka për synim t'i japë pjesëmarrësit udhëzime se si të dallojnë mendimet nga faktet.
Madhësia e grupit	Jo relevante
Kohëzgjatja	Në varësi se sa shembuj do të përdoren.
Materiali	Letër ose kompjuter, lapsa.
Udhëzime	<ul style="list-style-type: none"> - Shpërndani materialin punës dhe sqaroni se qëllimi i këtij aktiviteti është njohja e pjesëmarrësve me kuptimin e fakteve dhe opinioneve. - Diskutim në temë "Cili është ndryshimi midis faktit dhe mendimit?" - Hapat e realizimit të aktivitetit varen nga grupet e synuara (sipas moshës, nivelit të arsimit, profesionit).
Diskutim dhe vlerësim	<p>Ligjëruesi duhet të përqendrohet në zbulimin e përshtypjes së pjesëmarrësve. Mund t'i pyesë pjesëmarrësit:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Ai ishte interesante aktiviteti? - A është ky një aktivitet i mirë hyrës? - Sa e keni të njohur përmbajtjen e këtij aktiviteti? - U ballafaquat (dëgjuat) terma të rinj të panjohur për ju në këtë aktivitet? - A keni pyetje shtesë?
Këshilla për moderatorin	<ul style="list-style-type: none"> - Bëni kujdes me tonin, gjuhën, performancën tuaj në zbatimin e veprimit. - U thoni pjesëmarrësve, pavarësisht nga statusi i tyre profesional, që ata mund të mos kenë parnjohuri për përmbajtjen e këtij aktiviteti. Kjo është arsyeja pse ekziston nevoja për këtë lloj edukimi joformal.

Ushtrimi 3 – Fakt/Mendim

Përcaktoni se cila deklaratë është mendim dhe cila është një fakt (shënoni me F ose M në vijën e shënuar).

1. Nëna ime është nëna më e mirë në botë. _____
2. Apartamenti juaj për disa metër është më i madh se i imi. _____
3. Nuk mund t'ju them adresën e emailit. _____
4. Pika më e thellë në Liqenin e Ohrit është 288 metra. _____
5. Qentë janë kafshë shtëpiake më të mira se breshkat. _____
6. Tetëdhjetë e pesë përqind e të gjitha rasteve të kancerit të mushkërive në Shtetet e Bashkuara janë shkaktuar nga pirja e duhanit. _____
7. Në botë ka dy shtete Kore. _____
8. Në Maqedoninë e Veriut ka më shumë maja malore, edhe atë në 34 male dhe asnjëra nuk është më e vogël se 2,000 m.. _____
10. Dy nga dhjetë qytetarë amerikanë janë të bezdisshëm. _____
11. Muzika në kafene është e lëshuar me zë të lartë. _____
12. Bleu një apartament prej 30m² në Gjevgjeli. _____
13. Velesi ndodhet 40 km larg Shkupit. _____
14. BNdërtesat e larta në qytete ndikojnë në psikikën njerëzore. _____
15. Çdo drekë e mirë duhet të përfundojë me një tortë të mirë. _____

Përgjigjet e sakta

1.M	6.F	11.F
2.M	7.F	12.F
3.M	8.F	13.M
4.F	9.M	14.M
5.M	10.M	15.M

Aktiviteti 4: Mungesa e vëmendjes

Tema	Të lexuarit kritik – të lexuarit me kuptim
Qëllimet	Ky aktivitet ka për qëllim: - Të rritur përqendrimin gjatë perceptimit të një teksti - Të inkurajojë njohjen (kuptimin) e një teksti.
Madhësia e grupit	Jo relevante
Kohëzgjatja	Në varësi se sa shembuj do të përdoren.
Materiali	Letër ose kompjuter, lapsa.
Udhëzime	- Shpërndani materialin punës dhe sqaroni se qëllimi i këtij aktiviteti është të inkurajojë pjesëmarrësit të lexojnë në mënyrë kritike (ose të lexojnë me kuptim) - Diskutim në temën - Sa ka logjikë në lidhjen e zërave me fjalët? Sa shumë lëshimi i një zëri (shkronje) ndryshon në atë që thuhet (shkruhet)? - Hapat e realizimit të aktivitetit varen nga grupet e synuara (sipas moshës, nivelit të arsimit, profesionit).
Diskutim dhe vlerësim	Ligjëruesi duhet të përqendrohet në zbulimin e përshtypjes së pjesëmarrësve. Mund t'i pyesë pjesëmarrësit: - Ai ishte interesante aktiviteti? - A është ky një aktivitet i mirë hyrës? - Sa e keni të njohur përmbajtjen e këtij aktiviteti? - U ballafaquat (dëgjuat) terma të rinj të panjohur për ju në këtë aktivitet? - A keni pyetje shtesë?
Këshilla për moderatorin	- Bëni kujdes me tonin, gjuhën, performancën tuaj në zbatimin e veprimit. - U thoni pjesëmarrësve, pavarësisht nga statusi i tyre profesional, që ata mund të mos kenë parnjohuri për përmbajtjen e këtij aktiviteti. Kjo është arsyeja pse ekziston nevoja për këtë lloj edukimi joformal.

Ushtrimi 4 – Mungesa e vëmendjes

Ky ushtrim kërkon përqendrim dhe mendim kritik. Jepet një kombinim i zërave (shkronjave), por një mungon. Nëse e gjejmë, do të bëjmë një fjali me 4-5 fjalë. Cila shkronjë (zanore) mungon dhe duhet të qëndrojë disa herë.

Cila është zanorja? _____

1. Tksttilxonjmkujds. Fjalja është _____

2. Ljamtilxonjmkujds. Fjalja është _____

Cila është zanorja? _____

1. Lajmrremëgabmshtnanformon. Fjalja është _____

2. Çdombrëmjemëshpeshshohmlajmet. Fjalja është _____

Përgjigjet e sakta

Zanorja – E

1. Tekstet i lexoj me kujdes.

2. Lajmet i lexoj me kujdes.

Zanorja – I

1. Lajmi i rremë gabimisht na informon.

2. Çdo mbrëmje më shpesh i shohim lajmet.

Aktiviteti 5: Ndërhyrësi në tekst

Tema	Të lexuarit kritik – të lexuarit me kuptim
Qëllimet	Ky aktivitet ka qëllim: - Të inkurajojë njohjen (kuptimin) e një teksti. - Radhitjen e paragrafëve sipas kuptimit në një njësi logjike gjuhësore.
Madhësia e grupit	Jo relevante
Kohëzgjatja	Në varësi se sa shembuj do të përdoren.
Materiali	Letër ose kompjuter, lapsa.
Udhëzime	- Shpërndani materialin punës dhe sqaroni se qëllimi i këtij aktiviteti është të inkurajojë pjesëmarrësit të lexojnë në mënyrë kritike (ose të lexojnë me kuptim) - Diskutim në temën - Sa ka logjikë në lidhjen e zërave me fjalët? Sa shumë lëshimi i një zëri (shkronje) ndryshon në atë që thuhet (shkruhet)? - Hapat e realizimit të aktivitetit varen nga grupet e synuara (sipas moshës, nivelit të arsimit, profesionit).
Diskutim dhe vlerësim	Ligjëruesi duhet të përqendrohet në zbulimin e përshtypjes së pjesëmarrësve. Mund t'i pyesë pjesëmarrësit: - Ai ishte interesante aktiviteti? - A është ky një aktivitet i mirë hyrës? - Sa e keni të njohur përmbajtjen e këtij aktiviteti? - U ballafaquat (dëgjuat) terma të rinj të panjohur për ju në këtë aktivitet? - A keni pyetje shtesë?
Këshilla për moderatorin	- Bëni kujdes me tonin, gjuhën, performancën tuaj në zbatimin e veprimit. - U thoni pjesëmarrësve, pavarësisht nga statusi i tyre profesional, që ata mund të mos kenë parnjohuri për përmbajtjen e këtij aktiviteti. Kjo është arsyeja pse ekziston nevoja për këtë lloj edukimi joformal.

Ushtrimi 5 – Ndërhyrësi në tekst

Zbuloni fjalitë ndërhyrës në tekste:

Teksti 1 – “Metodologjia krijuar për analizën e artikujve të botuar në mediat e maqedonase, tek recensentët kishte për qëllim që lexuesit, shikuesit ose dëgjuesit t'i bënte më mendjemprehtë dhe i bëjnë ata më të ndjeshëm ndaj gënjeshtërisë ose të vërtetës së shtrembëruar!

Në kurrikulat duhet futur përmbajtje për njohuritë elementare mediatike, të cilat korrespondojnë me nevojat e krijimit të të menduarit kritik. Dhe, sigurisht, t'i bëjë ata më të kujdesshëm. Zgjedhja metodologjike e Shërbimit të Verifikimit të Fakteve është bazuar në përvojat e disa gazetarëve me përvojë, përvojat e vëzhguesve të huaj, si dhe sugjerimet e palëve të treta (lexuesit ose shikuesit) nga vendi. Sigurisht që është përdorur edhe "Kodi i Gazetarëve të Maqedonisë".

Teksti 2 - "Republika e Maqedonisë së Veriut për të dytin vit radhazi renditet në vendin e fundit në nivelin Evropian sipas Indeksit për njohuritë elementare mediatike nga 35 vende. Hulumtimi Iniciativa e Politikës Evropiane të Institutit të Shoqërisë së Hapur në Sofje zbuloi se vendet e Evropës Veriperëndimore janë më rezistente ndaj ndikimit të lajmeve të rreme pikërisht për shkak të cilësisë së arsimit dhe lirisë së mediave. Mbjellja e frikës është një teknikë e përhapjes së spekulimeve të pabaza ose frikës për një rrezik të caktuar që vjen. Finlanda, Danimarka, Holanda, Suedia dhe Estonia janë pesë vendet që tregojnë rezultatet më të larta në Indeksin e njohurive elementare mediatike dhe janë më rezistente ndaj ndikimit të lajmeve të rreme."

Teksti 3 - „Për qëllimin e përpilimit të doracakut, u formua një ekip i përfaqësuesve nga sektorët joqeveritar dhe shtetëror, shkencat sociale dhe natyrore (gazetari, psikologji, neuroshkenca sociale), si dhe individë me përvojë dhe pikëpamje të ndryshme të punës. . Nëse gazetari i përditshëm është një "oficer policie" që raporton atë që ka ndodhur, gazetari hulumtues shkon një hap më tej. Ky doracak është rezultat i një grumbullimi krijues dhe një ndërthurje bashkëpunuese të këndvështrimeve të ndryshme nga një ekip multidisiplinar i autorëve dhe koordinatorëve. Qëllimi përfundimtar është të merret pikëpamje e shumanshme dhe e plotë për temën e vlerësimit kritik të informacionit.“

Teksti 4 - „Politikanët si qendra të pushtetit gjithmonë kanë kërkuar të kenë një kontroll më të madh mbi përmbajtjen dhe informacionin e dhënë nga media. Ndërtimi i titullit është krijuar për të tërhequr sa më shumë klikime që të jetë e mundur për lajmin. Nga ana tjetër, media është në një garë të përditshme për informacione të reja dhe ekskluzive që do të mbajnë vëmendjen e publikut. Prandaj, shpesh ka një reagim mes këtyre aktorëve, në të cilin disa nga mediat përpiqen të zbulojnë lajmet direkt nga vetë zyrtarët publik. Në këtë mënyrë, media bëhet një ndërmjetës i mesazheve midis politikanëve dhe qytetarëve.“

Teksti 5 - "Republika e Maqedonisë së Veriut për të dytin vit radhazi renditet në vendin e fundit në nivelin Evropian sipas Indeksit për njohuritë elementare mediatike nga 35 vende. Hulumtimi Iniciativa e Politikës Evropiane të Institutit të Shoqërisë së Hapur në Sofje zbuloi se vendet e Evropës Veriperëndimore janë më rezistente ndaj ndikimit të lajmeve të rreme pikërisht për shkak të cilësisë së arsimit dhe lirisë së mediave. PISA vlerësoi shkrimin shkencor, d.m.th. aftësinë për t'u angazhuar me çështjet që lidhen me shkencën, dhe idetë e shkencës që reflektojnë mbi qytetarët. Finlanda, Danimarka, Holanda, Suedia dhe Estonia janë pesë vendet që tregojnë rezultatet më të larta në Indeksin e njohurive elementare mediatike dhe janë më rezistente ndaj ndikimit të lajmeve të rreme."

Përgjigjet e sakta

1. Në kurrikulat duhet futur përmbajtje për njohuritë elementare mediatike, të cilat korrespondojnë me nevojat e krijimit të të menduarit kritik. Dhe, sigurisht, t'i bëjë ata më të kujdesshëm.
2. Mbjellja e frikës është një teknikë e përhapjes së spekulimeve të pabaza ose frikës për një rrezik të caktuar që vjen.
3. Nëse gazetari i përditshëm është një “oficer policie” që raporton atë që ka ndodhur, gazetari hulumtues shkon një hap më tej.
4. Ndërtimi i titullit është krijuar për të tërhequr sa më shumë klikime që të jetë e mundur për lajmin.
5. PISA vlerësoi shkrimin shkencor, d.m.th. aftësinë për t'u angazhuar me çështjet që lidhen me shkencën, dhe idetë e shkencës që reflektojnë mbi qytetarët.

Aktiviteti 6: Argumente të forta dhe të dobëta

Tema	Të lexuarit kritik të argumenteve
Qëllimet	Ky aktivitet ka për qëllim: - Të inkurajojë njohjen (kuptimin) e një teksti dhe argumentet e paraqitura nga autori; - Vlerësimi i fuqisë/qëndrueshmërisë së argumenteve.
Madhësia e grupit	Jo relevante
Kohëzgjatja	Në varësi se a shembuj do të përdoren.
Materiali	Letër ose kompjuter, lapsa.
Udhëzime	- Shpërndani materialin e punës dhe sqaroni se qëllimi i këtij aktiviteti është inkurajimi i pjesëmarrësve për të vlerësuar argumentet në mënyrë cilësore. - Diskutim në temë “Sa argumentet e pa mbështetura (të dobëta) ndikojnë tek konsumatori? A mundet që secili i ashtuquarjturi argument të jetë argument i vërtetë ose përmbajtje e rreme, opinion i autorit?” - Hapat e realizimit të aktivitetit varen nga grupet e synuara (sipas moshës, nivelit të arsimit, profesionit).
Diskutim dhe vlerësim	Ligjëruesi duhet të përqendrohet në zbulimin e përshtypjes së pjesëmarrësve. Mund t’i pyesë pjesëmarrësit: - Ai ishte interesante aktiviteti? - A është ky një aktivitet i mirë hyrës? - Sa e keni të njohur përmbajtjen e këtij aktiviteti? - U ballafaquat (dëgjuat) terma të rinj të panjohur për ju në këtë aktivitet? - A keni pyetje shtesë?
Këshilla për moderatorin	- Bëni kujdes me tonin, gjuhën, performancën tuaj në zbatimin e veprimit. - U thoni pjesëmarrësve, pavarësisht nga statusi i tyre profesional, që ata mund të mos kenë parnjohuri për përmbajtjen e këtij aktiviteti. Kjo është arsyeja pse ekziston nevoja për këtë lloj edukimi joformal.

Ushtrimi 6 - Argumente të forta dhe të dobëta

Imagjinoni se jeni duke lexuar një tekst në lidhje me rëndësinë e arsimit universitar në një shoqëri. Autori citon dy argumente në mbështetje të qëndrimit të tij. Përcaktoni me cilën nga dy argumentet autori mbështet fuqimisht pretendimin e tij.

1. Pretendimi: Arsimi universitar duhet të jetë falas për të gjithë studentët

Argumenti i parë: Jo, shumë njerëz të arsimuar, veçanërisht në një lëmi mund të çojë në papunësinë.

Argument i fortë
Argument i dobët

Përgjigja e saktë: Argument i dobët

Shpjegimi:

Argumenti vlen vetëm për shumë njerëz të arsimuar, përsa i përket kualifikimeve, kurse pretendimi nuk diskuton për këtë çështje, si rezultat i kësaj, argumenti nuk lidhet plotësisht me deklaratën, kështu që është një argument i dobët.

Argumenti i dytë:

Po, duhet sepse një fuqi punëtore shumë e kualifikuar siguron një nivel të lartë të produktivitetit të punonjësve në organizata.

Argument i fortë
Argument i dobët

Përgjigja e saktë: Argument i fortë

Imagjinoni që po lexoni një tekst për ndikimin e produktivitetit në të drejtat dhe detyrimet e punëdhënësve dhe të punësuarve. Autori citon dy argumente në mbështetje të pozicionit të tij. Përcaktoni me cilën nga dy argumentet autori mbështet fuqimisht pretendimin e tij.

2. Pretendimi: Punëdhënësit duhet t'u japin mundësi të gjithë punësuarve që të kenë orë fleksibile pune.

Argumenti i parë: Po, sepse nëse të gjithë të punësuarit kanë mundësi për kohë fleksibile të punës, ata do të jenë në gjendje të përshtatin kohën e punës me jetën private dhe kështu të jenë më të kënaqur.

Argumenti i dytë: Po, sepse të gjithë punëdhënësit që vlerësojnë personalitetin e të punësuarve, mesatarisht tregojnë një produktivitet më të madh.

Argumenti i tretë: Nuk duhet të ketë kohë fleksibël pune për të gjithë punësuarit pasi do të krijojë një dallim dhe zili midis të punësuarve, duke zvogëluar kështu produktivitetin.

Diskutimi ku do të shqyrtohen anët e forta dhe të dobëta të argumenteve.

Aktiviteti 7: Leximi i artikujve në media

Tema	Njohuritë elementare mediatike
Qëllimi	Ky aktivitet ka për qëllim: - Të inkurajojë leximin aktiv duke kuptuar artikuj në media të ndryshme; - Të inkurajojë zbulimin e mospërputhjeve në tekstet e botuara.
Madhësia e grupit	Jo relevante
Kohëzgjatja	Në varësi se sa shembuj do të përdoren.
Materiali	Letër ose kompjuter, lapsa.
Udhëzime	<ul style="list-style-type: none"> - Shpërndani materialin punues dhe sqaroni se qëllimi i këtij aktiviteti është të inkurajojë pjesëmarrësit të kuptojnë tekstin - Diskutim në temë “Çfarë fshihet në çdo tekst të botuar?” - Diskutoni nëse ky aktivitet është i përshtatshëm brenda trajnimit dhe për cilat grupe të synuara (sipas moshës, nivelit të arsimit, profesionit).
Diskutim dhe vlerësim	<p>Ligjëruesi duhet të përqendrohet në zbulimin e përshtypjes së pjesëmarrësve. Mund t’i pyesë pjesëmarrësit:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Ai ishte interesante aktiviteti? - A është ky një aktivitet i mirë hyrës? - Sa e keni të njohur përmbajtjen e këtij aktiviteti? - U ballafaquat (dëgjuat) terma të rinj të panjohur për ju në këtë aktivitet? - A keni pyetje shtesë?
Këshilla për moderatorin	<ul style="list-style-type: none"> - Bëni kujdes me tonin, gjuhën, performancën tuaj në zbatimin e veprimit. - U thoni pjesëmarrësve, pavarësisht nga statusi i tyre profesional, që ata mund të mos kenë parnjohuri për përmbajtjen e këtij aktiviteti. Kjo është arsyeja pse ekziston nevoja për këtë lloj edukimi joformal.

Ushtrimi 7 - Leximi i artikujve në media

Titulli	Përshkrimi	Jepni shembuj nga media të ndryshme
<p>Thirrje të autoriteteve</p> <p>Prirje për t'i atribuar vërtetësisë një deklaratë nëse thuhet nga autoriteti</p>	<p>Një mesazh propagandistik që interpretohet si i vërtetë vetëm sepse përcillet nga liderët politikë. Një person i veshur me palto të bardhë pozon si mjek dhe reklamon pastën e dhëmbëve.</p>	<p>Pjesëmarrësit japin shembuj</p>
<p>Thirrje të mundësisë</p> <p>Prirja për të besuar se mundësia që diçka mund të ndodh është dëshmi që do të ndodhë</p>	<p>Pohimi se me siguri do të ketë fluks të emigrantëve vetëm për shkak ekziston (edhe shumë e vogël) ka të ngjarë që të ndodhë.</p>	
<p>Keqkuptim për "Botë të drejtë"</p> <p>Prirja për të besuar se bota është e paracaktuar të jetë e drejtë, d.m.th. se gjërat e këqija u ndodhin njerëzve të këqij (si ndëshkim) dhe të mira njerëzve të mirë (si shpërblim)</p>	<p>Nëse një sulm seksual justifikohet me pretendimin se viktimi kishte veshje provokuese dhe e provokonte sulmuesin.</p>	
<p>Neglizhimi i të dhënave themelore</p> <p>Prirja për të vlerësuar në bazë të të dhënave specifike, pa marrë parasysh të dhënat fillestare për një rast të caktuar</p>	<p>Pohimi se një i sëmurë me HIV duhet të jetë homoseksual sepse infeksioni është më i zakonshëm në atë popullatë, pa marrë parasysh kjo popullatë paraqet një përqindje të vogël e popullsisë së përgjithshme.</p>	

Diskutoni për shembujt e mësipërm

Titulli	Përshkrimi	Jepni shembuj nga media të ndryshme
<p>Thirrje të shumicës</p> <p>Prirja për të besuar në vërtetësinë e ndonjë deklaratë, nëse shumica e mbështet.</p>	<p>Nëse do të merrej e saktë deklarata se "2 + 2 = 5", vetëm për shkak se shumica e pohon këtë.</p> <p>Mesazhi reklamues "të gjithë hanë smokit tanë".</p> <p>Më shumë se 50% + 1 votuan për Partinë X, nëse nuk ju pëlqen ajo që ata bëjnë, nuk keni të drejtë të ankoheni deri në zgjedhjet e ardhshme.</p>	<p>Pjesëmarrësit japin shembuj</p>
<p>Thirrja për mungesën e provave të kundërta</p> <p>Prirja për të besuar se një deklaratë është e vërtetë vetëm sepse i mungon prova që nuk është e vërtetë (si dhe anasjelltas)</p>	<p>Kur pretendohet se një i dyshuar ka vjedhur, sepse nuk ka prova se është i pafajshëm. (Mungesa e provave as nuk e konfirmon dhe as hedh poshtë pretendimin).</p>	
<p>Thirrje në traditën</p> <p>Prirja për të besuar në të vërtetën e një thënieje nëse korrespondon me përvojën dhe traditën</p>	<p>Pretendimi se një sëmundje trajtohet me banjë vetëm sepse ka qenë një traditë familjare me breza.</p>	
<p>Dikotomi false</p> <p>Prirja për të paraqitur vetëm dy mundësi (zakonisht të kundërta) si zgjidhja e vetme, kur ka më shumë.</p>	<p>Pretendimi se nëse dikush nuk është mbështetës i VMRO-DPMNE-së, ai duhet të jetë një përkrahës i LSDM-së.</p>	

Diskutoni për shembujt e mësipërm

Titulli	Përshkrimi	Jepni shembuj nga media të ndryshme
<p>Analogjia false Prirja për të bërë një analogji midis dy gjërave të palidhura, dhe pastaj të përdorim analogjinë për të bërë një supozim.</p>	<p>Pretendimi se një punëtor në një korporate të madhe duhet të shfrytëzohen, sepse ai është krahasuar me vidat e një makine të madhe e të përsosur.</p>	<p>Pjesëmarrësit japin shembuj</p>
<p>Provat selektive Prirja për të treguar fakte që flasin në mbështetje të një pretendimi dhe në të njëjtën kohë të injorohen faktet që kundërshtojnë atë.</p>	<p>Pretendimi se vaksinat shkaktojnë autizëm nëse bazohet në theksimin e gjetjeve pozitive të izoluara dhe injorimin e shumicës negative.</p>	
<p>Arsyetimi rrethor Prirja për të provuar të vërtetën e një supozimi duke supozuar se është e vërtetë. Përdorimi i konkluzionit të synuar si pikë fillestare.</p>	<p>Pretendimi se çdo vrasës ka një çrregullim mendor sepse vetëm një person me çrregullim mendor do të kryente vrasje.</p>	
<p>Argument që lind nga përsëritja Prirja për të pretenduar në mënyrë të përsëritur se një deklaratë është e vërtetë edhe kur provohet të jetë e pavërtetë.</p>	<p>"Një gënjeshtër mijë herë e përsëritur bëhet e vërtetë"</p>	
<p>Argument kundër njeriut Prirja për të sulmuar ndonjë pretendim nëpërmjet sulmit të një personin që e përfaqëson atë.</p>	<p>Pohimi se dikush nuk është thirrur të shprehë një mendim për një temë për të cilën ai është i kualifikuar, duke u përpjekur të diskreditojë karakterin e tij në vend të njohurive të tij.</p>	
<p>Thirrja e emocioneve Preferenca për të përdorur fjalë të bazuar në bindje në vend të fakteve, në mënyrë që të provokojnë emocione tek bashkëbiseduesi dhe të fitojë në diskutim.</p>	<p>Pretendimi që të gjithë qentë endacakë duhet të eutanizohen bazuar në përshkrimin e një skene traumatike ku një fëmijë sulmohet nga një qen endacak.</p>	

Diskutoni për shembujt e mësipërm

Aktiviteti 8: A e zbulon titulli temën e tekstit?!

Tema	Njohuritë elementare mediatike
Qëllimet	Ky aktivitet ka për qëllim: - T'i aftësojë pjesëmarrësit të lidhin tekstin me titullin; - Të zbulojnë tituj (sencacione) të papërshtatshme me qëllim).
Madhësia e grupit	Jo relevante
Kohëzgjatja	Në varësi se sa shembuj do të përdoren.
Materiali	Letër ose kompjuter, lapsa.
Udhëzime	- Ndani materialin e punës dhe sqaroni se qëllimi i këtij aktiviteti është të inkurajojë pjesëmarrësit të zbulojnë se si lidhet titulli me atë që është shkruar? - Diskutim në temë "A korrespondon titulli i tekstit me atë që shkruhet?" Çfarë fshihet në sencacionet e titujve?" - Diskutoni nëse ky aktivitet është i përshtatshëm brenda trajnimit dhe për cilat grupe të synuara (sipas moshës, nivelit të arsimit, profesionit).
Diskutim dhe vlerësim	Ligjëruesi duhet të përqendrohet në zbulimin e përshtypjes së pjesëmarrësve. Mund t'i pyesë pjesëmarrësit: - Ai ishte interesante aktiviteti? - A është ky një aktivitet i mirë hyrës? - Sa e keni të njohur përmbajtjen e këtij aktiviteti? - U ballafaquat (dëgjuat) terma të rinj të panjohur për ju në këtë aktivitet? - A keni pyetje shtesë?
Këshilla për moderatorin	- Bëni kujdes me tonin, gjuhën, performancën tuaj në zbatimin e veprimit. - U thoni pjesëmarrësve, pavarësisht nga statusi i tyre profesional, që ata mund të mos kenë parnjohuri për përmbajtjen e këtij aktiviteti. Kjo është arsyeja pse ekziston nevoja për këtë lloj edukimi joformal.

Ushtrimi 8: A e zbulon titulli temën e tekstit?!

Lidhni titujt me tekstet

	Tekste pa tituj		Titujt pa tekst
1	Nisma Qytetare për MAQEDONINË E PËRBASHKËT sot promovon këngën me titull "Vargje për Dashuri". Në Maqedoni lindi një këngë. Si në çdo gjë që bëjmë, kështu edhe në këtë udhëhiqet nga dashuria. Nga ideja deri në realizimin kanë ndihmuar shumë njerëz të cilëve ju jemi jashtëzakonisht mirënjohës, qëndron në FB statusin e tyre.	1	Cilat nota aromash do të mbizotërojnë në vitin 2019!
2	Në botën e parfumeve tashmë është diskutuar gjerësisht se cilat trende do të mbizotërojnë në vitin 2019, më të kërkuara duhet të jenë parfimet me shije të fortë dhe natyrisht, me aroma lulësh dhe buqeta lulësh, të cilat do të arrijnë kulmin e tyre në sezonin e pranverës. Sa i përket lançimeve të reja, parfimet që do të filloni t'i vini re në raftet e parfumeve menjëherë pas Vitit të Ri do të jenë versionet e reja të linjave të <u>njohura të parfumeve</u> .	2	Është zhdukur një vajzë 17-vjeçare në fshatin Sllatinë
3	Dje në orën 12.30 në Sektorin e Punëve të Brendshme Tetovë, MR (46) raportoi se më 4.8.2018, vajza e tij 17-vjeçare është larguar në drejtim të panjohur nga shtëpia e gjyshit të saj në Sllatinë, informojnë nga Ministria e Brendshme. Janë marrë masa për gjetjen e personit.	3	U të promovua baza e të dhënave e ekspertëve në Maqedoni
4	Baza e të dhënave e grave ekspertëve u promovua sot në Shkup. Qëllimi i projektit buron nga nevoja që ekspertiza e grave në Republikën e Maqedonisë të jetë më e dukshme, në mënyrë që të zvogëlohen arsyetimet që gratë me njohuri nuk mund të gjenden. Në këtë bazë të dhënash, ekspertë nga të gjitha fushat mund të gjenden në një vend, pavarësisht nëse për ata kanë nevojë shoqatat qytetare, mediat, partitë politike apo kompanitë. Ministrja e Punës dhe Politikës Sociale Mila Carovska, në promovimin e bazës së të dhënave, tha se shumë herë kemi qenë dëshmitar kur të gjithë në tryezë janë burra dhe ajo është shumë e frikshme për një shoqëri.	4	U promovua Maqedonia e Përbashkët

Shembuj që mund të përdorni në diskutim.

TITUJ TË QËLLIMSHËM TË PAPËRSHTATSHËM (SENSACIONAL), KU TITULLI ËSHTË MANIPULUES

Titulli i tekstit	Teksti i plotë
BE-ja në panik euro-deputetes nuk është lejuar hyrja në Rusi	Teksti i plotë në linkun në vazhdim
(FOTO) u rrahën sigurimi i Gruevskit dhe kryetarit të FFM	Teksti i plotë në linkun në vazhdim
Dhjetëra të plagosur në Shkup - gjak në rrugë dhe nëpër rrugët e qytetit	Teksti i plotë në linkun në vazhdim
Dramë dashurie në Gostivar: Tetovarja është rrëmbyer nga ish i dashuri	Teksti i plotë në linkun në vazhdim
Merrni një gjethe dafine sonte dhe thuajeni këtë që të pasuroheni	Teksti i plotë në linkun në vazhdim
Panik: Të gjithë ata që e kanë blerë këtë produkt duhet të shkojnë tek mjeku	Teksti i plotë në linkun në vazhdim
Tmerri në Beograd: Vojislav Shesheli i vrarë në Beograd?!	Teksti i plotë në linkun në vazhdim
Policia vlon në Shkup, një pjesë e rrugëve të mbyllura - helikopterët fluturojnë sipër	Teksti i plotë në linkun në vazhdim

Aktiviteti 9: Lajme false dhe propaganduese

Tema	Njohuri elementare mediatike
Qëllimet	<p>Ky aktivitet ka për qëllim:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Që pjesëmarrësit të jenë në gjendje të njohin qëllimin (objektiv) e tekstit të publikuar; - Të gjej qëllimet e propagandës, gjuhës së urrejtjes, diskreditimin e një personi të veçantë, institucionit.
Madhësia e grupit	Jo relevante
Kohëzgjatja	Në varësi se sa shembuj do të përdoren.
Materiali	Letër ose kompjuter, lapsa.
Udhëzime	<ul style="list-style-type: none"> - Ndani materialin e punës dhe sqaroni se qëllimi i këtij aktiviteti është inkurajimi i pjesëmarrësve për të zbuluar qëllimin e vërtetë (të fshehur) të autorit në tekstin e shkruar. - Diskutim në temën “A mund të njihet ndonjë synim i fshehtë i autorit në ndonjë tekst? A duhet që qëndrimi i autorit të jetë i pranishëm në çdo formë gazetareske? Në cilat forma gazetareske lejohet të shfaqet qëndrimi i autorit? Çfarë gjuhe duhet të përdorë autori kur shpreh qëndrimin e tij në një artikull gazetaresk?” - Hapat e realizimit të veprimtarisë varen nga grupet e synuara (sipas moshës, nivelit të arsimit, profesionit).
Diskutim dhe vlerësim	<p>Ligjëruesi duhet të përqendrohet në zbulimin e përshtypjes së pjesëmarrësve. Mund t'i pyesë pjesëmarrësit:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Ai ishte interesante aktiviteti? - A është ky një aktivitet i mirë hyrës? - Sa e keni të njohur përmbajtjen e këtij aktiviteti? - U ballafaquat (dëgjuat) terma të rinj të panjohur për ju në këtë aktivitet? - A keni pyetje shtesë?
Këshilla për moderatorin	<ul style="list-style-type: none"> - Bëni kujdes me tonin, gjuhën, performancën tuaj në zbatimin e veprimit. - U thoni pjesëmarrësve, pavarësisht nga statusi i tyre profesional, që ata mund të mos kenë parnjohuri për përmbajtjen e këtij aktiviteti. Kjo është arsyeja pse ekziston nevoja për këtë lloj edukimi joformal.

Ushtrimi 9: Lajme false dhe propaganduese

SHEMBUJ

Teksti gazetaresk (lajmi, kolumna, komenti...)	Shfaqje objektive	Propaganda/marrja e anës
<p>Titulli: Tanja Milevska kërkon që Maqedonia t'i bindet ultimatimit nga Greqia</p> <p>Linku deri tek i gjithë teksti.</p>		
<p>Titulli: NAZIFASHISTËT BRUTALË: Shikoni se si policia greke i rreh brutalisht dhe i keqtrajton emigrantet!</p> <p>Linku deri tek i gjithë teksti.</p>		
<p>Titulli: NJË DËSHMI TRONDITËSE: Kam kaluar një ditë me refugjatët! Ata nuk janë refugjatë të varfër, ata janë njerëz të dërguar për të rrëzuar Evropën!</p> <p>Linku deri tek i gjithë teksti.</p>		

Aktiviteti 10: Të menduarit kritik: Ushtrime praktike

<p>Tema</p>	<p>1. Për navigimin më të lehtë, njerëzit shpesh mbështeten në skemat mendore (d.m.th. shfaqje) për mjedisin. Ato ndihmojnë me një vlerësim të shpejtë dhe të përgjithshëm, por në të njëjtën kohë i përfaqësojnë dhe sipërfaqësor për mjedisin.</p> <p>2. Skemat mendore bazohen në informacione të pakta nga të gjitha shqisat që marrin nga bota (shpesh të bazuara në informacione nga shqisa e shikimit dhe dëgjimit), të plotësuara nga njohjet paraprake të përvojës, pritjeve dhe kulturës sonë.</p> <p>3. Paraqitjet e gabuara ndikojnë në proceset e të menduarit (vëmendje, kujtesë, vendimmarrje) dhe ndikojnë në anshmëritë kognitive, d.m.th. gabime të pavullnetshme dhe të pavetëdijshme në të menduarit kritik dhe gjykimin.</p>
<p>Qëllimi</p>	<p>Ky aktivitet synon të tregojë origjinën dhe mekanizmin e zhvillimit të (gabimeve) të vetëdijshme në të menduarit kritik dhe arsytimin..</p> <p>Qëllime specifike:</p> <p>1. Për të treguar se si modelet mendore për botën bazuar në përvojat dhe pritjet paraprake mund të ndikojnë në perceptimet tona aktuale dhe t'i shtrembërojnë ato.</p> <p>2. Për të treguar se në bazë të vlerësimit të shpejtë, mund të nxirren përfundime të nxituara, të cilat mund të jenë pjesërisht ose plotësisht të pasakta. Ato ndikojnë më tej në vendime dhe aktivitete bazuar në informacion të kufizuar.</p>
<p>Madhësia e grupit</p>	<p>Jo relevante</p>
<p>Kohëzgjatje</p>	<p>30 minuta</p>
<p>Materialet</p>	<p>Video projektues, kompjuter, letër, lapsa.</p>
<p>Udhëzime</p>	<p>1. Ushtrime që tregojnë se ne mbështetemi në skemat ekzistuese mendore për botën.</p> <ul style="list-style-type: none"> - Vlerësimi i profesionit nga fotografia - Vlerësimi i karakterit të fotografisë (veçanërisht konfidencialiteti). <p>2. Ushtrime që ilustrojnë si bazë, perceptimin audiovizual, që ndikohen nga njohuritë tona, duke shfaqur iluzione të përshtatshme.</p> <ul style="list-style-type: none"> - McGurkeffect (realizuar duke përdorur një video shoqëruese youtube.com/watch?v=G-IN8vWm3m0) ku pjesëmarrësve ju kërkohet informatë kthyesë në rrokjen e folur nga aktori në periudha të ndryshme. - Iluzione optike (treguar në foto) që u kërkojnë pjesëmarrësve të vlerësojnë parametra të ndryshëm (gjatësia, distanca e objekteve, etj.).

	<p>3. Ushtrime që tregojnë se si proceset e mendimit preken nga gjykimi i shpejtë dhe i ashpër.</p> <ul style="list-style-type: none"> - Ushtrim për vëmendjen e tërhequr (realizuar përmes videos shoqëruese) youtube.com/watch?v=Ahg6qcg0ay4. - Ushtrime detektimin e anshmërive kognitive dhe gabimin logjik, nga ku prej pjesëmarrësve do të paraqiten pjesëmarrësve deklarata të ndryshme dhe do t'ju kërkohet të zbulojnë dhe shpjegojnë mospërputhjet e tyre.
Diskutim dhe vlerësim	Të inkurajonë pjesëmarrësit të citojnë shembuj të gabimeve të menduarit kritik dhe arsyetimin dhe përfundime të nxituara nga jeta e tyre e përditshme, veçanërisht të lidhura me median dhe vendimmarrjen për çështje sociale.
Këshilla për moderatorin	<ul style="list-style-type: none"> - Bëni kujdes me tonin, gjuhën, performancën tuaj në zbatimin e veprimit. - U thoni pjesëmarrësve, pavarësisht nga statusi i tyre profesional, që ata mund të mos kenë parnjohuri për përmbajtjen e këtij aktiviteti. Kjo është arsyeja pse ekziston nevoja për këtë lloj edukimi joformal.

Shtojcë:

Kuiz për lirinë e të shprehurit

Ky kuiz është hartuar si material edukativ si shtesë e publikimit "Hapat e parë për të kuptuar lirinë e shprehjes online dhe offline - bazuar në praktikën gjyqësore përkatëse ekzistuese të Gjykatës Evropiane për të Drejtat e Njeriut". Edicioni në maqedonisht në dispozicion në <http://cases.internetfreedom.blog/FoE-mk.html>.

Kuizi ka për qëllim të jetë një mjet krijues, dhe nganjëherë provokues, i përdorur nga arsimtarët për të marrë përgjigje që përfshijnë publikun në diskutimin e bazave të lirisë së shprehjes dhe mbrojtjes së tij aktuale në formatin e Gjykatës Evropiane të të Drejtave të Njeriut (KEDNJ)..

Mos hezitoni të përdorni formatin e shtypur në letër ose thjesht kopjoni dhe ngjisni ato në ueb formatin e faqes së pyetësorit nëse dëshironi t'i përdorni ato në mënyrë elektronike. Vini re se disa nga pyetjet kanë më shumë përgjigje të sakta.

Ky pyetësor është e licencuar sipas [Creative Commons Attribution-Share Alike 4.0 International License](https://creativecommons.org/licenses/by-sa/4.0/). Lirisht mund ta ndryshoni atë në çfarëdo mënyre për t'iu përshtatur nevojave tuaja.

1. Lirisë i shprehjes është përcaktuar me:

- a) vetëm me të drejtën e botimit të veprave autoriale në publik
- b) e drejta për të dhënë informacione, në të gjitha formatet dhe forma
- c) e drejta e të tjerëve për t'i pranuar ato
- ç) vetëm me të drejtën e qasjes në dokumente publike

2. E drejta për lirinë e shprehjes mund të kufizohet:

- a) me vendim të një deputetit
- b) nëse është e dëmshme për të tjerët dhe nuk i shërben interesit publik
- c) e drejta për lirinë e shprehjes nuk është e kufizuar
- ç) ushtrimin e të drejta të tjera themelore

3. NËPËRMJET KUJT DUHET TË PËRCAKTOHEN KUFIJTË E LIRISË SË SHPREHJES?

- a) Praktikant e zakonshme
- b) Dokumentet e politikave publike të kompanive
- c) Ligjit
- ç) Standardet teknike

4. NË ÇFARË FORME MUND TË JETË SHPREHJA?

- a) Fjalimi oral
- b) Shfaqje teatrale
- c) Film
- ç) Publikimi në rrjetet sociale

5. LIRIA E SHPREHJES E KRIJUAR NGA PRAKTIKA GJYQËSORE PËRKATËSE E GJEDNJ E MBRON:

- a) thelbin e ideve
- b) vetëm artikujt gazetaresk
- c) formën në të cilën shprehen idetë
- ç) vetëm veprat autoriale

6. LIRIA E SHPREHJES PËRFSHIN LLOJET E MËPOSHTME TË KOMUNIKIMIT:

- a) komunikimin politik
- b) reklamimin
- c) komunikim afarist
- ç) komunikim artistik

7. JU KENI LIRINË MË TË MADHE TË SHPREHJES NËSE KRITIKONI:

- a) politikan
- b) person privat
- c) yll filmi
- ç) biznes

8. LIRIA E SHPREHJES ËSHTË E DREJTË PËR:

- a) politikanët
- b) gazetarët
- c) anëtarët e komunitetit akademik (shkencëtarë, profesorë, etj.)
- ç) të gjithë

9. KUR E QUAJMË DIKË "IDIOT", MUND TË JETË NJË FJALIM I MBROJTUR:

- a) Jo, nuk mund të jetë
- b) Jo, përveç nëse personi tjetër ka rënë dakord më parë për përdorimin e fjalës
- c) Po, përveç nëse bëhet fjalë për një sulm personal dhe rrethanat e çështjes shpjegojnë shprehjen
- ç) Po, nëse fjala është përdorur me thonjëza

10. Siç parashikohet në paragrafin 2 të nenit 10 të KEDNJ-së, ushtrimi i lirisë së shprehjes vjen me detyrime dhe përgjegjësi. Këto përgjegjësi përfshijnë:

- a) duke vepruar në mirëbesim
- b) sigurimi i informacionit të besueshëm
- c) konfirmimi i të gjitha informacioneve
- ç) respekt për interesin publik

11. Fjalimi i mbrojtur mund të jetë:

- a) kritikomi i qeverisë
- b) gjuha e urrejtjes
- c) debati politik
- ç) nxitja e dhunës

12. Kush mund të jetë në rolin e rojës publike?

- a) Gazetarët
- b) Blogerët dhe shfrytëzuesit e rrjeteve sociale
- c) Organet shtetërore
- ç) Organizatat joqeveritare

13. Kriteret që përcaktojnë përgjegjësitë e online ndërmjetësve (si një gazetë për komentet mbi artikujt e tij) në lidhje me lirinë e shprehjes janë:

- a) konteksti i komenteve
- b) pasojat e procedurave të brendshme për ndërmjetësit
- c) përgjegjësia e autorëve të vërtetë të komenteve si një alternative për përgjegjësinë e ndërmjetësit
- ç) masat e marra nga ndërmjetësi për të parandaluar ose hequr komentet shpifëse

14. Qasje në informacione me interes publik:

- a) është një pjesë e veçantë e legjislacionit që nuk ka asnjë lidhje me lirinë e shprehjes
- b) është pjesë e së drejtës së qasjes në informacion, e cila është pjesë e lirisë së shprehjes
- c) është pjesë e disa kushtetutave evropiane
- ç) është një parim filozofik pa shpjegime juridike

15. Kriteret për të vlerësuar nëse refuzimi për qasje në informacionin shtetëror ka të bëjë me nenin 10 të Konventës përfshijnë si në vijim:

- a) qëllimi i kërkesës për informacion
- b) natyra e informacionit të kërkuar
- c) natyra e kërkuarit
- ç) informacioni i kërkuar është i gatshëm dhe i disponueshëm

16. Qasja në informacionin publik nuk vlen për shërbimet sekrete.

- a) E saktë, sepse këto shërbime nuk kanë informacion publik.
- b) E saktë, pasi këto shërbime janë të liruara nga detyrimet e vendosura nga GJEDNJ.
- c) E pasaktë, sepse këto shërbime mund të kenë informacion publik.
- ç) E pasaktë, pasi këto shërbime janë veçanërisht të përfshira në aktet ndërkombëtare për lirinë e shprehjes.

17. Bllokimi i ueb faqes është ndërhyrje në lirinë e shprehjes.

- a) E saktë, por vetëm nëse nuk është vendosur nga gjykata.
- b) E saktë, kjo ndikon në të drejtën për të marrë dhe shpërndarë informacion.
- c) E pasaktë, kjo është vetëm një pyetje teknike.
- ç) E pasaktë, liria e shprehjes nuk vlen për qasjen në ueb faqet.

18. Hetoni se cilat të drejta duhet të kenë përparësi kur thirren dy të drejta themelore në konflikt:

- a) konkurrenca
- b) balancimi
- c) ndërhyrja
- ç) situata simetrike

19. Faktorët kryesorë që duhet të merren parasysh gjatë balancimit të lirisë së shprehjes dhe të drejtës së privatësisë janë:

- a) kontributi për një debat me interes publik
- b) tema e informacionit
- c) qëndrim i autorit
- ç) përmbajtja, forma dhe pasojat e këtij botimi

20. Në rast të një konflikti midis lirisë së shprehjes dhe të drejtës së autorit, GJEDNJ në përgjithësi:

- a) siguron diferencë të gjerë vlerësimi nga autoritetet kombëtare në këto raste
- b) shqyrton në detaje çdo temë, sepse fjalimi afarist është po aq i rëndësishëm sa debati politik
- c) shqyrton çështjen vetëm nëse ka dënime penale
- ç) hedh poshtë të gjitha rastet, sepse ato nuk mund të përbëjnë shkelje të lirisë së shprehjes

21. Kufizimet për lirinë e shprehjes për qëllime të sigurisë nacionale janë:

- a) të detyrueshëm në të gjitha rastet
- b) të detyrueshëm vetëm nëse ato janë të përfshira në Kushtetutë
- c) të pranueshëm vetëm nëse vërtetohen se janë të domosdoshme në një shoqëri demokratike
- ç) të pranueshëm vetëm nëse vendoset kështu nga shërbimet e inteligjencës

Përgjigjet e sakta:

1. b dhe c	8. ç	15. a,b, c dhe ç
2. b dhe ç	9. c	16. c
3. c	10. a,b dhe ç	17. b
4. a,b, c dhe ç	11. a dhe c	18. b
5. a dhe c	12. a,b dhe ç	19. a,b dhe ç
6. a,b, c dhe ç	13. a,b, c dhe ç	20. a
7. a	14. b dhe c	21. c

Bibliografia

Paul, R., &Elder, L. (2006). The miniature guide to critical thinking: Concepts&tools. Dillon Beach, CA: Foundation for Critical Thinking. www.criticalthinking.org

Paul, R., &Elder, L. (2006). Critical thinking competency standards. Dillon Beach, CA: Foundation for Critical Thinking.

Kahneman, D., &Frederick, S. (2002). Representativeness revisited: Attribute substitution in intuitive judgment. *Heuristics and biases: The psychology of intuitive judgment*, 49, 81.

Brady, W. J., Wills, J. A., Jost, J. T., Tucker, J. A., &Van Bavel, J. J. (2017). Emotion shapes the diffusion of moralized content in social networks. *Proceedings of the National Academy of Sciences*, 114(28), 7313-7318.

Bandura, A. (1999). Moral disengagement in the perpetration of inhumanities. *Personality and social psychology review*, 3(3), 193-209.

Crockett, M. J. (2017). Moral outrage in the digital age. *Nature Human Behaviour*, 1(11), 769

Report of the independent High level group on fake news and online disinformation. (2018). A multi dimensional approach to disinformation

Wardle, C., &Derakhshan, H. (2017). Information Disorder: Toward an interdisciplinary framework for research and policy making. Council of Europe report, DGI (2017), 9

Survey requested by the European Commission, Directorate-General for Communications Networks, Content&Technology and coordinated by the Directorate-General for Communication, (April, 2017). Fake news and disinformation online, Flash Eurobarometer 464

Edelman, R. (2018). 2018 Edelman Trust Barometer.

Marwick, A., &Lewis, R. (2017). Media manipulation and disinformation online. New York: Data&Society Research Institute.

The Media Literacy Index 2018. (2018). European Policies Initiative (EuPI) of the Open Society Institute – Sofia.

Silverman C., Lester Feder J., Cvetkovska S., Belford A. (2018). Macedonia's pro-Trump fake news industry had American links, and is under investigation for possible Russiaties. Buzz feed News.

Weir, William (2009). *History's Greatest Lies*. Beverly, Massachusetts: Fair Winds Press. pp. 28-41

Paul, R., &Elder, L. (2006). The miniature guide to critical thinking: Concepts&tools. Dillon Beach, CA: Foundation for Critical Thinking. www.criticalthinking.org

Paul, R., &Elder, L. (2006). *The Thinker's Guide to Fallacies: The art of mental trickery and manipulation*. CA: Foundation for Critical Thinking. www.criticalthinking.org

Сервис за проверка на факти од медиумите. <http://proverkanafakti.mk>

Shënime

- 1 Paul, R., & Elder, L. (2006). The miniature guide to critical thinking: Concepts & tools. Dillon Beach, CA: Foundation for Critical Thinking. www.criticalthinking.org.
- 2 Paul, R., & Elder, L. (2006). Critical thinking competency standards. Dillon Beach, CA: Foundation for Critical Thinking.
- 3 Kahneman, D., & Frederick, S. (2002). Representativeness revisited: Attribute substitution in intuitive judgment. *Heuristics and biases: The psychology of intuitive judgment*, 49, 81.
- 4 Brady, W. J., Wills, J. A., Jost, J. T., Tucker, J. A., & Van Bavel, J. J. (2017). Emotion shapes the diffusion of moralized content in social networks. *Proceedings of the National Academy of Sciences*, 114(28), 7313-7318.
- 5 Bandura, A. (1999). Moral disengagement in the perpetration of inhumanities. *Personality and social psychology review*, 3(3), 193-209.
- 6 Crockett, M. J. (2017). Moral outrage in the digital age. *Nature Human Behaviour*, 1(11), 769.
- 7 <http://avmu.mk/>
- 8 http://avmu.mk/wp-content/uploads/2017/05/Programa_za_mediumska_pismenost-1.pdf
- 9 http://avmu.mk/wp-content/uploads/2017/05/Istrazuvanje_na_mediumskata_pismenost_kaj_vozrasnata_populacija.pdf
- 10 http://znm.org.mk/sovet_na_cest/
- 11 <http://www.semm.mk/>
- 12 <http://proverkanafakti.mk/krvta-vo-naslovot-ja-nema-vo-tekstot-11/>
- 13 <http://proverkanafakti.mk/chuden-tekst-ushte-pochuden-naslov/>
- 14 <http://proverkanafakti.mk/losh-naslov-i-utnata-fotografija/>
- 15 <http://proverkanafakti.mk/recenzija-makedonski-devojki-se-prostituiraat-na-crnogorski-jahti/>
- 16 <http://proverkanafakti.mk/nakalemen-spinerski-naslov-na-tugja-storija/>
- 17 <http://proverkanafakti.mk/recenzija-analiza-pred-bank-rot-se-11-zemji-vo-svetot-naslov-prenesen-bez-popravki/>
- 18 <http://proverkanafakti.mk/predupreduvanje-voznemiruvachka-objava/>
- 19 <http://proverkanafakti.mk/red-etiketi-red-navredi-a-nikde-fakti-1/>
- 20 <http://proverkanafakti.mk/neimar-nema-da-odi-vo-zatvor/>
- 21 <http://dic.edu.mk/wp-content/uploads/2017/11/Pisaizvestaj2015.pdf>
- 22 http://medium.edu.mk/attach/Mediumska_pismenost_komplet_FINAL.pdf
- 23 <http://www.mon.gov.mk/index.php/2014-07-23-14-03-24/vesti-i-nastani/2549-2018-2044>
- 24 http://www.mon.gov.mk/images/Strateski_plan_MON_-_2017-2019-za_na_website.pdf

- 25 The United Nations Human Rights Council Resolution “The promotion, protection and enjoyment of human rights on the Internet” <http://bit.ly/RI6qcm>. Повеќе информации: Intellectual Property Watch. (05.07.2012). New UN Human Rights Council Resolution On Internet Rights <http://bit.ly/LWIS4a>.
- 26 Слободата на Интернет во Македонија во 2017. Метаморфозис. http://metamorphosis.org.mk/izdaniya_arhiva/slobodata-na-internet-vo-makedonija-izveshtaj-za-2017-godina/
- 27 Бела книга: Приоритети и механизми за унапредување на соработката меѓу граѓанските организации и медиумите за ефикасна заштита на човековите права. <https://mim.org.mk/mk/9-novosti/469-belata-kniga-i-aktiv-mk-novi-alatki-za-sorabotka-megju-go-i-mediumite>.
- 28 Најчевска, М. (2013). Медиумите за пресудите на Европскиот суд за човекови права. Сервис за проверка на факти од медиумите. <http://proverkanafakti.mk/mediumite-za-presudite-na-evropskiot-sud-za-chovekovi-prava/>
- 29 <https://infogram.com/kontakti-za-prijavuvae-na-govor-na-omraza-1h7v4prw30ej2k0>
- 30 Report of the independent High level group on fake news and online disinformation. (2018). A multi dimensional approach to disinformation
- 31 Weir, William (2009). History's Greatest Lies. Beverly, Massachusetts: Fair Winds Press. pp. 28–41.
- 32 Survey requested by the European Commission, Directorate-General for Communications Networks, Content & Technology and coordinated by the Directorate-General for Communication, (April, 2017). Fake news and disinformation online, Flash Eurobarometer 464
- 33 Edelman, R. (2018). 2018 Edelman Trust Barometer.
- 34 The Media Literacy Index 2018. (2018). European Policies Initiative (EuPI) of the Open Society Institute - Sofia
- 35 Wardle, C., & Derakhshan, H. (2017). Information Disorder: Toward an interdisciplinary framework for research and policy making. Council of Europe report, DGI (2017), 9
- 36 Silverman C., Lester Feder J., Cvetkovska S., Belford A. (2018). Macedonia's pro-Trump fake news industry had American links, and is under investigation for possible Russia ties. BuzzFeed News.
- 37 Marwick, A., & Lewis, R. (2017). Media manipulation and disinformation online. New York: Data & Society Research Institute.
- 38 Paul, R., & Elder, L. (2006). The miniature guide to critical thinking: Concepts & tools. Dillon Beach, CA: Foundation for Critical Thinking. www.criticalthinking.org.
- 39 Paul, R., & Elder, L. (2006). The Thinker's Guide to Fallacies: The art of mental trickery and manipulation. CA: Foundation for Critical Thinking. www.criticalthinking.org. Botimi maqedonas: <http://fosm.mk/mk/Home/Publication?newsID=687&catID=10>.
- 40 Shërbimi për verifikimin e fakteve në media, i implementuar nga fondacioni “Metamorfozis”, në kuadër të projektit të USAID-it për përforcimin e mediave në Maqedoni (2012-2017). <http://verifikimiifakteve.mk>

